

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN
ORTADOĞU POLİTİKASI
(1945-1980)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ö. Osman UMAR

HAZIRLAYAN
Turgay MURAT

ELAZIĞ-2006

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN
ORTADOĞU POLİTİKASI
(1945-1980)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu çalışma .... / .... / ..... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Doç. Dr. Ö. Osman UMAR

Üye

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .... / ..... / ..... tarih ve ..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu Politikası (1945-1980)

Turgay MURAT

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Elazığ-2006, VI + 123

Özellikle Jeopolitik konumu itibariyle ilkçağlardan itibaren birçok medeniyete beşiklik etmiş ve birçok devletin mücadele sahası içine giren Ortadoğu, 1945-1980 (Soğuk Savaş) döneminde de Sovyet Rusya ve ABD'nin bölgede nüfuz kurma mücadelesine tanıklık etmiştir. 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla İsrail'in ABD'yi arkasına alması, Araplarında Sovyet Rusya'ya yanaşmasına sebep olmuştur.

Özellikle Süveyş Buhranı ile Akdeniz ve Basra Körfezi'ndeki hedefleri için ilk adımı atan Sovyetler, bu dönemde Ortadoğu'da yükselen Nasır Milliyetçiliği sayesinde ve komünist partilerinin de desteğini alarak Ortadoğu'da nüfuz sahibi olmuştur.

Arap İsrail savaşlarında Araplara her türlü askeri yardımda bulunmasına rağmen Sovyetler, ABD ile herhangi bir mücadeleye girmekten de kaçınmıştır. Özellikle 1980 Afganistan işgalinin ardından tüm Arap dünyasının tepkisini çeken Sovyetlerin bu tarihten itibaren Ortadoğu'daki nüfuzu giderek azalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Ortadoğu, Mısır, Araplar, Süveyş

SUMMARY

Mastering Thesis

Soviet Union Policies in the Middle East (1945-1980)

Turgay MURAT

Firat University

The Institute of Social sciences

Division of History

Elazığ-2006, page VI + 123

The Middle East had been cradle of various civilization and several fight among the states thanks to its geopolitical position. Also saw the challenge between USA and Soviet Union in 1945-1980 periods.

The foundation of Israel State in 1948 caused soviet help for the Arabian. Soviet Union got first step in Suez crisis for its purposes in Mediterranean and Basra Gulf. In this term thanks to Nasır nationalism rising taking support of all communist parties the Soviet Union influenced Middle East.

Although Soviet Union had helped Arabians with military equipments in Arab-Israel war refrained from with ABD.

Because of Afghanistan Invasion in 1980 Soviet's influence decreased in Middle East.

Key words: Soviet Union, Middle East, Egypt, Arabians, Suez

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
SUMMARY.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1
I. ÇARLIK RUSYASI'NIN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI.....	1
II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE ORTADOĞU'DA	
GENEL DURUM.....	4
III. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA	
ORTADOĞU VE RUSYA.....	5
IV. 1917 BOLŞEVİK İHTİLALİ SONRASINDA SOVYET RUSYA.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

1939-1950 YILLARI ARASINDA SOVYETLER VE ORTADOĞU

I. SOĞUK SAVAŞIN BAŞLANGICI VE KAPSADIĞI YILLAR.....	11
II. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SOVYETLERİN	
ORTADOĞU POLİTİKASI.....	13
1. İran Olayları.....	14
2. Değişen Sovyet Dış Politikası.....	15
3. Savaş Sonrası Sovyetlerin Ortadoğu Politikası.....	17
III. İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU ve I. ARAP-İSRAİL SAVAŞI.	23
1. İsrail Devleti'nin Kuruluşu.....	23
1.1. Sovyetlerin İsrail'i Tanıma Kararı.....	26
2. Birinci Arap – İsrail Savaşı (1948).....	27
2.1. Savaşın Sonuçları ve Ortadoğu Açısından Önemi.....	29
2.2. Savaşın Sovyetler Açısından Doğurduğu Sonuçlar.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

1950-1973 YILLARI ARASINDA SOVYETLER VE ORTADOĞU

I. STALİN'DEN SONRA DEĞİŞEN SOVYET DIŞ POLİTİKASI.....	34
II. BAĞDAT PAKTI.....	35
1. Bağdat Paketi'nin Sovyet Rusya İçin Doğurduğu Önemli Sonuçlar....	37
III. ORTADOĞU'DA SÜVEYŞ KRİZİ VE NASIR MİLLİYETÇİLİĞİ..	38
1. Kriz Karşısında Sovyet Stratejisi.....	43
2. Krizin Savaşa Dönüşmesi.....	44
3. İngiliz ve Fransız Saldırıları Karşısında Sovyet Politikası.....	46
4. Suveyş Krizi'nin Sonuçları Ve Ortadoğu'da Değişen Güç Dengesi...	49
IV. EISENHOWER DOKTRİNİ.....	50
1. Eisenhower Doktrininin Önemi ve Doğurduğu Sonuçlar.....	52
V. 1957 SURIYE KRİZİ.....	54
VI. LÜBNAN BUNALIMI	55
VII. 1967 ARAP – İSRAİL (6 GÜN) SAVAŞI.....	57
1. Savaşın Sebepleri ve Yapılan Hazırlıklar.....	57
2. Savaşın Sonuçları.....	61
2.1. 22 Kasım 1967 Tarihli 242 Sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik	
Konseyi Kararı ve Sovyetlerin Durumu.....	62
2.2. Kararın Doğurduğu Sonuçlar ve Sovyetler Açısından Önemi.....	63
VIII. 1967 – 1973 ARASI DÖNEMDE SOVYETLERİN	
ORTADOĞU POLİTİKASI.....	65
1. 1967 Arap – İsrail Savaşı'nın Sovyetler Açısından	
Doğurduğu Sonuçlar.....	65
2. 1967 – 1973 Arası Dönemde Sovyetler ve Ortadoğu.....	66
IX. ROGERS PLANI.....	68
X. AKDENİZ'DE SOVYET – ABD MÜCADELESİ	68
XI. ORTADOĞU'DA BAAS İDEOLOJİSİ VE SOVYET	
BAAS İLİŞKİSİ.....	70
XII. ORTADOĞU'DA FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ	
VE SOVYET FKÖ. İLİŞKİSİ.....	75
1. Sovyet-FKÖ İlişkisi.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1973 ve 1980 YILLARI ARASINDA SOVYETLER VE ORTADOĞU

I. 1973 ARAP-İSRAİL (YOM-KİPUR) SAVAŞI.....	79
1. Savaş Öncesi Ortadoğu' da Genel Durum.....	79
2. Sovyet Askeri Danışmanlarının Mısır'dan Çıkarılması Hususunda Arap Basını.....	81
3. Savaşın Başlaması.....	82
3.1. Savaşın Sonuçları ve Sovyetler Açısından Önemi.....	84
4. Camp David (Mısır-İsrail) Barışı.....	85
4.1. Antlaşmanın Önemi.....	87
II. ORTADOĞU'DA SOVYET ASKERİ YARDIMLARI (1945-1980)....	88
1. Sovyetlerin Mısır'a Silah Yardımı.....	91
2. Diğer Arap Devletlerine Yapılan Sovyet Askeri Yardımları.....	94
III. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN BÖLGE DEVLETLERİYLE İLİŞKİLERİ.....	95
1. Sovyetler Birliği Mısır İlişkileri.....	95
2. Sovyetler Birliği Suriye İlişkileri.....	99
3. Sovyetler Birliği İran İlişkisi.....	102
4. Sovyetler Irak İlişkisi.....	104
IV. SOVYET-AFGAN İLİŞKİSİ VE SOVYETLERİN AFGANİSTAN'I İŞGALİ.....	105
SONUÇ.....	110
BİBLİYOGRAFYA.....	112
EKLER.....	120
ÖZGEÇMİŞ.....	123

ÖNSÖZ

Medeniyetlerin çıkış noktası ve üzerinde birçok devletin uzun yıllar mücadele verdiği Ortadoğu, bulunduğu coğrafi konum ve kıtalararası geçiş noktası olması itibariyle hiçbir zaman mücadelenin eksik olmadığı bir bölge olmuştur ve halâ olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar hakim olduğu Ortadoğu Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki hakimiyetinin sona ermesinden bu yana özellikle II. Dünya savaşı'ndan sonra, Doğu-Batı mücadelelerinin kilit noktası ve soğuk savaşın başlangıç noktası olmuştur ki, bu da Sovyet Rusya ve ABD nüfuz mücadelesidir. Çarlık Rusyasından itibaren sıcak denizlere inme isteği Sovyetlerin bu dönemden sonra Ortadoğuya yönelmesine neden olmuştur.

Nitekim Stalin döneminin sonuna kadar uygulanan sert dış politika Stalin'in ölümünden sonra yerini barış içinde birarada yaşama politikasına bırakmıştır. Ortadoğu'da uzun yıllar, nüfuz kuran Sovyetler Birliği Arap-İsrail savaşlarında, Arapların yanında yer alarak buralara komünist sistemi getirmeye çalışmıştır.

Bu çalışmada Sovyet Rusya'nın Ortadoğuda nüfuz kurma mücadelesini, Arap Ortadoğu'sunun Batı'ya karşı Sovyetlerin yanında yer alması ve Arap-İsrail çatışmalarında, Ortadoğuya, Sovyet-askeri ve ekonomik yardımları ile Sovyetlerin bölge devletleriyle ilişkileri incelenmiş ve 1945-1980 arası dönemde Sovyetlerin Ortadoğuda politikası tüm yönleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Turgay MURAT

ELAZIĞ-2006

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

B.A.C. : Birleşik Arap Cumhuriyeti

B.C.A. : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

DGBT : Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi

SALT : Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

S. : Sayı

s. : Sayfa

U.A.R. : Mısır

USSR : Sovyetler Birliği

GİRİŞ

I. ÇARLIK RUSYASI'NIN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

Rusya, tarih sahnesine Hıristiyanlığın ilk çağında çıktı. Slav kabileleri M.S. V. Yüzyılda bölgeye göç etmeye başlamış ve ilk Rus devleti IX. y.y. da özellikle Nogarad ve Kiev etrafındaki yöreye yoğun biçimde yerleşen İskandinav kabilelerinin şefleri tarafından kurulmuştu. Batuhan ordularının 13. y.y. da Avrupa'nın büyük kesimini ve büyük bir bölümünü silip süpürdüğü esnada bu devlet Moğollar tarafından istila edildi ve iki yüzyıldan fazla bir süre Moğol egemenliği altında Muskovi (Moskova) Gandükalığı olarak varlığını sürdürdü¹.

200 yıllık Moğol egemenliğinin ardından ve Altınordu devletleriyle yapılan savaşlardan sonra, Moskova Prenslığı'nin himayesi altında birleşen Rusya, özellikle IV. İvan (1533–1548) yönetimi altında ve ondan sonra Güneydoğu'ya ve Sibiry'a doğru genişleyerek mutlak yönetimini kurmaya başlamıştır².

Moskova Prenslığı'nin başına geçen IV. İvan 1533'te Çar unvanını almıştır. "Rus Çarlığı" bu şekilde başlamıştır. IV. İvan 1584'te öldükten sonra Rus çarlığı bir süre karışıklıklar içinde kaldı. Nihayet 1613'te Rus Çarlığı'na Mihail Romanov getirildi. Bundan sonra Rusya'ya 1917'ye kadar Romanov (veya Romanof) hanedanı yönetecektir. Romanof hanedanı içinde özellikle iki hükümdar Rusya'yı güçlü ve

---

¹ Seyyid Şabbir Hüseyin, Abdülhamid Alvi, Absar Hüseyin Rizvi, *Sovyet İşgali Altındaki Afganistan*, (Türkçesi, İsmail Bosnalı, Abdullah Arslan), İstanbul, 1982, s.131

² Mehmet Kocaoğlu; Ortadoğu, Ankara, 1995, s.118

büyük bir Avrupa devleti haline getirmiştir. I. Petro (1682–1725) ve II. Katerina (1762-1796) Bunlardan birincisinin yaptığı ikinci tamamlamıştır denilebilir³. I. Petro / Büyük Petro Yönetimi, Rus İmparatorluğunun doğuşunu (1721) ve Batı tarzı gelişmenin başlangıcını oluşturmuştur. Petro zamanında gelişen Rus askeri gücü II. Katerina'nın başa geçmesiyle (1762) daha da gelişerek Orta ve Doğu Avrupa'da üstünlük sağlayan üçlü ittifak içinde yer aldı⁴. Öncelikle iç kalkınma ve gelişmeyi sağlamak isteyen I. Petro, bir kara devleti olan Rus Çarlığı'nı denizlere çıkarmak ve Rusya'ya denizler üzerinden pencere açmak istemiştir. Bu denizler de tabii olarak Baltık Denizi ve Karadeniz idi⁵.

Petro Rusya'nın güçlü bir devlet olabilmesi için denizlere çıkmasının şart olduğuna inanmıştı. Halbuki o sırada Baltık Denizi'ne İsveç ve Karadeniz'e Osmanlı İmparatorluğu egemen bulunuyordu. Bu sebepten Petro'nun denizlere açılma mücadelesi özellikle bu iki devletle olmuştur. İsveç ile yaptığı (1709) da Paltova muharebesinde İsveç'i yendi ve daha sonra 1721'de imzalanan Nystad barışı ile Petro, Baltık denizinin doğu kıyılarına yerleşti⁶.

I. Petro, Rusya'yı daha ziyade batıda ve İsveç'in zararına olarak genişletmiştir. Katerina ise gözünü güneye yani Osmanlı İmparatorluğu'na dikmiş ve Osmanlı Devletini yıkmak istemiştir. 1768–1774 savaşı sonunda imzalanan Kaynarca Antlaşması ile Katerina Azak Denizi'nin ağzını kapayan, Kerç-Yenikale ve Kefe'yi, Dinyeper nehri ağzındaki Kılburun kalelerini, Azak kalesi etrafındaki toprakları ve Buğ nehri ile Dinyeper arasındaki toprakları almıştır. Rusya yine Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz'de ticaret gemilerini dolaştırmak ve Boğazlardan Akdeniz'e geçirme yetkisini de elde ediyordu. Kaynarca Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz üzerindeki hakimiyetinin sona erdirilmesinin de ilk adımı teşkil ediyordu. Bundan sonra Karadeniz'de, Osmanlı Devleti'nin karşısına daima Rusya çıkacaktır⁷.

³ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara, 1999, s.4

⁴ Mehmet Kocaoğlu, a.g.e., s.118

⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.4

⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.4

⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.5

Napolyon savaşlarının sona erdiği 1815 yılı başlangıcına doğru Rusya, artık Avrupa'daki büyük devletlerden birisi olmak fırsatını kazanmış bulunuyordu. 1914'te yani I. Dünya Savaşı arifesinde ise büyük bir dünya devleti haline gelmiştir⁸. Öte yandan 1815 ile 1914 arasında Rusya Avrupa dışında olmak üzere Kafkaslarda, Orta Asya'da ve Uzak Doğu'da büyük topraklar elde etti⁹. 1815 ile 1914 arasında Rus dış politikası başlıca dört bölge üzerine eğilmiş bulunuyordu. Bunlar Avrupa'da özellikle Lehistan ve Merkezi Avrupa, Yakındoğu'da Çanakkale, İstanbul Boğazı ve Balkanlar. Ortadoğu'da İran ve Orta Asya, Uzak Doğu'da da Çin ve Kore olmak üzere sınıflandırılmışlardı. Rusya, Kırım Harbindeki yenilgisinden sonra devletin bütün enerjisini Ortadoğu üzerine yönlendirdi¹⁰.

1780-1880 arasında Yakındoğu tekrar birinci planı işgal etti fakat yüzyılın sonuna doğru, Rus-Japon savaşındaki yenilgisine kadar Uzak Doğu'da faaliyette bulunan Rusya bundan sonra tekrar Ortadoğu'ya dönmek zorunda kaldı. Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırıp onun yerine geçeceğinden şüphe eden İngiltere, Ortadoğu'daki Rus politikasına karşı koymaktaydı. Rusya'nın böyle bir şüpheyi ortadan kaldırma çabalarına rağmen XX. Yüzyılın başlarına kadar sürdü ve bu süre içinde 1854'te İngiltere Rusya ile harp 1877-1878 de yeni bir savaşın eşliğine gelmiştir. Fransa'da XIX. Yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın Ortadoğu politikasına karşı koymuş ve bu uğurda İngiltere ile birlikte Babiâli'nin yanı başında olmak üzere Kırım Harbine girmişti¹¹.

Avrupa'dakinin aksine, Rusya'nın Ortadoğu ve Uzakdoğu'da çok aktif bir genişleme siyaseti uygulaması özellikle Yakındoğu başta gelmek üzere diğer devletlerle bir takım rekabet ve karışıklıkların ortaya çıkmasına yol açmıştı¹².

Rusya önce bütün gayretini Kafkaslar, yani Ortadoğu'nun batı kanadı üzerine yöneltti ve bu bölgede İran ve Türkiye ile çarpıştı. Rusya'nın Ortadoğu'da gerçekleştirmek istediği ilk hedef, bu bölgedeki sınırlarını Britanya hudutlarından

⁸ G. H. Bolsover, "1815-1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış", *Bellekten*, (Çeviren Yuluğ Tekin Kurat), c.30, s.118, Ankara, 1996, s.265

⁹ G. H. Bolsover, *a.g.m.* s.266

¹⁰ G. H. Bolsover, *a.g.m.* s.271

¹¹ G. H. Bolsover, *a.g.m.* s.284

¹² G. H. Bolsover, *a.g.m.* s.285

mümkün olduğu kadar uzakta tutmaktı. Rus topraklarının büyüme devam etmesi İngiltere’yi son derece telaşlandırmıştı¹³.

Rusya’nın Japonya tarafından 1904-1905 savaşında yenilmesi Rusya’yı Asya’da giriştiği taahhütlerin sayısını azaltmaya ve Ortadoğu’da uygulamakta olduğu atak politikadan savunucu bir siyasete dönmek zorunda bırakmıştı. Neticede, Rusya, İngiltere ve Afganistan, İran ve Tibet üzerinde anlaşmaya vardığı 1907 konvansiyonunu imzalamakta gecikmedi. Bu antlaşmanın arkasındaki esas maksat rekabeti bırakıp onun yerine Ortadoğu’da ki nüfuz bölgelerini tespit etmek şeklinde bir işbirliğini sağlamaktı. Zira I. Dünya Savaşı arifesinde Rusya’nın Afganistan ve özellikle İran’a karşı olan tutumu İngiltere’de endişe uyandırıyordu¹⁴.

II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE ORTADOĞU’DA GENEL DURUM

Uygarlığın ve tarihin adeta beşiği olan Ortadoğu, daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi, 20. yüzyılın birinci yarısında da dünyanın en önemli bölgelerinden biri olma niteliğini korumakta devam etmiştir. Bunda bölgede büyük devletlerin katkısıyla I. Dünya Savaşı sırasında başlayıp savaştan sonra da süren gelişmeler ile siyasi coğrafyada meydana gelen yapılaşma önemli rol oynamıştır. Ortadoğu, Avrupa ile Asya ve Afrika kıtalarını birbirine yakınlaştıran; Atlas Okyanusunu, Hint Okyanusuna dolayısıyla Büyük Okyanusa bağlayan, başka bir deyimle “Eski Kıtaları” birleştiren önemli bir bölgedir¹⁵. Dolayısıyla Ortadoğu, çeşitli insan topluluklarının gelişmesi ve büyük imparatorluklar kurarak değişik kültürler oluşturmasına ve bunların yayılmasına beşiklik etmiştir Bu konuda (bkz. Ek-1, Harita-1)¹⁶. Coğrafi Keşiflerle birlikte bir ara önem kaybetmiş gibi görünen bölge Süveyş Kanalı’nın açılması ve özellikle de II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünyanın petrol ihtiyacının karşılandığı yer olması nedeniyle yeniden vazgeçilmez hale

¹³ G. H. Bolsover, *a.g.m.* s.286

¹⁴ G. H. Bolsover, *a.g.m.* s.288

¹⁵ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul, 2000, s.545

¹⁶ Mesut Elibüyük, “Ortadoğu’nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri, Önemi”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C.1, s.1 Elazığ, 2003, s.129-156.

gelmiştir¹⁷. Ancak, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından on yıllarca hatta yüzyıllarca önce Ortadoğu'nun yerli rejimleri Avrupa karşısında gerilemekteydi. Orta Asya'nın Hiva ve Buhara da içlerinde olmak üzere hanlıkları ve Pers İmparatorluğunun bazı parçaları Rusların eline geçmişti. Süveyş'ten Hindistan'a kadar Körfez kıyılarındaki Arap şeyhlikleri İngiliz etkisine girmişti. Henüz resmen Türkiye'ye bağlı olmasına karşın Kıbrıs ve Mısır İngilizler tarafından işgal edilmişti ve onlar orayı yönetiyordu. 1907 İngiliz-Rus antlaşması Afganistan'ı İngiliz etki alanına sokmuş ve İran'ın büyük bir bölümünün İngiltere ile Rusya arasında bölüşülmesine yol açmıştı. Müslüman Ortadoğu'da sadece Osmanlı İmparatorluğu bağımsızlığını koruyordu. Ancak o da sınırlarına baskı yapıldıkça zorlanıyordu¹⁸.

III. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA ORTADOĞU VE RUSYA

Sanayi devrimini takip eden yıllarda büyük güçler dediğimiz Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri gerek hammadde kaynakları ve gerekse ürünlerine piyasa temin edebilmek için emperyalist bir politika izlemeye başlamışlardır. Afrika'ya, Ortadoğu'ya ve Uzakdoğu'ya açılmışlar, buralarda kendilerine nüfuz bölgeleri, sömürgeler ihdas etmişlerdir. Böylece batı devletleri arasındaki güç rekabeti Avrupa dışına aktarılmıştı.

Büyük güçler, dünya politikasındaki rekabetlerini Ortadoğu alt sisteminde de sürdürüyorlardı. Batı, Ortadoğu'da başta iktisadi olmak üzere bazı çıkarlar peşindeydi. Bu devletlerin; İngiltere, Fransa ve Almanya'nın yanında Rusya'nın da Ortadoğu politikası aktif halde idi. Rus hükümetinin Ortadoğu politikasına yön verenler, Balkanlarda ve Suriye'de yaşayan Ortodoks kardeşlerini Osmanlı'nın pençesinden kurtarıp, Akdeniz'de büyük bir Rus-Ortodoks imparatorluğu kurmayı düşünüyorlardı¹⁹. Nitekim Çarlık Rusyası, Osmanlı Devletini savaşlarla ve

¹⁷ Nasrı Niray, "Ortadoğu'da ki Siyasi Gelişmelerde Türkiye'nin Yeri", Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, C.1, s.1 Elazığ, 2003, s.271

¹⁸ David Fromkin; *Barışa Son Veren Barış (Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?1914-1922)*, (Çev:Mehmet Harmancı), İstanbul 1993, s.21

¹⁹ Mim Kemal Öke, "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.12, İstanbul, 1993 s. 202-278

Hıristiyan-İslav unsurlarını himaye ederek onlara istiklallerini kazandırarak yıkmak istemiştir. Bu suretle Osmanlı Devletinin yerine geçerek Ortadoğu'nun sahibi olacaktır²⁰.

Nitekim Osmanlı İmparatorluğu XIX. Yüzyılda hızla çökerken Batı Dünyası endüstriyel kapitalizm ve teknolojidaki devrimsel gelişmelerin bir sonucu olarak büyük bir değişim geçiriyor askeri ve ekonomik gücünü arttırıyordu²¹.

20. yüzyılın başlarında, dünya siyasetinde meydana gelen gelişmelerin sonucunda, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bir blok içinde birleşmeleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bunların karşısındaki blokta yer alarak I. Dünya Savaşı'na katılması, savaşın bitiminde imparatorluğun siyasi hayatının sona ermesine neden oldu. Bu da Ortadoğu'da yeni bir statünün kurulmasına yol açtı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşına katılmasından sonra, daha önce belirtildiği gibi, İngiltere, Fransa Çarlık Rusya aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla savaştan sonra uygulanmak üzere Ortadoğu'yu paylaştılar²².

Ekonomik, politik ve askeri yönlerden büyük değer taşıyan Ortadoğu²³ XVI. yüzyılın başlarından Birinci Dünya Harbine kadar Osmanlı Devleti idaresinde kalmıştır. İmparatorluk, bu kadar geniş ve büyük kısmı göçebe hayat süren kabilelerle, meskûn bir sahada yerine göre değişen bir idare tarzı kurmuştu²⁴. Yaklaşık 400 yıl kadar Osmanlı idaresinde yaşayan Arap ülkeleri insanları²⁵ XIX. Yüzyılın ilk yarısından itibaren ise Ortadoğu'da Batılı devletlerin siyasi ve iktisadi müdahaleleri kuvvetlenmeye başlamıştır²⁶. Nitekim Arap ülkelerini bölen ve onları pazara dönüştüren (hammadde kaynaklarını kullanarak) sömürgeci güçler bu ülkeleri zalimce kullandılar. Arap ülkelerinin doğal zenginliğinin dış tekelciler tarafından kullanımı, yarı feodal ve kapitalist kullanım, Arap ülkeleri ekonomisinin tek yanlı

²⁰ Nejdet Kurdakul, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ortadoğu'ya İstanbul*, İstanbul 1976, s.177

²¹ Zeine Z Zeine; *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (Çev: Emrah Akbaş), İstanbul 2003, s. 123

²² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih(1789-1999)*, İstanbul, 2000, s.546

²³ Rifat Uçarol, a.g.e. s.545

²⁴ Sami Öngör, *Ortadoğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, Ankara, 1964, s.157.

²⁵ L. N. Vatolina, "Two Soviet Views on the Middle East" (The Growth of National Consciousness Among the Arab Peoples (1945-1955)", *The Middle East in Transition*, (Edit: Walter Z. Laquer, Newyork), 1958, s.487

²⁶ Sami Öngör, a.g.e. s.157

gelişmesine yol açtı. Üretici güçlerin büyümesini engelledi ve iş kümelerinin fakirleşmesine neden oldu²⁷. Nitekim bu da başta İngiltere, Fransa, Rusya sonra da Almanya ve İtalya olmak üzere büyük devletlerin siyasi, ekonomik ve kültürel egemenlikler kurmak için çalıştıkları kritik bir alan haline gelmesine neden oldu²⁸. Nitekim savaşın galipleri Ortadoğu topraklarını 1916 yılında aralarında imzaladıkları gizli Sykes-Picot antlaşması uyarınca pay etmeyi kararlaştırmışlardı. Birinci Dünya Savaşından sonra mandater devletler olarak Arap Ortadoğu'sunu paylaşan İngiltere ile Fransa iki savaş arasında (iki dünya savaşı) paylaştıkları Arap ülkelerinde oluşturdukları yapıyla Araplar arasındaki ayrılıklara pekiştirdiler. Dar bölgeci zihniyetleri beslediler²⁹ ve Türk hâkimiyetinin son verildiği Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'de hâkimiyet kurdular³⁰. Ancak Arapların kendilerine vaat edilen ve dört gözle beklenen bağımsızlıkları tehir edildi, İngiliz ve Fransız mandaları kuruldu³¹. Aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla Arap Ortadoğu'sunu paylaşan devletlerden biri olan Rusya da, 1917'de ihtilalin çıkması üzerine savaştan çekildi ve gizli antlaşmaları açıkladı³².

Nitekim Rusya'da ihtilalin başlamasıyla, Çarlık rejiminin ve Romanovlar sülalesinin artık tutunmasına imkân kalmamıştı. Bununla birlikte Rusya'da 303 yıl süren Romanovlar sülalesinin hâkimiyeti de sona erdi³³.

1918 yılı başlarında, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu gibi İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da insan gücü tükenme noktasına gelmişti. Dengeyi sadece Amerika değiştirebilirdi³⁴ ve ABD'nin savaşa katılmasıyla, Başkan Wilson 8 Ocak 1918'de "14 Noktası"nı yayınladı. Bunda gizli antlaşmaların tanınmayacağını, antlaşmaların açık olması, diğer bölgelerinde geleceğini

²⁷ L. N. Vatolina, *a.g.m*, s.487

²⁸ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s.545.

²⁹ Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı*, İstanbul 1988, s.19

³⁰ Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, (Çev: Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul, 2000, s.233

³¹ Bernard Lewis, *a.g.e*, s.234

³² Rifat Uçarol, *a.g.e.* s.546

³³ Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, Ankara, 1948, s.434

³⁴ H.V.F. Winstone; *Ortadoğu Serüveni*, (Çeviren: Fuad Davudoğlu) İstanbul 1999, s.418

kendilerinin belirlemesi bildiriliyordu. Bu ise İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu tasarılarını suya düşürecek nitelikte bir baskıydı³⁵.

Ortadoğu'da I. Dünya Harbinden sonra nihaî barış anlaşmalarının imzalanması ve bölgenin yeni siyasi yapısının kurulması kolay olması. Burada, yüzyıllardan beri hâkimiyet kurmuş olan bir imparatorluğun tarihe intikal etmesinden faydalanmak isteyen Batılı devletlerin rekabeti yeni bir düzenin kurulmasını güçleştirmiştir³⁶.

24 Nisan 1920'de toplanan San-Remo Konferansında İngiltere ve Fransa Ortadoğu'yu kendi aralarında çıkarlarına göre paylaştılar³⁷.

Buna göre, Suriye, Lübnan, Irak ve Filistin'de manda sistemleri ilan olundu; Fransa'nın himayesine Suriye ile bundan ayrılan Lübnan verildi. Irak ile birlikte yine Suriye'den ayrılan Filistin İngiltere'nin mandası altına giriyordu. 1922'de Suriye'den ayrılan Ürdün, Milletler Cemiyetinin kararı ile bir devlet haline getirilerek bu da İngiltere'nin mandasına verildi³⁸.

Mısır, zaten Harb-ı Umumiye'ye giren Osmanlı Devleti ile bağları zayıflatılmış 1882'den beri İngiltere tarafından himaye altına alınmıştı. Arabistan Yarımadası'nda ise işler tamamıyla İngiltere'nin lehinde gibi görünüyordu. Nihayet 1932 yılında tahakkuk eden Suudi Arabistan Krallığı ile Irak ve Ürdün arasında 2 Nisan 1936'da bir saldırmazlık Paktı İmzalanarak, İngiltere'nin de işini kolaylaştırmışlardır. Ancak diğer taraftan Amerikan Petrol Şirketi olan Aramco'ya 1933 ve 1936 yıllarında verilen petrol imtiyazlarıyla Amerika da Ortadoğu'ya ayağını atmış oluyordu. İran ise 1907'de bir anlaşma ile Rus ve İngiliz bölgelerine ayrılmıştı. Harb-ı Umumi'den sonra Çarlık Rusyası'nın yıkılışı ile yeni Rus Yönetimi İran'dan elini çekmiş, 9 Ağustos 1919 tarihli İngilizlere himaye hakkı veren antlaşma, İran meclisince kabul edilmeyince İngiltere de mücadeleden vazgeçmişti. İran'da eski hâkim olan Kaçar hanedanını yıkan eski Harbiye Nazırı Rıza Pehlevi, kendisini İran Şehin Şahı ilan etmiş olduğu 1925 yılından sonra İran'da

³⁵ Rıfat Uçarol, a.g.e. s.546

³⁶ Sami Öngör, a.g.e. s.160

³⁷ Rıfat Uçarol, a.g.e. s.546

³⁸ Nejdet Kurdakul, a.g.e. s.180

bir takım ıslahatlar yapmaya koyuldu. Ancak İran'ın sahip olduğu geniş petrol rezervleri sebebiyle önce İngiltere'nin sonraları da Sovyet Rusya'nın ticari müdahale münasebetleri etkisini göstermiştir³⁹.

IV. 1917 BOLŞEVİK İHTİLALİ SONRASINDA SOVYET RUSYA

Liderleri Bolşevik komünizmiyle, Rus emperyalizmi arasındaki ilişki konusunda birbirine düşerken Bolşevik liderler de bu ilişkinin türünü ve Ortadoğu'daki savaş sonrası politikaları üzerindeki tüm etkilerini tartışıyorlardı. Lenin'in Rusya'sı Çarlığın hâkimiyeti altına Müslüman ve Rus olmayan halkları yeniden fethedip etmemek kararını vermek zorundaydı. Lenin, yıllardır Rus olmayan halklarının da özerklik haklarının olduğunu savunmuştu. Nitekim 1917'de Sosyal Demokrat Partinin yedinci kongresinde, arkadaşlarının direncini kırarak, Rus İmparatorluğunun Rusça konuşmayan halklarının da imparatorluktan ayrılma hakları bulunduğunu bildiren bir karar çıkarabilmişti⁴⁰. Ancak Rus devriminden sonra, yeni Bolşevik hükümeti daha önce uygulanan yayılma politikasını resmen benimsememiş ve Sovyet Orta Asya'sının bazı Müslüman halklarına bağımsızlıkları için hak tanımıştır. Mamafih bu sadece bir entrika idi. Rus iç harbinde izin verilen bu durumdan hemen sonra Sovyetler bir zorbalık ve hilebazlık karışımı ile Sovyet Orta Asya'sı üzerindeki kontrolü yeniden sağlamış ve bu bölgeler 1924 yılında ilan edilen S.S.C.B. ile birleştirilmiştir⁴¹.

Nitekim Lenin'in, milliyet sorunlarının başına getirdiği çalışma arkadaşı, kendisi gibi düşünmüyordu⁴². Transkafkasyalı Bolşevik Josef Çugoşvili, pek çok takma addan sonra, en sonunda bir Rus adı olan Stalin adını almıştır. Stalin bir süre Lenin'in milliyetler konusundaki görüşünü kabul eder göründüyse de gerçekte bu görüşte değildi. Milliyetler ve Sovyetler Birliği anayasası konusunda Lenin ise tam tersi düşüncedydiler. Lenin, Sovyet ülkelerinin tümünün bağımsız olmasını

³⁹ Nejdet Kurdakul, a.g.e. s.180

⁴⁰ David Fromkin, a.g.e. s.474

⁴¹ Benson Lee Grayson; *Ortadoğu'da Sovyet Çıkarları ve Amerikan Tercihleri* (Çev: Harp Akademileri; YABE Başk.), İstanbul 1984, s.4

⁴² David Fromkin, a.g.e. s.474

öneriyordu; bunlar, birbirleriyle müttefikler olarak yapacakları anlaşmalar yoluyla işbirliğine gireceklerdi⁴³.

Öte yandan Stalin, tümünün Rus devletine bağlı olmasını istiyordu. Sonunda Stalin'in görüşü hâkim oldu. 30 Aralık 1922'de S.S.C.B. Birinci Sovyet Kongresi, Rusya'nın hâkimiyetinde bir Sovyetler Birliği'nin kurulmasını onaylıyordu⁴⁴.

Sonuçta, Yeni Rus rejiminde benimsenen yeni metod, Türkiye başta olmak üzere Batı emperyalizmine karşı bağımsızlık savaşına girişen veya ilerde bu savaşları açacak olan, Ortadoğu, Asya ve Afrika "Halkları"na yardımcı olarak bu yerlerde Marx Lenin düzenini uygulamak ve özellikle Türkiye ve Ortadoğu halklarını Sovyet Rusya federasyonu çatısı altına almaktı⁴⁵.

---

⁴³ David Fromkin, a.g.e. s.475

⁴⁴ David Fromkin, a.g.e. s.475

⁴⁵ Nejdet Kurdakul, a.g.e. s.177

BİRİNCİ BÖLÜM

1939-1950 YILLARI ARASINDA SOVYETLER VE ORTADOĞU

I. SOĞUK SAVAŞIN BAŞLANGICI VE KAPSADIĞI YILLAR

Uluslar arası çatışma olarak bilinen soğuk savaş⁴⁶, Doğu-Batı arasındaki ilişkilerin dondurulmuş, felce, dumura uğramış v.s. şeklinde ifade edilebilir⁴⁷. 1940'lerden 1980'lere kadar dünya politikasındaki baskın konumu nedeniyle soğuk savaş, iki rakip blok arasında birçok seviyede rekabet içermiş ve sık sık askeri rekabette yoğunlaşsa da nükleer ve konvansiyonel, ekonomik hedefler ve diplomatik amaçlar için, politik etkileri de içermiştir⁴⁸. Soğuk savaş bloklar arası rekabette büyük rol oynadı. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğu bundan etkilendi. Sovyet stratejistleri, Batı gücüne ve emperyalizmine karşı ihtilal olması (oluşması) mümkünatını gördüler. 1940 ve 1950'lerdeki II. Dünya savaşıyla harekete geçirilen milliyetçi ve anti sömürgeci hareketlerin yükselişinde görmüşlerdir. (Sovyet Stratejistleri)

Sovyetler Birliği için üçüncü dünya ülkelerinin hareketleri dünya çapındaki bastırılmış insanların, kapitalizm ve emperyalizme karşı ani çıkışlarının bir parçasıydı. Moskova'dan yan değişen korelasyon kuvvetlerinin bir parçasıydı bu. Amerika Birleşik Devletleri için, üçüncü dünya mücadeleleri her zaman ABD

⁴⁶ Fred Halliday, "The Cold War and the Third World", The Cold War and The Middle East, (Edit: Yezid Sayıgh and Avı Shlaim), Oxford: Clarendon Pres, 1997, s.6

⁴⁷ Fred Halliday, *Yeni Soğuk Savaş (ABD-Sovyet İlişkilerinin Dünü ve Bugünü)*, (Türkçesi: İlker Özünlü), İstanbul, 1985, s.15

⁴⁸ Fred Halliday, *a.g.m.* s.6

Başkanı Gerald Ford hariç, adını koyduğu güvenlik doktrinlerinin birleşimine ihtiyaç duyulmasıydı⁴⁹.

Mart 1946'da Sovyetlerin Azerbaycan'dan kuvvetlerini çekmeyi reddetmesi II. Dünya Savaşından sonra Sovyet-Amerikan müttefikliğinin ilk büyük kriziydi ve soğuk savaşın ilk safhasıydı⁵⁰. 1950'lerin ortalarında Ortadoğu'da birçok ülkeyi kapsayan Sovyet girişimi Asya'dan Afrika'ya kadar uzanmıştı. Gerçekten 1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başlarında bazı batılı gözlemciler ve siyasi liderler Sovyetler Birliği'ni bölgedeki baskın güç olarak tanımlıyorlardı⁵¹.

Nitekim Mısır ile birlikte ittifakın kurulmasıyla, 1955-1956'da Süveyş Krizinin yardım ettiği Suriye, Irak, Cezayir, Sudan, Kuzey Yemen ve sonra Güney Yemen ve Libya'daki milliyetçi askeri rejimlerle olan bağların gelişmesi sağlandı. Amerikanın da İsrail, İran, Türkiye ve Suudi Arabistan ile yakın bağları geliştirdi. Dördüncü Arap-İsrail savaşının ortasında Washington, soğuk savaş tarihinde son kez nükleer alarm verdi⁵². 1970'lerin ortalarından itibaren Sovyet nüfuzu azaldı, Ortadoğu İkinci Soğuk Savaş olarak bilinen Doğu-Batı ilişkilerinin geniş ölçüde kötüleşmesinde önemli rol oynadı. Ortadoğu bloklarının rekabetinde önemli bir merkez olarak görüldü⁵³.

İkinci Soğuk Savaş 1970'lerin ortalarında başlamıştır. İkinci Soğuk Savaş, büyük kapitalist ülkeler ve belirli ölçülerde işbirliğine daha yakın olan S.S.C.B. arasındaki ilişkilerin kopması sonucu gelişmiştir. Soğuk savaşın içerik olarak en gözle görülür yanı savaş tehlikesinin daha fazla hissedilir olmasıdır. İkinci Soğuk Savaş, bünyesinde her iki tarafın savaş olasılığına ve düşman saldırılarına karşı askeri hazırlık gereksinimine giderek daha fazla önem verilmesini barındırıyordu⁵⁴.

Soğuk Savaş 20. yüzyılın son kısmında Ortadoğu'ya biçim verdi. Eğer sömürgeleşmeyi bitirme, soğuk savaştan önce başlasaydı Irak, Mısır, Suriye veya

---

⁴⁹ Fred Halliday, *a.g.m.* s.8

⁵⁰ Fred Halliday, *a.g.m.* s.10

⁵¹ Adeed Dawisha and Karen Dawisha, *The Soviet Union in the Middle East, (Policies and perspectives)*, London, 1982

⁵² Fred Halliday, *a.g.m.* s.10

⁵³ Fred Halliday, *a.g.m.* s.11

⁵⁴ Fred Halliday, *Yeni Soğuk Savaş (ABD-Sovyet İlişkilerinin Dünü ve Bugünü)*, (Türkçesi: İlker Özünlü), İstanbul, 1985, s.20

herhangi bir yerde soğuk savaşın gelişi milliyetçi hareketleri başlatabilirdi⁵⁵. Soğuk savaş döneminde, bir çok ihtilalci ve milliyetçi devletler; Mısır, Cezayir, Libya, Irak, Suriye ve Güney Yemen Rusya ile birleşirken Ortadoğu'da İsrail ve muhafazakâr Arap devletleri ABD ile birleşti⁵⁶. Soğuk savaş Ortadoğu'ya sınırlı bir şekilde etki etti. Sovyetler Birliği'ne yakın olmasına rağmen Ortadoğu üçüncü dünyanın diğer kısımlarından daha az etkilendi.

Uzakdoğu veya Güney Afrika'yla karşılaştırıldığında Soğuk Savaş; Sovyet yanlısı ihtilal hareketleri üretmedi. Özellikle Irak ve Sudan gibi birçok Arap devletlerinde güçlü komünist partiler vardı. Fakat Çin, Kore, Vietnam veya Angola, Mozambik veya Güney Afrika'daki gibi kitlesel komünist hareketleri karakterinde değildi⁵⁷. Ancak şu tartışılabilir ki Sovyet-ABD rekabetiyle uluslararası politikaların baskınlığı soğuk savaş olarak tanımlanırsa 1980'lerin sonunda değil de on yıl önceden biterdi⁵⁸. Nitekim Sovyetlerin çöküşünden sonra askeri ilişkiler silah satışı yoluyla devam etti, fakat Rusya Ortadoğu ile ekonomik ilişkilerini kısıtladı⁵⁹.

II. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SOVYETLERİN ORTADOĞU POLİTİKASI

I. Dünya Savaşının galipleri ve savaş sonrası düzenlemelerin mimarı olan İngiltere ve Fransa'ya karşı mevcut statükonun karşıtı revizyonist ülkeler konumundaki Almanya ve İtalya'nın yönelttiği tehdit ve ortaya çıkardıkları çelişkiler 1930'lu yılların sonuna doğru ikinci bir dünya savaşının ortaya çıkmasına neden oldu. Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması bu gelişme üzerine de İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş açması sonucu II. Dünya savaşı başlamış oldu⁶⁰. Nitekim 1941'den itibaren Avrupa devletleri arasındaki savaş bir dünya savaşı halini aldı. Almanya'nın Rusya'yı işgal etmesi, bu ülkeye Kafkasya ve Türkiye üzerinden Ortadoğu'ya ilerleme imkânının önünü açtı ve Rusya'ya

⁵⁵ Fred Halliday, *a.g.m.* s.12

⁵⁶ Fred Halliday, *a.g.m.* s.15

⁵⁷ Fred Halliday, *a.g.m.* s.16

⁵⁸ Fred Halliday, *a.g.m.* s.20

⁵⁹ Fred Halliday, *a.g.m.* s.21

⁶⁰ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bulanım (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul, 2004, s.98

Britanya ve Amerikan yardımı gönderme arzusu İran'ın Britanya ve Sovyet orduları tarafından ortaklaşa işgal edilmesini getirdi⁶¹. Nitekim İkinci Dünya Savaşı birçok değişiklikleri ortaya çıkarmakla beraber, her ne kadar Arap devletleri bu savaşta etkin bir rol oynamadıysa da bundan yine de oldukça etkilenmişlerdi. Müttefikleri ve Miğfer devletlerinin propagandacıları her bakımdan kendi gayeleri için onları kullanmaya çalıştılar. Müttefik ve Miğfer devletlerinin orduları onların toprağında bulunuyor ve savaşıyorlardı; levazım, ikmal ve diğer servislerde binlerce Arap kullanılıyordu⁶².

1. İran Olayları

İran olayları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında soğuk savaş hızlandıran olaylar arasında en önemlilerinden biridir. Çünkü savaş sırasında İngiltere ile Sovyetler Birliği, aralarında doğrudan bağlantı sağlayabilmek için İran'ı işgal etmişlerdi. 1942 yılında iki müttefik devlet arasında yapılan anlaşmaya göre, taraflar savaşın bitiminden altı ay sonra birliklerin İran'dan çekeceklerdi. Zamanı geldiğinde İngiltere, Petrol bölgesindekiler hariç, birliklerini çektiyse de, 2 Mart 1946'da Sovyet birlikleri hâlâ İran'ın kuzey bölgesinde bulunuyordu⁶³.

İran, baskı ile petrol ayrıcalıkları elde etmeye çalışmak, Azerbaycan bölgesinde özerklik hareketlerini desteklemek ve anlaşmalara aykırı olarak işgal sürelerini uzatmak iddialarıyla, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne şikâyetle bulundu. Konsey ise, sorunun taraflar arasında karşılıklı görüşmeler yoluyla çözümünü uygun buldu. İki devlet arasındaki ikili görüşmeler, ABD'nin de baskısıyla olumlu sonuca ulaştı. Varılan anlaşmaya göre Sovyetler Birliği askerlerini geri çekecek⁶⁴ Azerbaycan'daki özerklik tanınacak ve İran kuzey bölgesinde Sovyetlere petrol ayrıcalıkları verecekti ve sonuçta 6 Mayıs 1946'da Sovyet askerleri İran'dan çekildi. Sovyet askerleri İran'dan çekilince İran hükümeti birlik göndererek Azerbaycan'daki özerklik harekâtını bastıracağı gibi, daha sonra Başbakan olan Dr.

⁶¹ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi* (Çev: Yavuz Alogan) İstanbul 1997, s.412

⁶² Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, (Çev: Hakkı Dursun Yıldız) İstanbul, 2000, s.235

⁶³ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, (1919-1990), Ankara, 1991, s.205

⁶⁴ Oral Sander, *a.g.e.* s.205

Musaddık, İran Parlamentosundan, hükümetin parlamentoya danışıp onun onayını almadan yabancı ülkelere ayrıcalık veremeyeceği yolunda bir yasa çıkartarak, petrol ayrıcalıklarını kaldırdı⁶⁵.

2. Değişen Sovyet Dış Politikası

Sovyetler Birliği'nin devriminden sonra özellikle 1925-1930 yılları arasında izlediği dış politika Avrupa'da barışın belirli bir süre için de olsa, yerleşmesinde ve ilişkilerin yumuşamasında etkili olmuştur. Sovyet dış politikasını genel olarak iki geniş döneme ayırmak olanaklıdır: (1) Göreli Güçsüzlük Dönemi (1917-1939) Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin ideolojik amaçları nesnel yeteneklerinin çok üstündedir. Bütün bu dönem boyunca Sovyet önderleri, ideolojik görüşleri ile daha güçlü bir düşmana karşı var olmak arasında bir denge aramışlardır. (2) Yeteneklerin artması dönemi: 1944 sonrası Sovyetler Birliği 2. Dünya savaşından sonra göreli güçsüzlükten kurtulmuş, önce büyük devlet, sonra global devlet ve sonunda da "süper devlet" haline gelmiştir. Bunun böyle olmasında, doğal olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişen uluslar arası ortamın, yani Sovyet İdeolojisine belirli bir yakınlık duyan ve yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin ortaya çıkmasının da etkisi olmuştur⁶⁶.

II. Dünya Savaşı öncesi, Stalinist dönemin önemli bir özelliği, "Dünya devrimi" düşüncesinin ve bu yolda girişimlerinin ikinci plan atılmasıdır. Nitekim bu dönemde Sovyetlerin başında bulunan Stalin, kişisel gücünü arttırmak ve Rusya'da Sosyalizmi kurmakla uğraşmaktadır. Kapitalist devletlerle çevrili bir durumda Stalin'in korktuğu bir dış müdahale sonucu rejimin devrilmesiydi. Bu yüzden, Sovyet dış politikasının temeli, böyle bir dış müdahaleyi olanaksız kılmaya yöneliktir. Ayrıca bu dönemde, Sovyetler Birliği üç şeye şiddetle ihtiyaç duymaktaydı. 1. Para ve sermaye 2. Ticaret 3. Diplomatik tanınma. İşte bu unsurların

---

⁶⁵ Oral Sander, *a.g.e.* s.206

⁶⁶ Oral Sander, *a.g.e.* s.21

sonucu olarak Sovyetler Birliği 1917-1939 döneminde bir ‘‘tarafsızlık ve saldırmazlık’’ politikası izlemiřtir⁶⁷.

1939 yılı, Sovyet Dış Politikasının yeni bir devreye girişinin başlangıcıdır. Sovyet dış politikası bu yıla kadar, daha çok arlık Rusya’sının mirasına yeniden sahip olmaya çalışmıştır. 1939 Yılında ise tamamlanmış ve gerçekleştirilmiş olan bu merhale yerini yeni bir emperyalist davranışa terk etmiştir. Daha nceki safhada kurulmuş ve ya kurdurulmuş olan küçük ülkeler komnrist partileri ve yöneticileri bu ülkelerin birliğe alınmasının sebebi olurken, artık yeni dönemde böyle bir duruma ihtiyaç duyulmamaktadır. Çünkü gerçekleştirilmek istenen Dünya Sosyalist hâkimiyeti için, gereğinde hkimiyete yönelmiş, başka ülkelerle anlaşmalar yapmak, birlikte savaşlar açmak ve büyük başarılar sağlamak mümkün görünmektedir. İşte bu yüzdendir ki önce Nazi Almanya’sı ile sonra Batı Dünyası ile birlikte savaş beraberliği kurmakta bir sakınca görülmemiştir. Nihayet İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Batı Dünyası’nın karşısına geilmiřtir⁶⁸.

İki yıl boyunca Rusya, Almanya’nın yanında savaşta olmasına rağmen, Almanya’nın İngiltere ve Fransa ile yapmakta olduğu savaşa katılmamıřtır⁶⁹.

Böylece bir taraftan nüfuz bölgelerinin genişlemesini sağlarken diğer taraftan da kendi ataklarını Almanya’nın artan saldırıları karşısında meşru gösterme imknına kavuşmuştur. 1941 Haziranında birden Rusya’ya yönelen Nazi Almanya’sının saldırıları, S.S.C.B. için gerçekte beklenilmeyen bir olaydı. Bu durumda Sovyet dış politikasında yeniden bir değişme olmuş ve o güne kadar İngiltere’nin Almanya’ya karşı savaşını ‘‘emperyalist bir savaş’’ olarak niteleyen Sovyet dış politikası yeni durumunu ‘‘faşizme karşı bir sefer’’ olarak değerlendirmeye başlamıştır. Artık Sovyet Rusya, II. Dünya Savaşı’na yeni müttefiklerinin yanında devam edecektir. Böylece Batı’dan sağlanan yardım önce İngiltere’den ‘‘askeri yardım’’ şeklinde daha sonra Amerikanın önceleri sadece Batılı müttefiklerine açmış olduğu ‘‘dn, kiralama yardımı’’ kapsamına Rusya’yı da almasıyla çok geniş bir anlam kazanmıştır. Rusya, müttefikleriyle birlikte savaştığı bu devrede (Ekim

⁶⁷ Oral Sander, *a.g.e.* s.22

⁶⁸ Metin Eriş, *Amerikan-Rus Emperyalizmi*, İstanbul, 1978, s.305

⁶⁹ Metin Eriş, *a.g.e.* s.307

1941'den Mayıs 1945 sonuna kadar) sadece ABD'den tutarı 10,8 milyar doları bulan askeri ve diğer çeşitli diğer malzeme ile yiyecek yardımı sağlamıştır⁷⁰.

Bu savaşta Sovyetler Birliği'nin iki gaye gütmüş olduğu söylenebilir. Birincisi; komünist ajanları kullanarak dostlarının savaş faaliyetlerini desteklemek ve böylece askeri anlaşmalardan mümkün olduğu kadar çok yaralanarak Rusya'nın geleceğinin garantilemek. İkincisi, Doğu Avrupa'da Hitler ile anlaşarak işgal ettiği sonra da faşizmden kurtarmak amacıyla girdiği toprakları savaştan sonra ele geçirmek ve bu topraklarda hâkimiyeti sağlamak. Böylece Sovyet hudutları Batı'ya doğru genişleyerek Doğu Avrupa'da bir kontrol merkezi elde etmiş olacaktır. Rusya'nın savaş boyunca sürdürdüğü bu dış politikasının gerçekten başarıya ulaştığı söylenebilir. Nitekim Rus dış politikasının özellikle Yalta, Postdam ve Moskova konferanslarında ve sonrasında büyük başarı kazanmış olduğu elde edilen sonuçlardan açıkça görülmektedir.

Rus orduları Nazi Almanya'sından kurtarmış oldukları ülkelerden çıkmamışlar.⁷¹ İkinci Dünya Savaşı'nın nihayete ermesinden sonra, Orta Avrupa'yı baştanbaşa istila ederek Polonya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya gibi devletlerin yönetimine, Sovyet Rusya patentli Komünist partilerin idarecilerini getirmiştir⁷².

3. Savaş Sonrası Sovyetlerin Ortadoğu Politikası

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Ortadoğu, coğrafi konumundan doğan stratejik önemi ve sahip olduğu zengin petrol yatakları nedeniyle dünya politikasında ağırlığı daha çok duyulan bir bölge haline gelmiştir. Bu bakımdan Ortadoğu, savaştan sonra ekonomik, politik ve askeri yönlerden olağanüstü duyarlı bir bölge niteliğini almıştır⁷³. Her şeyden önce bölge, Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında geçiş kuşağı durumundadır. Dolayısıyla 19. yüzyılda Avrupa devletlerinin ana sömürge bölgelerinden biri haline gelirken 20. yüzyılın ikinci yarısında dünya

⁷⁰ Metin Eriş, a.g.e. s.307

⁷¹ Metin Eriş, a.g.e. s.308

⁷² Nejdet Kurdakul, *Osmanlı İmparatorluğundan Ortadoğu'ya*, İstanbul, 1976, s.181

⁷³ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul, 2000, s.693

egemenliği peşinde koşan süper devletlerin etki alanı mücadelesine konu olmuştur. Öyle ki bölgede bol miktarda çıkan petrol hâlâ temel enerji kaynağı olma özelliğini koruduğundan, Ortadoğu üzerindeki etki mücadelesini daha da şiddetlendirmiş ve bölgenin dünya politikasındaki önemini ve etki derecesini arttırmıştır⁷⁴.

Bunların yanında Ortadoğu, dünyanın hemen hemen bütün tek tanrılı dinlerinin çıkış yeridir. Bölgedeki din mücadelesi 1500 yıldır bitmemiş, 1945 sonrasında Araplarla İsraililer arasında yeni bir “30 yıl savaşları”na yol açmıştır.⁷⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu’da ki en önemli yeni olgu hiç kuşkusuz İsrail Devleti’nin kurulmasıdır⁷⁶. 1945’ten itibaren şiddetlenen Arap-İsrail çatışması, gerek Arap devletleri arsında, gerekse bunların diğer devletlerle olan ilişkilerinde esas rolü oynamıştır.

1945’te Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan ve Yemen, merkezi Kahire’de olmak üzere “Arap Birliği”ni kurdular. 1948’de Birleşmiş Milletlerin kararıyla İsrail Devleti’nin kurulmasıyla da, Arap devletleri bununla mücadeleye başladılar. Bunun sonucu olarak 1948, 1956, 1967, 1973 Arap İsrail savaşları oldu. Bu arada Arap devletleri arasında da İsrail’e karşı farklı davranışlardan doğan guruplaşmalar meydana geldi. Bununla beraber İsrail sorununun çözümü, Arap devletlerinin başlıca amacı olmakta devam etti. Ortadoğu’da bulunan Arap ülkeleri, 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında, İngiltere, Fransa ve İtalya’nın ya doğrudan egemenliğini veya mandası altına düşmüşlerdi.⁷⁷ Bu bakımdan, bağımsızlıklarını elde ettikten sonra bunu korumak için ulusçuluğu esas alarak sömürgeci devletlere karşı büyük bir tepki içinde bulunmaktaydılar. Özellikle, Batılı devletler tarafından İsrail devletinin kurulması ve desteklenmesi Ortadoğu’da ki Arap devletlerinde Batı’ya karşı duyulan kızgınlığı daha da çok arttırmıştır. Nitekim bölgede bulunan ulusların çoğunluğunu meydana getiren Araplar arasında dayanışmayı güçlendirmek için “Büyük Arap Devleti” düşüncesi bu koşullar altında yeniden ortaya çıktı. Bu ideolojinin önderliğini de 23

⁷⁴ Oral Sander, a.g.e. s.232

⁷⁵ Oral Sander, a.g.e. s.232

⁷⁶ Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkması*, İstanbul 1988, s.22

⁷⁷ Rıfat Uçarol, a.g.e. s.693

Temmuz 1952’de Mısır’da krallığı yıkan Cemâl Abdül-Nâsır yapmaktaydı⁷⁸. Nitekim Nâsır’ın 1956 yılında Süveyş Kanalı’nı millileştirme kararı almasıyla, İngiltere ve Fransa’yı karşısına almış oldu ve ortaya çıkan Süveyş Buhranı ABD ve Sovyet Rusya’nın araya girmesiyle son buldu. Bu durum bu iki büyük devletin de bölgedeki etkinliklerini arttırdıklarının göstergesi idi.

Ortadoğu’nun bu durumu, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra büyük devletlerin bölgede egemenlik kurmak veya etkinliklerini çoğaltmak için değişik fakat aynı amaçlı politika gütmelerine ve girişimde bulunmalarına neden oldu. Büyük devletleri bu bölgeye çekecek kendi durumlarına göre siyasi, ekonomik, askeri olmak üzere çok yönlü çıkar ve hedefleri vardı⁷⁹.

Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra genel bir yayılma ve genişleme hareketine girişmişti. Bu arada da Ortadoğu’ya dikkatini çevirmişti⁸⁰. Daha savaşın sonlarında müttefikler arasında yapılan konferanslarda, Sovyetlerin İtalyan sömürgelerinden pay istemesi, savaşın bitiminden hemen sonra, Türkiye ve İran’dan isteklerde ve bu amaçla girişimlerde bulunması, Yunanistan’daki iç savaşı körüklemesi; Sovyetler Birliği’nin Akdeniz’e ve sıcak denizlere çıkma konusunu, yani Ortadoğu politikasını da öncelikle ele aldığını göstermişti. Sovyetlerin bu politikaya öncelik vermesinin nedenleri şöyle bel itilebilir. Birincisi, Sovyetler Birliği Orta ve Doğu Avrupa’da işgal ettiği ve peyk devletlerle meydana getirdiği kuşaklarla bu bölgelerde yani “Bati” sınırlarında güvenliği sağlamıştı. Ancak “Güney”i açık kalmıştı. İşte ülkesinin bu bölgesini de güvenlik içine alabilecek bir kuşağın meydana getirilmesini düşünmesi; İkincisi; Sömürgeci büyük devletlerden İngiltere ve Fransa’nın galip geldikleri halde, yıpranmış bulunmaları, İtalya’nın ise yenilmiş olması nedeniyle, Ortadoğu’daki etkisini yitirmesi ve bunun sonucunda bölgede meydana gelen boşluğu değerlendirmek istemesi, üçüncüsü Akdeniz’e inerek bu yolla Avrupa, Afrika ve Amerika arasındaki Atlas Okyanusu’na kadar uzanabilmek, dördüncüsü de ideolojik ve ekonomik yayılmasını sağlayacak alanlar ele geçirebilmektir. Sovyet Rusya’nın Ortadoğu’da bu politikasını aktif olarak

---

⁷⁸ Rifat Uçarol, a.g.e. s.694

⁷⁹ Rifat Uçarol, a.g.e. s.694

⁸⁰ Rifat Uçarol, a.g.e. s.695

uygulayabileceği uygun koşullarda İkinci Dünya Savaşının sonunda ortaya çıkmış bulunuyordu⁸¹. Nitekim Sovyetlerin güney sınır bölgesine (Ortadoğu)ya olan ilgisi çok eskiye dayanmaktaydı. Çünkü 1917 Rus ihtilalinden İkinci Dünya Savaşına kadar bölgedeki Sovyet ilgisi, İran, Afganistan ve Türkiye üzerinde yoğunlaştı⁸².

Nitekim başlangıçta, Ortadoğu'da çıkarları çatışan ve en çok boy gösteren ülkeler başlangıçta, İngiltere, Fransa ve Rusya iken İkinci Dünya Savaşından sonra bu ülkelerin özellikle İngiltere ve Fransa'nın eski etkin gücü kalmamıştır. Çünkü İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyet Rusya, İran üzerinden Ortadoğu petrolleri ve Basra Körfezi ile Hint Okyanusuna; Türkiye üzerinden boğazlar ve Ege Denizi vasıtasıyla Akdeniz ve yine Yunanistan üzerinden Akdeniz'e doğru üç ana koldan yayılma çabalarına giriştiği zaman, hiçbir şey yapamayacağını anlayan İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın Batı savunması için önemini belirterek bu iki ülkeye kendisinin yardım yapamayacağını ve ABD'nin hem ekonomik ve hem de askeri yardım yapmak zorunda olduğunu 1947'de ABD'den talep etmiştir. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ABD bu yardımı yapmaya başlamıştır⁸³. Böylece Sovyet Rusya'nın yayılcılığına özellikle Ortadoğu'daki yayılcılığına karşı koyacak güç artık İngiltere değil ABD oluyordu. Nitekim ABD bu olaylarla; Sovyet yayılmasını önlemek için, Avrupa'nın yanında Akdeniz ve Ortadoğu'da da güçlü olmak gerektiğini anlamış oluyordu⁸⁴. Bu da ABD ve Sovyetler arasında Ortadoğu'da uzun yıllar sürecek, nüfuz mücadelesine neden olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, yine ABD-Sovyetler Birliği arasındaki bu mücadelenin önemli nedenlerinden biri de petrol olmuştur. Ancak Sovyetler Birliği yeterli petrol rezervi olmasına rağmen, bölge petrolünün Batı'ya serbest bir biçimde akmasını engellemek için fırsat kollamakta, ABD ise, petrolün Sovyet denetimi altına düşmesini engellemek ve Batı Avrupalı müttefiklerine sürekli akışını istemektedir⁸⁵. Nitekim savaştan sonra başlayan Sovyetler yayılcılığına karşı, ABD'nin Avrupalılarla birlikte, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nı (NATO) kurmasıdır. NATO, 1950-

---

⁸¹ Rifat Uçarol, a.g.e. s.696

⁸² Adeed Dawisha and Karen Dawisha, a.g.e. s.1

⁸³ Mehmet Kocaoğlu, *Ortadoğu*, Ankara, 1995, s.109

⁸⁴ Mehmet Kocaoğlu, a.g.e. s.110

⁸⁵ Oral Sonder, a.g.e. s.233

1991 tarihleri arasında, Sovyetler Birliği sağılana kadar, Sovyetlerin yayılcılığına ve dolayısıyla Ortadoğu'da Sovyet emperyalizminin hakim olmasına engel olan en başat güç olmuştur⁸⁶.

Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'ya girmesi kolay olmamakla beraber, belirli bir periyodik dönem içerir. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi, İran Türkiye üzerinden Ortadoğu'ya girmek isteyen Sovyet Rusya'ya en güzel fırsatı 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması vermiştir. Çünkü Sovyetler Birliği İsrail yüzünden Arap dünyasına girdiğinde korkular Batı'da özellikle de ABD ve İngiltere'de büyümeye başladı ki bu korku Sovyet komünizminin tüm Ortadoğu'ya sızmasından geliyordu⁸⁷. Yine bu periyodik dönemde, 1950'lerin ortalarına Ortadoğu'da birçok ülkeyi kapsayan Sovyet girişimi sonucu, bazı batılı gözlemciler ve siyasi liderler tarafından Sovyetler Birliği, bölgede baskın güç olarak tanımlanmıştır⁸⁸. Sovyetlerin Arap dünyasına girmesinin en önemli noktalarından biri de yine, Eylül 1955'te imzalanan Çek Silah Antlaşmasının imzalanmasıdır. Ancak bundan sonra Sovyetler Birliği kısmen de olsa, Arapça konuşan bölgelerden çekildi. Nitekim Sovyet politikası bu dönemde, süreklilikten ve bölgeyi anlamaktan yoksundu. Özellikle Communist International (Uluslar arası Komünist) tarafından formülize ediliyordu. 1948'de yeni İsrail Devleti'nin kurulması ve bu ülkeyi tanıyan ilk ülkelerden biri olduğu için doğal olarak Arap ülkelerinin düşmanlığına maruz kaldı. 1950'lerin başlarında bu nedenle Arap dünyasına Sovyet girişi fırsatları çok kısıtlandı⁸⁹. Ancak Sovyetler Birliği Arap dünyasına sızmaya tam zamanında başladı. Batı'nın sömürgeci yasası ve Batı hükümetlerinin çok hızlı değişen yerli tutum ve davranışlarının yanlış algılanması Sovyetlere yardım etti ve Sovyetler bölgeye kazanan taraf olarak girdi. ABD'den, Fransa ve İngiltere'den aşağı kalmayan Sovyetler Birliği bölgede popüler seviyede dostça ve destekleyici güç olarak görüldü. Çünkü yerli milliyetçi güçleri destekliyordu⁹⁰.

⁸⁶ Mehmet Kocaoğlı, a.g.e. s.112

⁸⁷ Hashim S.H. Behbehani, *The Soviet Union and Arab Nationalism, (1917-1966)*, Newyork, 1986, s.93

⁸⁸ Adeed Dawisha and Karen Dawisha, a.g.e. s.1

⁸⁹ Adeed Dawisha and Karen Dawisha, a.g.e. s.2

⁹⁰ Adeed Dawisha and Karen Dawisha, a.g.e. s.10

Bununla beraber Stalin'in ölümünden sonra başlatılan, "barış içinde bir arada yaşam" politikası da Sovyetlerin işini kolaylaştırmıştı. Zira bu politika, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış bulunan soğuk savaşın yarattığı gerginliği 1950'lerin ortalarında yumuşatmıştı ve bu politika 1917'de Lenin'in barış kampanyası işle kazandığı büyük avantajı anımsatmıştır⁹¹.

Sovyetler için Ortadoğu; elinde tutabileceği 3. dünya bölgesiydi ve Sovyet gücünün kolaylıkla taşınabileceği bir bölgeydi ve başlamak için mantıklı bir yerdi. Bölge hareket için alan sağlayan üç ayrı çatışma (anti-kolonyel, anti-ihtilal, ticari rejimlere karşı radikal ayaklanma ve İsrail ile Arap çatışması) Sovyet etkisine kapısını açtı. Radikal milliyetçiler, Sovyetleri bölgeye davet etti⁹². Sovyetlerin Ortadoğu hükümetleriyle ve milli liberal hareketlerle olan işbirliği, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki askeri ve politik pozisyonunu arttırmayı kolaylaştırdı⁹³. Sovyetlerin Ortadoğu devletlerine karşı politikası II. Dünya Savaşından sonra değişerek ve yeni doktrin esası olan Milliyetçilik oyununu oynamaya başlamıştır⁹⁴.

Ancak bölgedeki çatışma ve siyasi istikrarsızlığın kökeni, coğrafyada, ekonomide, kültürde ve bölgenin dini karakterinde mevcut olmasına rağmen, bölgede yaşayan Sovyet-Amerikan rekabeti uzun soğuk savaşın gerginliğiyle şiddetlenmiştir⁹⁵.

---

⁹¹ Oral Sonder, a.g.e. s.297

⁹² John C Compbell, "The Soviet Union in the Middle East", *The Middle East Journal*, Vol.32, No.1, Winter, 1978, s.4

⁹³ John C Compbell, a.g.m. s.5

⁹⁴ Ivar Spector, "*Soviet Cultural Propaganda in the Near and Middle East*", *The Middle East in Transition*, (Edit: Waltar Z Laquer), Newyork, 1958, s.395.

⁹⁵ Graham E. Fuller, "The Middle East in US-Soviet Relations", *The Middle East Journal*; Vol.44, No.3, Summer 1990, s.417

III. İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU ve I. ARAP-İSRAİL SAVAŞI

1. İsrail Devleti'nin Kuruluşu

Ortadoğu bunalımlarının temelinde Arap-İsrail çelişkisi yatmaktadır. Hitlerin, Yahudilere karşı uyguladığı baskı ve soykırım politikası, Yahudileri Filistin'de bağımsız bir devlet kurmaya itti. Buna karşılık hemen hemen aynı dönemde Batılı emperyalist devletlerin sömürüsü ve baskısı Arapları ulusal birliklerini bulmaya ve ulusal kurtuluşa itmekteydi⁹⁶. Nitekim Birinci Dünya Savaşı sonunda İngiltere'nin mandasına verilen Filistin, Yahudilerle Araplar arasındaki çatışmalar yüzünden İngiltere'nin başına dert olmuştu. İki savaş arası dönemde İngiltere'nin Araplarla Yahudileri uzlaştırmak için harcadığı çabalar bir netice vermediği gibi Filistin topraklarını bu iki millet arasında taksim etmek istemesi de bir çözüme ulaşmadı⁹⁷. Sonuç olarak da küçük bir toprak parçasında, Filistin'de Arap ve Yahudi milliyetçiliği çatışmaya başladı. Siyonist hareket, yani tüm Yahudilerin Filistin'e dönüp, burada bağımsız bir devlet kurmaları, 1897'de Macar doğumlu bir Yahudi gazetecisi olan Theodor Herzl'in İsviçre'nin Basel kentinde İlk Dünya Siyonist Kongresi'ni toplamasıyla başladı. I. Dünya Savaşı sırasında hareketin önderliğini üstlenen Chaim Weizmann, etkin çalışmalarının sonucunda İngiliz politikası üzerinde etkili olmayı başardı 1917 Balfour bildirisiyle Filistin'de Yahudilere “ulusal bire yurt” sözünü aldı ve burada Milletler Cemiyeti'nin “mandat” yönetimini sağladı. Birçok Yahudi, Arap toprak ağalarından aldıkları topraklar üzerinde Filistin'e yerleşmeye başladılar⁹⁸ ve Ortadoğu'da Yahudilerce bir devlet kurma fikrinin ortaya çıktığı ilk günden başlamak üzere başlangıçta Osmanlı Devleti ile daha sonra ise genelde Arap ülkeleri ile devam eden bir mücadele sürmüştür⁹⁹.

Nitekim Hitlerin iktidara gelmesiyle Filistin'e Almanya'dan Yahudi göçü hızlandı. İkinci Dünya Savaşı başladığında Filistin'in nüfusunun 1/3'ini Yahudiler oluşturuyordu. Böylece Yahudi göçü sorununun boyutları değişti. Önceleri bireysel

⁹⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1919-1990)* Ankara, 1991, s.234

⁹⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Ankara 1994, s.484

⁹⁸ Oral Sander, a.g.e. s. 234

⁹⁹ Selahattin İbas, “*Arap-İsrail Sorunu*” Ortadoğu Siyasetinde Ortadoğu, Ankara, 2005, s. 55-87

toprak satın alma durumu söz konusu iken şimdi 1000 yıldır Arapların oturduğu bölgede başka bir devletin kurulma tehdidi ortaya çıktı¹⁰⁰. Böylece İkinci Dünya Savaşından önce Filistin’de “mandat” yönetimini sürdüren İngiltere’nin politikasında önemli bir ikilem doğdu. Bir yanda; Birinci Dünya Savaşı içinde Yahudilere, Filistin’de “Ulusal bir yurt” için söz vermişti. Öte yandan, petrol çıkarları ve bölgeye gösterdiği stratejik ilgi Araplara karşı bir politika izlemesini de engelliyordu. İngiltere, bu ikilemi çözmek için bir orta yola başvurdu ve Filistin’i abluka altına alarak, her yıl Filistin’e geçecek olan Yahudilerin sayısına kota koydu. Avrupa’da Hitlerin baskı politikasından kaçan Yahudiler, İngiliz birlikleriyle çatışmaya ve yasal olmayan yollardan Filistin’e girmeye başladılar. 2. Dünya savaşından sonra ise İngiltere¹⁰¹ Filistin’den yakasını kurtarmaya karar verdi ve 2 Nisan 1947’de meseleyi Birleşmiş Milletlere götürdü. Meseleyi ele alan Genel Kurul Filistin meselesine bir çözüm bulması için özel bir komisyon kurdu¹⁰². Birleşmiş Milletlerin kurduğu Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu (UNSCOP) 1947 yılında, üzerinde 1,2 milyon Arap’la 570 bin Yahudi’nin yaşadığı Filistin topraklarında¹⁰³ Filistin’in bağımsızlığını teklif ediyordu¹⁰⁴.

Lakin bağımsızlığın nasıl olacağı konusunda komisyon ikiye ayrıldı. Çoğunluk teklifine göre de, Filistin Araplarla Yahudiler arasında taksim edilmeli ve iki ayrı bağımsız devlet kurulmalıydı¹⁰⁵. Kudüs Şehri ise milletlerarası statüye sahip olmalıydı. Büyük devletlerden Birleşik Amerika, Sovyet Rusya ve Fransa taksim lehinde, İngiltere ise çekimser oy vermişti¹⁰⁶. Sovyet Rusya, Birleşmiş Milletlerdeki müzakerelerde taksim başta gelen savunucularından olmuş ve 29 Kasım 1947 kararında da Amerika ile birlikte taksim lehinde oy kullanmıştır. Amerika, Yahudileri desteklediği için taksimi savunuyordu¹⁰⁷. Nitekim Siyonistler de yeni bir koruyucuya ihtiyaçları olduğunu anladılar ve bunu Amerika’da buldular. Çünkü 1947’de ABD’nin direkt baskısı altında Birleşmiş Milletler, Filistin’in büyük bir

---

¹⁰⁰ Oral Sander, a.g.e. s. 234

¹⁰¹ Oral Sander, a.g.e. s. 235

¹⁰² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 484

¹⁰³ Oral Sander, a.g.e. s. 235

¹⁰⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 484

¹⁰⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 484

¹⁰⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 485

¹⁰⁷ Fahir Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988) Ankara 1989 s.89

kısınınun taksimini onayladıklarında Siyonistler toprağın %5,7sini ele geçirirken arazinin de %57'sini ele geçirdiler. ABD emperyalizmi bundan sonra devlet temelinde Siyonizm'i ele aldı¹⁰⁸.

Sovyet Rusya'nın ise Araplara ters düşerek taksim lehinde oy vermesi iki sebepten kaynaklanıyordu. Birincisi, bu sırada Sovyetlerin Arap ülkelerindeki komünist partileri vasıtasıyla yaptıkları kışkırtmalar, Arapları korkutmuş ve dolayısıyla Arapların Sovyet Rusya'ya karşı muhalif tutum almalarına sebep olmuştu. İkinci ise, yine bu sıralarda Ortadoğu'da genellikle İngiltere hâkim olduğundan, Sovyetler Ortadoğu'yu karıştırarak İngiltere'nin durumunu sabote etmek istemişlerdir.¹⁰⁹ Sovyet Rusya aslında Yahudi aleyhtarı idi. Zira Stalin, Yahudi düşmanlığında eski Rus geleneğini devam ettiriyordu¹¹⁰. Nitekim Sovyetler Birliği'ndeki birçok Yahudi Sovyetler Birliğinden İsrail'e göç etme girişiminde bulunmuş fakat Sovyetler Birliği buna izin vermemiştir¹¹¹. Ancak Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'daki ihtirasları gerçekleşecek ise İngiltere bu bölgeden atılmalı ve bölgede bir boşluk oluşturulmalıydı¹¹².

Sovyetlerin hesaplarının yanlış çıktığı söylenemez. Zira Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun taksim kararı bütün Arap dünyasında tepki ile karşılandı. Arap ülkeleri 17 Aralık 1947'de Kahire'de yaptıkları toplantıda Filistin'in taksim kararını önlemek için savaşa girme kararı aldılar¹¹³. Birleşmiş Milletler kararı üzerine İngiltere yaptığı bir açıklamada 15 Mayıs 1948'den itibaren Filistin'deki bütün kuvvetlerini çekeceğini ilan etti.¹¹⁴ Manda yönetiminin son günleri artık yaklaşmaktaydı ve Yahudiler İsrail Devletinin ilan edilip edilmemesi ya da bir süre ertelenmesi konularında görüş birliği içinde değillerdi. Konuyu tartışan Yahudi

¹⁰⁸ Samir Amin, *The Arab Nation*, (Çev: Michael Polis), London, 1983.

¹⁰⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 485

¹¹⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 89

¹¹¹ Leonid Strakhovsky, "*The Nature of Soviet Propaganda in The Near East*", *The Near East and the Great Powers* (Edit: Richard N. Frye) Harvard University, 1951, s.65

¹¹² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 89

¹¹³ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.485

¹¹⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.485

Geçici ulusal Konseyi¹¹⁵ David Ben Gurion başkanlığında 14 Mayıs 1948 günü Tel – Aviv’de¹¹⁶ 52e karşı 6 oy ile¹¹⁷ İsrail Devleti’nin kurulduğu ilan edildi¹¹⁸.

İsrail Devleti’nin kuruluşundan birkaç saat sonra 14 – 15 Mayıs gecesi, Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak birlikleri üç yönden Filistin topraklarına girmeye başladılar, böylece birinci Arap – İsrail Savaşı başlamış oluyordu¹¹⁹. Amerika, yeni İsrail devletini 14 Mayıs günü tanıdığı halde Sovyet Rusya Arap – İsrail Savaşının çıkmasından iki gün sonra tanıdı¹²⁰. Nitekim Sovyetlerin 1947 Kasım’ında Birleşmiş Milletlerin Filistin için taksim planını destekleme kararı ve müteakiben Mayıs 1948’de yeni İsrail Devleti’nin tanınması Arap Dünyasında komünist partisi için yıkıcı sonuçlar doğurdu¹²¹.

1.1. Sovyetlerin İsrail’i Tanıma Kararı

Daha önceden belirttiğimiz gibi İsrail Devleti’nin kuruluşu David Ben Gurion başkanlığında 14 Mayıs 1948 günü ilan edilmişti. Yeni İsrail Devleti’nin, Sovyet Rusya tarafından tanınma kararı, Arap dünyasında komünist partisi için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur¹²².

Sovyetlerin İsrail’in devlet olarak varlığını savunması, Ortadoğu politikasının temel taşlarından biriydi. İsrail saldırganlığına karşı nasıl Araplara arka çıkıyorsa, İsrail’in de bölgedeki varlığını savunuyordu. Çünkü İsrail’in varlığı, Sovyetler Birliği’ne bölgedeki varlığının meşruiyeti bakımından olanak sağlamaktadır. Amerika ile bütün dünyada boy ölçüşen Sovyetler Ortadoğu’daki varlıklarını bir ölçüde İsrail’in varlığı ve Araplara karşı giriştiği savaşlar sayesinde kazanmıştı. İsrailsiz ve dolayısıyla Americasız bir Ortadoğu aynı zamanda Sovyetlerin de pek gerekli olmadığı bir Ortadoğu olacaktı. Bununla birlikte

¹¹⁵ Oral Sander, a.g.e. s. 236

¹¹⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.486

¹¹⁷ Oral Sander, a.g.e. s. 236

¹¹⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.486

¹¹⁹ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Ankara, 2004, s. 58

¹²⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.486

¹²¹ Joe Stork, “*The Soviet Union, The Great Powers and Iraq*”, *The Iraqi Revolution of 1958*, (Edit: Robert A. Fernea and Wm. Roger Louis) Newyork, 1991, s. 97

¹²² Joe Stork, a.g.m. s.97

Sovyetlerin ilgisini çeken tek şey “Güney sınırlarına yakın bir bölgedeki barış ve güvenlik” değildir. Dünyanın her yanında Amerika ile kıyasıya rekabet içerisinde bulunan Sovyetler, bölgenin Akdeniz ile Hint Okyanusunu, Afrika ile Asya’yı ve Avrupa ile petrol havzalarını birbirine bağlayan stratejik konumu ile de yakından ilgilidir¹²³. Nitekim bu Sovyet Rusya’nın Bolşevik ihtilalinden önceki hayallerinden birisiydi ve başlangıçta Sovyet Rusya’nın Akdeniz’deki ve Ortadoğu’daki stratejisinin gayesi uçlarından birisinin Yunanistan’ın diğerinin ise İran’ın üzerine kapanacağı ve orada Türkiye’nin rahatsız olacak şekilde sıkışacağı büyük bir kısıp harekâtını başarmaktı¹²⁴.

Bu yüzden Sovyet Rusya’nın İsrail’i tanıma kararı, Sovyet hükümeti tarafından da yeni Yahudi devleti ile samimi bağlar tesis edilebileceğini ümit etmekteydi. Zira M. Molotov İsrail Devleti’nin kuruluşunun Ortadoğu’da sulhun sağlanmasına yarayacağını ümit ettiğini söylemiştir¹²⁵.

2. Birinci Arap – İsrail Savaşı (1948)

Birinci Arap – İsrail Savaşının asıl nedeni, Filistin’e yerleşmek isteyen Yahudilerin 14 Mayıs 1948’de İsrail devletini kurması ve bu olayın Arap âlemi üzerinde oluşturduğu şok etkisidir¹²⁶. Ancak bütün Arap âlemi doğum sancıları içinde 15 Mayıs beklemekteydi. Çünkü 15 Mayıs Arap âleminin en büyük günü olacaktı. Sarayda toplanan kurmay başkanları nihai kararı vermişlerdir. Umumi taarruz için bütün planlar yapılmıştı. İngiliz mandası sona erer ermez Yahudilerin ilan etmeye hazırlandıkları Yahudi hükümetinin doğmadan ölmesi beklenilmekteydi¹²⁷. 15 Mayıs 1948 tarihinde yani kuruluşun ertesi günü güneyden Mısır, doğudan Ürdün, kuzeyden Suriye ve Lübnan orduları saldırıya geçtiler¹²⁸. İlk başta Mısır güçleri Yafa’ya 35 mil mesafede, Kral Faruk da gitmiş ve Yahudi Hükümeti harab olan Tel – Aviv’i terk etmeye başlamıştır ve bütün Filistin

¹²³ Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, İstanbul 1976, s. 147

¹²⁴ Cumhuriyet, 27 Ocak 1948 Salı, s.1

¹²⁵ Cumhuriyet. 18 Mayıs 1948, s.3

¹²⁶ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Ank, 1992, s.74

¹²⁷ Cumhuriyet, 12 Mayıs 1948 Çarşamba, s.1

¹²⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, s. 237

cephelerinden gelen haberler Arap ordularının süratle ilerlediklerini ve kat'î neticeye bir an evvel varmak için gayret sarf ettikleri bildirilmektedir. Güney hududundan da verilen haberlerde Gazze şehrini kendilerine karargâh ittihaz etmiş olan Mısır birlikleri Mecdalı'da ele geçirmiş ve Yafa istikametinde ileri harekâtlarına devam etmişleridir¹²⁹. Nitekim savaşın başlarında Mısır güçleri Tel – Aviv'in yakınlarına kadar gelmiş Ürdün ise doğu Kudüs'ü tamamen kontrolü altına almış bulunuyordu. Ancak savaşın İsrail'in lehine gelişmesinde şüphesiz Süveyş'te hala İngiliz birliklerinin bulunması, Irak'ta İngiliz etkinliğinin devam etmesi, Ürdün Kralı Abdullah'ın kişisel hesapları ve Lübnan'daki iç çatışmalar önemli rol oynamıştır¹³⁰.

Kısa sürede Arap kuvvetleri hemen hemen bütün cephelerde yenilmişlerdir ve Güvenlik Konseyi savaşın durdurulması için çeşitli yollara başvurmuştur.

Güvenlik Konseyi Mayıs 1948'de Filistin meselesinin çözümü için Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa ve Kolombiya tarafından ileri sürülen teklifleri müzakere etmiş. İlk olarak Rusya tarafından yapılmış olan teklif oya sunulmuş ancak reddedilmiş. Rusya Filistin'de zecri (zorlayıcı) tedbirler alınmasını istemekte ve Güvenlik Konseyi'nin Filistin'deki harbin dünya barışını ihlal ettiğini ilan etmesini talep etmekteydi¹³¹. Bundan sonra Güvenlik Kurulu İngiliz teklifini müzakere etmiş ve bu teklifi de oya sunmuştur. İngiliz teklifi Filistin'de dört haftalık bir mütareke ilan edilmesini istiyor ve müddet içinde Güvenlik Konseyinden delaletle bir anlaşmaya varılmasını talep ediyordu. Filistin meselesinin sulh yoluyla hallini mümkün kılan bu teklifin ilk iki paragrafı kolaylıkla kabul edilmiştir. Fakat "Filistin'e bu dört haftalık müddet içinde askeri yaşta kimsenin sokulmamasını" isteyen madde, uzun tartışmalara yol açmış ve bazı değişikliklere uğramıştır. Bu madde şu tarzda oya konulmuştur: "Dört haftalık müddet içinde Filistin, Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan, Ürdün ve Yemen'e askeri yaşta kimsenin sokulmaması ilgili hükümetlerden talep edilecektir. İlgili hükümetler kontrolleri altında bulunan bölgelere gelecek olan askeri yaşta kimseleri seferber etmeyecek ve bunları askeri talim ve terbiyeye tabi tutmayacaktır." Bu teklif de kabul edilmiştir.

¹²⁹ Cumhuriyet, 18 Mayıs 1948, s.3

¹³⁰ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, (Savaş, Siyaset ve Diplomasi)*, İstanbul 2004 s. 238

¹³¹ Cumhuriyet, 30 Mayıs 1948 Pazar, s.3

Dördüncü madde de Filistin'e silah ve askeri malzemenin sokulmaması istenmekteydi. Bu madde de değişikliklere uğramış ve sonra kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler aracılarının Filistin'deki vazifelerine dair altıncı ve yedinci maddeler de kabul edildiğinden İngiliz teklifi tatbik sahasına konulmuştur¹³².

Güvenlik Konseyi'nin 19 Ekim 1948 tarihli ateşkes çağrısının taraflarca 22 Ekimde kabul edildiğinin açıklanmasına karşılık çatışmalar durmadı¹³³. Aylarca süren savaştan sonra İsrail Negev çölünün tümünü ve Galilee bölgesini ele geçirerek 1947'de kendisine Birleşmiş Milletler tarafından ayrılan bölgeden daha geniş bir alana sahip oldu¹³⁴.

2.1. Savaşın Sonuçları ve Ortadoğu Açısından Önemi

Birinci Arap – İsrail savaşı, Araplar için tam bir hezimet oldu. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 11 Aralık 1948'de 194 sayılı kararı aldı. Karar özetle şu üç unsuru içermekteydi. Birincisi, Filistin için çok geniş yetkilere sahip bir “Birleşmiş Milletler Filistin Uzlaştırma Komisyonu” kuruluyordu. Üç üyeli bu komisyona ABD ile Fransa ile birlikte Türkiye de seçilmiştir. İkincisi, Kudüs şehrinin sınırları belirtilerek ayrı bir varlık (Corpus Separatum) olarak ve askersiz hale getirilerek Birleşmiş Milletlerin gözetimine verilmekteydi. Üçüncüsü ise Filistinli mültecilerle ilgili olup, “komşuları ile barış içinde yaşamak isteyen” mültecilerin evlerine dönmelerinin sağlanması ve dönmek istemeyenlerin de kayıpları ile zararlarının ödenmesi öngörülmekteydi¹³⁵.

İlk mütareke antlaşması 24 Şubat 1949'da Mısır ile İsrail arasında imzalandı.¹³⁶ Buna göre; Gazze bölgesi Mısır'a bırakılmakla birlikte Gazze'nin bazı köyleri ve bazı köylerinin tarlaları İsrail tarafına kalmıştı. Ayrıca, Mısır ile İsrail sınırında el – Avşa kesimi askersiz hale getiriliyordu. İkinci mütareke antlaşması 23 Mart 1949 tarihinde Lübnan ile İsrail arasında imzalandı. Üçüncü mütareke

¹³² Cumhuriyet, 30 Mayıs 1948 Pazar, s.3

¹³³ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, s.238

¹³⁴ Oral Sander, a.g.e. s.237

¹³⁵ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Ankara 2004, s.59

¹³⁶ Türel Yılmaz, a.g.e. s.59

antlaşması İsrail ile Ürdün arasında imzalanmıştır. Ancak mütareke görüşmelerine başlamadan önce Ürdün’de Filistin’e ilişkin olarak bir takım faaliyetler olmuştur¹³⁷. 1 Aralık 1948’de 2000 kadar Filistinli delegenin katıldığı Eriha (Jericho) Kongresin’de Filistin topraklarının Ürdün ile birleştirilmesine ve Kral Abdullah’ın da “Bütün Filistin’in Kralı” olarak ilan edilmesine karar verildi. Ürdün Kabinesi, bu kararları 7 Aralık’ta, Parlamento ise 13 Aralık’ta onayladı. Bu gelişmelerden sonra iki ülke arasındaki mütareke antlaşması 3 Nisan 1949’da imzalandı. Bu antlaşma ile Batı Şeria Ürdün’ün kontrolüne geçiyordu. Kudüs, kuzeydoğu güneybatı istikametinde bir çizgi ile ikiye ayrılıyor ve Batı Kudüs (Yeni Kudüs) İsrail tarafında, Doğu Kudüs (Eski Kudüs) İsrail tarafında kalıyordu¹³⁸. Son olarak imzalanan antlaşma İsrail ile Suriye arasında olmuştur. 20 Temmuz 1949’da imzalanan mütareke antlaşması ile İsrail – Suriye sınırı, hemen hemen eski Suriye – Filistin sınırı olarak kalmıştır. Ancak sınırın her iki tarafı için de hassas olan üç bölgesi askersiz hale getirilmiştir. Söz konusu mütareke antlaşmaları barış antlaşmaları değildir. Sadece bu antlaşmalarla Birinci Arap – İsrail savaşı sona ermiş oluyordu. Bu savaşta en kazançlı çıkan ülke İsrail idi. Ürdün dışında diğer Arap ülkelerini mağlup etmiş ve topraklarını genişletmiştir¹³⁹.

1948 – 1949, İsrail’in Kurtuluş Savaşı olarak nitelendirdikleri savaşta 700 bin Arap evsiz kaldı. Müteakip yıllarda Filistin mültecileri doğal olarak arttı¹⁴⁰. İsrail arazisinde kalan Filistinlilere ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapıldı¹⁴¹. 1948 – 1949 İsraililer için bir avantajdı. Fakat en önemli faktör şöyle görülebilirdi. İsrail oluşmakta olan bir devletti. İzlenecek geleneksel kurallar yoktu¹⁴². Savaşın sonuçlarını müteakiben 1949 Martında Suriye’de ilk askeri darbe oldu. 1951’de Kral Abdullah Kudüs’te bir Filistinli tarafından öldürüldü. 1952’de Kral Faruk Mısır’dan kovuldu ve genç Yarbay Nasır parladı¹⁴³.

¹³⁷ Türel Yılmaz, a.g.e. s.60

¹³⁸ Türel Yılmaz, a.g.e. s.60

¹³⁹ Türel Yılmaz, a.g.e. s.61

¹⁴⁰ James A. Bill, Carl Leiden; *Politics in the Middle East*, Texas University. Boston, 1984, s.333

¹⁴¹ James A. Bill, Carl Leiden, a.g.e. s.334

¹⁴² James A. Bill, Carl Leiden, a.g.e. s.344

¹⁴³ James A. Bill, Carl Leiden, a.g.e. s.361

Sonuç olarak, 1948 yenilgisi, başta Mısır olmak üzere Arap devletlerine gücünü savaş alanında kesin bir biçimde göstermiş bulunan İsrail'e karşı yıpratma savaşının gerekliliğini öğretmiştir¹⁴⁴. Böylece küçük parçası Ürdün Krallığına verilmesi dışında bütün Filistin İsrail'in hâkimiyetine girmiş oluyordu¹⁴⁵. Ayrıca savaş sonunda imzalanan mütareke antlaşmalarından sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurullunun 11 Mayıs 1949'da 37 lehte 12 aleyhte ve İngiltere'nin de dâhil olduğu 9 Çekimser oyla aldığı karar uyarınca İsrail, Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edildi¹⁴⁶.

1948 – 49 Arap – İsrail savaşının bir diğer mühim neticesi de üç Batılı devletin, Amerika, İngiltere ve Fransa'nın 25 Mayıs 1950'de yayınladıkları ortak bir deklarasyonla, Ortadoğu'ya silah ambargosu tatbik etmeleridir. Üç büyük devlet İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki mütareke antlaşmalarının bölgede ne kadar hassas ve nazik bir denge kurduğunu ve bölge barışının böyle nazik bir dengeye dayanacağını görmüşlerdir. Bilhassa yenilmiş ve Filistin'i kaybetmiş olan Arapların ilk fırsatta bir intikam savaşına girişip Filistin'i kurtarmaya çalışacaklarını tahmin etmek büyük bir kehanet değildir. Yalnız ister İsrail olsun ister Araplar olsun tek kaynak olan Batı'dan silah almadıkça, yeni bir maceraya girişemeyecekleri de aşikâr idi. Lakin bu ambargonun yürütülmemesi, İsrail – Arap silahlanma yarışını hızlandırmış ve neticede ambargonun fiyaskosu 1956 Süveyş Savaşının başta gelen sebeplerinden biri olmuştur. Amerika ve İngiltere bu görüşlerini aralarına Fransa'yı da alarak 25 Mayıs 1950'de yayınladıkları bir deklarasyon haline getirdiler¹⁴⁷. Bu üç batılı devletin Ortadoğu barışını bu şekilde Birleşmiş Milletler dışında bir deklarasyonla garanti etmelerinin sebebi o sıralarda çok görülen Sovyet vetosundan yakalarını kurtarmak istemeleriydi. Fakat bu taktik ters netice verecek mahiyette idi. Zira Sovyet Rusya böyle bir deklarasyonun ve dolayısıyla böyle bir taahhüdün dışında kaldığı için Ortadoğu'ya silah sevk etmede de elleri serbest kalıyordu. Nitekim Nasır

¹⁴⁴ Oral Sander, a.g.e. s.237

¹⁴⁵ Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, (Çev: Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 2000, s.234

¹⁴⁶ Türel Yılmaz, a.g.e. s.61

¹⁴⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları* (1948-1988) Ankara, 1989, s.128

ve Sovyetler 1955 sonbaharında bu boşluktan yararlanarak silah alışverişine girişeceklerdir¹⁴⁸.

2.2. Savaşın Sovyetler Açısından Doğurduğu Sonuçlar

14 Mayıs 1948'de İsrail'in kuruluşunun ardından, Amerika yeni İsrail devletini 14 Mayıs günü tanıdığı halde, Sovyet Rusya Arap – İsrail savaşının çıkmasından iki gün sonra tanıdı. Yani Sovyetler açıkça Araplara karşı cephe almış oluyorlardı.¹⁴⁹ Bu da Arap dünyasında Komünist partisi için yıkıcı sonuçlar doğurmuştu.¹⁵⁰ Yine bu savaşta Sovyet Rusya, yeni İsrail Devleti'ne Çekoslovakya üzerinden silah göndermiştir¹⁵¹.

Arap – İsrail savaşına karşı Sovyet politikası ve Sovyet dış politika çıkarlarının hiyerarşisinde Ortadoğu özel bir yer işgal eder ve Ortadoğu bu gerçek üzerine kuruldu¹⁵². Arap – İsrail çatışmasında Sovyetler Birliği şu kurallarla yaklaşır:

- Çatışmadan çekilen insanların çıkarlarıyla uzlaşmaya dayalı anlayışlı bir Arap – İsrail çatışmasının yerleşmesi ihtiyacı,
- Filistinlilere milli devletlerini oluşturmaları amacıyla ve Filistin problemini onlara self – determinasyon hakkı vererek çözümenin önemi,
- Ortadoğu'daki tüm devletler için yaşama hakkı,
- Bölgede güvenlik ve dengeyi sağlayabilecek düzenlemeler ve Arap – İsrail barışının yerleşmesini sağlam ihtiyacı,
- Ortadoğu'yu ABD – Sovyet karşılaşmasından korumanın önemi¹⁵³. Tüm bunlar, Ortadoğu'nun yerleşimi ve global önemi Sovyetler Birliği'ne bölgeyi dengeleme işini vermektedir¹⁵⁴.

¹⁴⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.129

¹⁴⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (1914-1990), Ankara, 1994, s.486

¹⁵⁰ Joe Stork, *a.g.m.* s.97

¹⁵¹ R.D, McLaurin, Mohammed Mughisuddin, Newyork, Abraham R. Wagner; *Foreign, Policy Making in the middle East*, Newyork 1977, s.27

¹⁵² Evgeni, Primakov, "*Soviet Poicy toward the Arab Israeli Conflict (The Middle East Ten Years After Camp Daivid)*, (Edit..William B.Quandt) Washington 1988, s.387

¹⁵³ Evgeni, Primakov, *a.g.m.* s.388

Sovyetlerin bu politikası karşısında, Mayıs 1948'de Amerika Dışişleri Bakanı, Marshall söylediği nutukta, Sovyet hükümetini, dünya sulhunun tanzimi için müzakereye girişmek hususunda Amerika tarafından sarf edilen gayretleri akim (neticesiz) bırakmaya matuf kasde müstenit ve sinsî bir politika takip etmekle itham etmiştir¹⁵⁵.

Marshall bununla beraber sulh içinde emniyete ulaşmak ve dünyaya genel refahın avdetini sağlamak için mükemmel bir terakki kaydedildiğini belirtmiş. Birleşik Amerika'nın azimle takip ettiği siyasetin devamı en büyük güçlüklerin yenilmesini temin edeceği ve sağlam bir sulhun temeline giden yolu aydınlatacağını söylemiştir. Marshall, son zamanlarda, Molotov ve Stalin tarafından yapılan beyanatın hedefi, Amerika ve dünya milletlerini bir anlaşmaya varılacağı ümidi içinde bırakmak sureti ile bir propaganda zaferi elde etmekten ibaret olduğunu kaydetmiştir¹⁵⁶.

---

¹⁵⁴ Evgeni, Primakov, *a.g.m.* s.389

¹⁵⁵ Cumhuriyet, 30 Mayıs 1948, Pazar, s.1

¹⁵⁶ Cumhuriyet, 30 Mayıs 1948, Pazar, s.3

İKİNCİ BÖLÜM

1950-1973 YILLARI ARASINDA SOVYETLER VE ORTADOĞU

I. STALİN'DEN SONRA DEĞİŞEN SOVYET DIŞ POLİTİKASI

Lenin ve Stalin döneminde dış politika, görünüşte Dışişleri Bakanlığı, merkez komite uluslar arası ilişkiler dairesi ve Komünist enternasyondan oluşan bir üçgen içinde oluşturulmuştu ve pratikte merkez komite önceliğe sahipti¹⁵⁷.

Sovyetler Birliğinde Stalin ölümüne kadar süren sert dış politika¹⁵⁸ Stalin'in 1953 yılında ölümünden sonra¹⁵⁹ yeni bir boyut kazanmıştır. Nitekim Stalinden sonra iktidara gelen Sovyet liderleri, Stalin'in kişisel tutkularını yansıtan Marksist, Leninist ve Stalinist felsefe ile yüklü bir dış politikasının öteki kısımlarında olduğu gibi dış politikada da Stalin'in ölümü önemli bir değişiklik başlattı¹⁶⁰.

Sovyet Başbakan Malenkov, Stalin'in katı politikasının aksine uluslararası gerginliği yumuşatmak ve Batı ile uyuşmazlıkları görüşmelerle çözmek yollarını onamıştır¹⁶¹. Nitekim Sovyet hedefleri, Ortadoğu'da bir "barış kuşağı" oluşturmaktır. Bunu akademik ve politik çevrelerinde tanımlarken Sredni Vostak ile (Ortadoğu) ki, Türkiye, İran ve Afganistan'ı içine alıyor. Blizhni Vostok (Yakındoğu)ki Arap Dünyasını kapsıyordu¹⁶².

Bu dönemdeki Sovyetlerin "Barış içinde bir arada yaşama" politikası gerçekten başarılı sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Nitekim Sovyetlerin bu Dış Politikası, Güney Asya, Güney Amerika, Afrika ve nihayet Ortadoğu'da başarılar elde etmeye başlamıştır¹⁶³. Buda Ortadoğu'da nüfuz kurmada Sovyetler için bir rahatlamayı da beraberinde getirmiştir. Ve Sovyetleri Ortadoğu'ya yönelik ana güçlerden biri olarak kabul ettirmeye başlamıştır¹⁶⁴. Ancak bu dönemde sosyalist blokta meydana gelen sarsıntılar ve Doğu Batı çatışmaları veya soğuk savaş nedeniyle meydana gelen sarsıntılar ve Doğu Batı çatışmaları veya soğuk savaş nedeniyle meydana gelen Ortadoğu hadiseleri ve gelişmeleri Sovyet Rusya'nın

¹⁵⁷ Fred Halliday, "Sovyet Politikası ve Ortadoğu; Bir Rapor", *Ortadoğu Dosyası*, S.1, Haziran,1988, s.106-114

¹⁵⁸ Metin Eriş, *Amerikan-Rus emperyalizmi*, İstanbul 1978, s.314

¹⁵⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, (1919-1990), Ankara, 1991, s.294

¹⁶⁰ Oral Sander, a.g.e.s.294

¹⁶¹ Oral Sander, a.g.e.s.295

¹⁶² Fred Halliday, *a.g.m.* s.111

¹⁶³ Metin Eriş, a.g.e. s.315

¹⁶⁴ M. Lütfullah Karaman, *Uluslar arası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul 1961, s.69

kontrolü ve iradesi dışında ortaya çıkmış olmasına rağmen bu gelişmeler Rusya'ya, ta Dell Petro zamanından beri Ortadoğu'ya girmek için aradığı fırsatı vermiştir¹⁶⁵.

II. BAĞDAT PAKTI

Ortadoğu'da bir savunma sistemi kurma fikrinin kaynağı Doğu-Batı mücadelesi olmakla birlikte, onun kadar belki de ondan daha ağırlıklı faktör, İngiltere'nin bölgeden ve özellikle Süveyş Kanalı'ndan çıkmak istemeyişidir. İngiltere Mısır üzerinde himaye tesis etmişti. Osmanlı Devleti'nin Kanal Cephesini açması üzerine de buraya asker yığmıştı. Savaştan sonra İngiltere Mısır'a 1922'de sözde bağımsızlık vermekle beraber buradan askerini çekmemiş ve bu konudaki müzakereler de 1936'ya kadar devam etmiştir. Sonunda 26 Ağustos 1936'da imzalanana bir anlaşma ile Mısır'dan çekilmeyi iki şartla kabul etti. 1) İngiltere ile Mısır arasında ittifak bağları kuruluyordu. Yani Mısır bir saldırıya uğrarsa, İngiltere Mısır'a tekrar asker sokabilecekti. 2) Süveyş Kanalı'nda İngiltere'nin belirli miktarda kara ve hava kuvveti bulunacaktı¹⁶⁶.

Savaşın sona ermesinde tibaren Mısır hükümeti, İngiltere'den savaş sona erdiğine göre. Mısır'daki kuvvetlerini geri çekmek istedi. 1945 yılı sonlarında başlayan İngiliz Mısır görüşmeleri çeşitli krizlerden geçerek 1954 Ekimine kadar devam etmiştir. Görüşmelerin bu kadar uzamasının ve krizleri sebebi Savaştan sonra Doğu-Batı mücadelesinin başlaması ve 1946-1947 yıllarında Sovyet Rusya'nın İran, Türkiye ve Yunanistan'ı kendi kontrolüne almak suretiyle güneye, Akdeniz'e ve Ortadoğu'ya sarkmak istemesidir. Bu durumda İngiltere, Mısır ve özellikle Süveyş gibi stratejik noktalardan çekilmeyi tehlikeli buldu ve Süveyş'te kalmanın yollarını aramaya başladı¹⁶⁷.

Mısır ise, İngiltere'nin hem Mısır topraklarından ve hem de Süveyş'ten çekilmesini istiyordu. İşin gerçeği şuydu ki, İngiltere esasında Ortadoğu'dan çekilmek istemiyordu¹⁶⁸.

İngiltere ile Amerika arasında İngiltere'nin Süveyş'te kalmasını sağlayacak bir formül olarak, Ortadoğu komutanlığı adı ile Süveyşte bir müttefik karargâhı

¹⁶⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Ankara 1994, s.483

¹⁶⁶ Fahir Armaoğlu, "(Amerikan Belgeleri ile) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktı'na (1951-1955)", *Bellekten*, C.LIX, s.224 Ankara, Nisan, 1995, s.189-237

¹⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.* s.192

¹⁶⁸ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.* s.192

kurma fikrinin 1951 Haziranından itibaren oluşmaya başladığı görülmektedir¹⁶⁹. Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye 13 Ekim 1951 günü Mısır hükümetine verdikleri ortak noktada ilk defa olarak Ortadoğu Komutanlığı tasarısını Mısır'a teklif ettiler. Ancak Mısır, 17 Ekim'de yayınladığı bir deklarasyonla teklifin emperyalist niteliğini vurgulayarak reddetti¹⁷⁰. Ortadoğu komutanlığı fikrinin suya düşmesiyle, 1950 Haziranında Kore Savaşı'nın patlak vermesinden sonra, ABD, gerek Uzakdoğu'da ve gerekse Avrupa'da bir takım savunma tedbirleri almaya başladı Böylece Kore savaşının sorumlusu olarak görülen¹⁷¹ Sovyetler Birliğinin etrafında bir "güvenlik kuşağı" meydana getirmek idi. Ancak gere Avrupa'da gerekse Uzakdoğu'da tedbirler alınırken Sovyetler Birliğine çok yakın olan Ortadoğu bölgesinde böyle bir kolektif çalışma bulunmamaktaydı¹⁷².

Daha önce İngiltere'nin inisiyatifiyle girişilen Ortadoğu komutanlığı Projesi teşebbüsünden sonuç alınamamıştı. Ancak Kore savaşı Ortadoğu'nun önemini arttırdığı için, bu bölgeyi Batı Savunma sistemine bağlamak işiyle bizzat Batı'nın lideri ABD ilgilenmeye başlamıştır¹⁷³.

ABD'nin inisiyatifi ele alması, Ortadoğu'da bir savunma sistemine giden gelişmelerde dönüm noktası olmuştur. ABD'nin İngiltere'den Farklı olarak Ortadoğu'da özellikle Arap ülkeleri arasında antipati uyandıracak bir "geçmiş" yoktu. İngiltere'den daha güçlü bir devlet olması dolayısıyla doğrudan doğruya ABD'nin inisiyatifi ile girişilecek bir pakt teşebbüsünün karşılaşma şansı daha fazlaydı¹⁷⁴. ABD bu amaçla, Sovyet tehdidine karşı bu bölgede kesinlikle bir savunma örgütü kurulmasını istiyordu. Bu amaçla yen bir formül arayan ABD Dışişleri Bakanı Dulles, 1953 Mayısında Ortadoğu'ya bir gezi yaptı¹⁷⁵. Ancak Dulles, yaptığı Ortadoğu gezisi neticesinde bir savunma sistemi için gerekli ortamı bulamadı¹⁷⁶. İlk olarak 1955 Şubatında Türkiye Irak arasında Bağdat'ta bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Nisan 1955'te İran Bağdat Paktı'na katılarak ittifak genişletilmiştir¹⁷⁷. ABD, Bağdat Paktına tam destek vermesine rağmen Pakt'a

¹⁶⁹ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.* s.193

¹⁷⁰ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.* s.194

¹⁷¹ Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası*, Ankara, 1972, s.51

¹⁷² Türel Yılmaz, *Uluslar arası Politikada Ortadoğu*, Ankara 2004, s.85

¹⁷³ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.* s.51

¹⁷⁴ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.* s.52

¹⁷⁵ İsmail Soysal, "1955 Bağdat Paktı" *Bellekten*, C. 55, S.212 Nisan 1991, s.179

¹⁷⁶ Türel Yılmaz, *a.g.e.* s.85

¹⁷⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Ankara 1994, s.491

katılmamıştır¹⁷⁸. İttifakın genişlemesine rağmen bu ittifak için başlangıçta düşünülen fikir gerçekleşmemiştir. Nitekim Ortadoğu bu konuda üçe bölündü. Birinci grup, pakta katılan, Irak, İran, Pakistan: İkinci görüş Bağdat Paketi'na cephe olan Mısır, Suriye, Suud, Arabistan ve Yemen, Üçüncü grupta, her iki grubun dışında kalan Ürdün ve Lübnan idi. Nitekim bu bölüme Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'ya girmesini kolaylaştıracaktır¹⁷⁹. Bu ise, İsrail sorunundan sonra Ortadoğu krizlerinin en şiddetli faktörü olacaktır¹⁸⁰. 14 Temmuz 1958'de Sovyet taraftarı General Kasım tarafından yapılan bir darbe ile Irak'ta monarşik rejim devrildi ve Nuri Said de dahil küçük kral Faysal ve amcası Prens Abdulillah öldürüldü¹⁸¹. Irak'ın 1959 Şubatında Bağdat Pakt'ından ayrılması Sovyetlerin onun bağımsızlık yolunda olduğu inancını güçlendirdi ve iki Arap ülkesi U.A.R. (Mısır) müttefik oldular. Irak Komünist Partisi ülke içinde faaliyete geçti ve güç topladı. Sovyetler Birliği tatminkâr bir şekilde onayladı bu durumu Bağdat Pakt'ından çekilme haberleri Sovyetler Birliği tarafından iyi karşılandı. Sadece onu, Batı Arap bölgesel politikalarında önemli rol oynayabilen devlet olarak görüldü. Bundan sonra Arap dünyasındaki Batı'nın konumu azaldı¹⁸². Nitekim Irak Bağdat Pakt'ından çekilince, Pakt'ın adındaki Bağdat kelimesinin anlamı dahi kalmıyordu. Bunun için Pakt'ın adı, Merkezi Antlaşma teşkilatı, (Central Train Organization ve ya CENTO) olmuştur¹⁸³

1. Bağdat Paketi'nin Sovyet Rusya İçin Doğurduğu Önemli Sonuçlar:

Bağdat Paketi, Doğu ile Batı arasındaki soğuk savaşın Ortadoğu'daki bir uzantısıdır¹⁸⁴. Bağdat Paketi'nin başlıca amacı, bölge devletlerini orta bir teşkilat içinde toplamak idiye, sonuç beklenenin tam tersi olmuştur. Bağdat Paketi, birleştirici olamamış adeta Ortadoğu'yu parçalamıştır¹⁸⁵. Bununla beraber, Ortadoğu politikaları bakımından Sovyetlerin işini'de kolaylaştıran da Mısır Başkanı Nasır'ın tutumu olmuştur. Hâlbuki Bağdat Paketi ile bu liderlik Türkiye'ye geçmiş gibi görünüyordu.

¹⁷⁸ Charles L. Robertson, Smith College, *International Politics Since World War II*, Newyork, 1966, s.211

¹⁷⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e.492

¹⁸⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.m.236

¹⁸¹ Fahir Armaoğlu, a.g.m.236

¹⁸² Hashim S.H. Behbehani; *The Soviet Union and Arab Nationalism (1917-1966)*, Newyork, 1986, s.176

¹⁸³ Fahir Armaoğlu, a.g.m.236

¹⁸⁴ İsmail Soysal, a.g.m. s.221

¹⁸⁵ Ömer E. Kürkçüoğlu, a.g.e. s.65

Bağdat Paktı Nasır'ın tasarılarını alt üst etmişti. Nasır'ın tahammül edemediği de buydu. Bu sebeple Nasır, Bağdat Paktının kuruluşundan sonra Batı aleyhtarı bir politika takibine başladı. "Süveyş meselesi" ve bundan doğan 1956 Buhranı Nasır'ı büsbütün Sovyetlere yönelmeye iletecekti¹⁸⁶. Nitekim bunu takip eden yıllarda cereyan eden eden Süveyş Kanal harekâtı, İngiltere, Fransa ve İsrail'in başarısızlığa uğramasıyla sonuçlanınca Araplar Süveyş krizinden sonra Sovyetlere daha çok yanaşmış, bağlantısızlar diye bilinen ve daha sonra üçüncü dünya devletleri adıyla anılacak olan Blok kurulmuş ve Çin'inde Ortadoğu'ya karşı yeni bir politika izlemesi söz konusu olmuştur¹⁸⁷. Sovyetler Birliği için Bağdat Paktı, dünyanın her tarafında Barı ile giriştiği soğuk savaşın bir parçası idi. Ortadoğu'da ABD'ye karşı olan dinamikler (İsrail ve Batı düşmanlığı, Arap Milliyetçiliği v.b) kullanmak fırsatını bulmuştu ve iyi kullanmıştı. Önce Mısır arkasından Suriye, Irak, Cezayir, Libya ve Güney Yemen gibi önemli Arap ülkelerine geniş silah yardımı yapmıştı¹⁸⁸.

Batılıların bu son tutumları Sovyet Arap münasebetlerinin yeni bir döneme girmesinde önemli rol oynamıştır. Bu şekilde Ortadoğu'da Sovyetlerin etkisi ve yakınlığı daha çok görülmüştür. Bir yandan Sovyetler ve Doğu Bloku, öte yandan Batı bloku rekabetleri ve bölgeyi elde etmek için yapılan girişimler bu dönemde daha da artmıştır. Sonuç olarak, Ortadoğu'da Bağdat Paktı'nın kuruluş gayelerinden olan Sovyetlerin etkisini azaltmak ve komünist partilerin kurulmasına engel olmak konusundaki Batı'nın çabaları suya düşmüş oluyordu. Aksine Sovyetlerin Ortadoğu ülkeleri ile olan münasebetlerinin güçlendiği ve etkisini arttırdığı ve bölgeye olacak yaklaştığı görülmüştür¹⁸⁹.

III. ORTADOĞU'DA SÜVEYŞ KRİZİ VE NASIR MİLLİYETÇİLİĞİ

17 Kasım 1869'da Süveyş Kanalı deniz trafiğine açılmıştı. Kanalı 1875'ten itibaren İngiliz ve Fransız şirketleri işletmekteydiler. İngiltere 1882'de Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal edince, kanal üzerindeki kontrolünü fiilinde kuvvetlendirmiş oldu. Süveyş'ten serbest geçişi garanti altına almak için 29 Ekim 1898'de İstanbul'da uluslar arası bir ant. İmzalandı. İstanbul antlaşması adını alan bu belge savaşta ve ticaret gemilerine açık olacaktı. İngiltere 26 Ağustos 1936'da Mısır

¹⁸⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl siyasi Tarihi (1914-1990)*, Ankara, 1994, s.492

¹⁸⁷ Yaşar Canatan, *Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)* Ankara 1966, s.113

¹⁸⁸ İsmail Soysal, *a.g.m.* s.226

¹⁸⁹ Yaşar Canatan, *a.g.e.* s.162

hükümeti ile yaptığı bir antlaşma ile bağımsızlığı tanıdı. Ancak; Süveyş Kanalı bölgesinde 10 bin asker yığı. Savaş bitince, Sovyetlerin İran, Türkiye ve Yunanistan üzerindeki baskılarını gören İngiltere bölgenin güvenliği bakımından askerlerini bölgeden çekmedi. 1952 Ocak ayında Komünistlerin Müslüman kardeşler ve aşırı milliyetçilerin teşvikiyle sivillerden oluşan “Milli Kurtuluşu Ordusu” Kanal bölgesinde İngiliz Kuvvetlerine saldırdı. Yüzbaşı Cemal Abdülnasır başkanlığındaki Hür Subaylar Komitesi, 23 Temmuz 1952’de krallığı yıkarak yönetimi ele geçirdiler¹⁹⁰. Ve 26 Temmuz’da da İskenderiye’de bulunana Kral Faruk’u tahtından feragata zorlayarak ülkeden çıkardılar. Süveyş konusundaki anlaşma 19 Ekim 1954’te imzalandı. Buna göre 1936 antlaşması sona eriyordu ve İngiliz kuvvetleri 20 ay içinde Mısır topraklarından “tamamen” çekileceklerdi. Ancak bu antlaşma fazla uzun sürmedi Bağdat Paktı ile beraber başlayan gelişmeler Süveyş konusunda yeni bir patlamaya sebep oldu¹⁹¹. Bağdat Paktına Mısır başta olmak üzere Arap dünyasından büyük tepkiler geldi. Bu durum kendisine karşı kurulmuş bulunana Bağdat Paktını yıpratmak hususunda Sovyetler için bulunmaz bir fırsattı. Sovyetler bir yandan Bağdat Paktı’na karşı hücumlarını artırırken bir yandan Arap ülkelerine yanaşmaya çalıştılar. Bu ise Başkan Nasır’a Batı’ya karşı Sovyet kozunu oynama imkânı verdi¹⁹².

Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında 1955 yılında kurulmuş olan Bağdat Paktı, Arap devletlerini bölmüş, Sovyetlerin Ortadoğu’ya sızmasını kolaylaştırmış ve böylece Nasır, Ortadoğu’da Batı emperyalizmine karşı çıkacak tek önder durumuna gelmişti¹⁹³. 1955 başlarında İsrail ile Mısır arasında Gazze bölgesinde çatışmalar başlayınca Mısır, Amerika ve İngiltere’den silah satın almak istedi. Ancak İngiltere ve Amerika ikisi de Mayıs 1950 deklarasyonuna bağlı oldukları için isteksiz davrandılar. Kaldı ki, Mısır’ın Bağdat Paktı’na muhalefeti de bu isteksizlikte büyük rol oynamaktaydı. Amerika silah vermeye razı oldu ise de bunu kredi ile değil peşin parayla yapmak istedi¹⁹⁴. Batılıların silah satmayı reddetmesi üzerine¹⁹⁵ Sovyetler 1955 Mayıs’ında Mısır’a silah satmayı teklif ettiler. Nasır 27 Eylül 1955 günü yaptığı bir konuşmada, Batılıların Mısır’a silah satmayı

¹⁹⁰ Mehmet Kocaoğlu, *Ortadoğu*, Ankara 1995, s.112

¹⁹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Ankara, 1994, s.496

¹⁹² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.497

¹⁹³ Oral Sander, a.g.e.s.238

¹⁹⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.497

¹⁹⁵ Mehmet Kocaoğlu, a.g.e. s.113

reddetmesi üzerine Mısır'ın ise Çekoslovakya ile bir anlaşma yaparak bu ülkeden silah satın almaya karar verdiğini açıkladı¹⁹⁶. Nasır'ın bu açıklaması bir bomba patlatmıştı. Amerikanın ünlü sağcı dergilerinden U.S. News and World Report; Sovyetlerin Ortadoğu'ya girmeye başladığını ifade eden şu sözleri söylüyordu, "Moskova bugün kapının eşliğinden adımını atmıştır ve onu geri çevirmek kolay olmayacaktır"¹⁹⁷. Sözleriyle açık olarak ifade ettiği gibi, 1917 ihtilalinden sonra Sovyet emperyalizmi Ortadoğu'ya ideolojisiyle, sermayesiyle, ihtilalci fikirleriyle girmiş oluyordu¹⁹⁸. Batılılar bu yeni gelişmeden çok endişe etmekle beraber, tutumları farklı oldu. En büyük tepki İngiltere'den geldi ve İngiltere Nasır'a karşı bir takım tedbirler alınmasını istiyordu. Amerika ve Fransa, Mısır'ı tamamıyla Sovyetlerin kucağına atmamak için Nasır'ın tahrik edilmesini istiyorlardı¹⁹⁹.

Bu arada komünist blokundan, Mısır'a silah sevkıyatı da devam ediyordu. Mısır'a Sovyet Rusya ve Çekoslovakya tarafsızdan yapılan silah verme teklifi ve Mısır'ın bu teklifi kabule yanaşması, Batılıları telaşlandırmış, İngiltere Mısır'a bir protesto notası göndermiş, Amerika da Jet uçakları dahil, her türlü silah ve malzemeyi Mısır'a vermeye hazır olduğunu bildirmiştir. Bu durum karşısında bir beyanat veren Mısır Başvekili Cemal Abdülnasır, Batılıların İsrail'i her zaman silahla beslediklerini ve Arap devletlerini nüfuzların altına almayı prensib edindiklerini söylemiştir. Abdülnasır konuşmasını şöyle bitirmiştir."-İstiklal ve Hürriyetimiz müdafaa ve korumak için her yerden ve herkesten silah satın alacağız ve hiçbir tehdide boyun eğmeyeceğiz...." Diğer taraftan Suriye kabinesi de Rusya'nın yaptığı silah satma teklifini de tatbik etmiştir²⁰⁰. Sovyet Rusya'nın Mısır'a silah yardımı sürerken, 26 Ekim 1955'ye Mısır ile Suudi Arabistan arasında yapılan askeri ittifak antlaşması, Mısır namına Başvekil Abdülnasır, Suudi Arabistan namına da Hariciye vekili Faysal ibn Abdülaziz tarafından imzalanmıştır²⁰¹.

Yine Mısır'a yakında Rusya'dan 100 Stalin tankı, 100'den fazla mig-15 Jet uçağı 4 ila 8 denizaltı ve daha birçok silahların geleceği bildirilmiş ve bunun üzerine İsrail Hariciye Vekili Moşe Şoret'in Amerika'daki Yahudiler arasından 200 M. Dolar toplanmış ve bu para memleketin iktisadi kalkınmasına harcanmıştır. Ancak bu

¹⁹⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.497

¹⁹⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.498

¹⁹⁸ Mehmet Kocaoğlu, a.g.e. s.113

¹⁹⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.498

²⁰⁰ Hürriyet, 5 Ekim 1955, s.7

²⁰¹ Hürriyet, 26 Ekim 1955, s.1

seferki satış hasılatı'nın en büyük kısmı silah satın almaya tahsis edilecekti. Kahire ise, Sovyet Bloku'dan satın aldığı silahlardan bir kısmını daha getirmiş. Bu münasebetle İskenderiye'de fevkalade tedbirler alınmıştır. Elleri Mısır yapımı makineli tabancalar buluna ve kendilerine “vur emri” verilen askerler vazifelilerden başka hiç kimseyi askeri limanın 5 kilometre ötesinden bu yana sokmamışlardır²⁰². Karada bu tedbirler alınırken Mısır sahil müdafaa tekneleri de denizden gerekli tedbirleri almış ve limanın birkaç mil ötesinde her türlü deniz nakliyatını yasak etmiştir. Rus gemisinin mürettebatına şehri geçmek için bile müsaade verilmemiştir. Silahlar kamufle edilen limanın bir kısmında ay ışığı altında gece yarısına doğru dışarı çıkarılmış ve büyük sandıklar 16 tekerlekli kamyonlarla İskenderiye civarı bir askeri üsse gönderilmiştir. Silah yüklü Rus gemilerini Karadeniz Boğazını geçerek İskenderiye'ye geldikleri söylenmektedir²⁰³. İngiltere ise Mısır'ı komünist tesirinden kurtarmak için bu memlekete silah sevkiyatının yeniden başlayacağını bildirmiş Mısır kaynaklarının da teyit ettiği bu habere göre, İngiliz silahlarının ilk partisi önümüzdeki yıl başında gelmeye başlayacak ve sevkiyat muntazam fasıllarla bütün yıl boyunca devam edecektir. Bilindiği üzere Mısır 1949'da İngiltere'ye silah siparişleri vermiş fakat o yıl Mısır'ın 1936 İngiliz-Mısır antlaşmasını tek taraflı olarak feshetmesi üzerine İngiltere, Mısır'ın silah sevkiyatına ambargo koymuştur. Fakat iki hükümet arasında 1954'te imzalanan Süveyş Antlaşmasına göre, İngiltere Mısır'a silah alınacak silahları tespit etmişti. Bu silahlar arasında tank, uçak ve uçaksavar toplar da bulunmaktaydı. Bunların küçük bir kısmı Mısır'a verilmiş. Raket son zamanlarda Mısır'ın, Komünist blokundan silah almaya başlamasından duyulan infial yüzünden sevkiyat yeniden durdurulmuştu. Şimdi İngiliz Parlamentosunun ambargo kararında ısrar etmesine rağmen, Başvekil Eden, Mısır'a karşı silah taahhütlerini yerine getirmeyi kararlaştırmıştır.

Mısır'ın Sovyet Rusya ve Rus Peyki diğer komünist memleketlerle siyasi ticari ve iktisadi münasebetleri günden güne artmaktadır. Bugün resmen açıklandığına göre, Sovyet Rusya'nın, Mısır'ın büyük Akdeniz limanı İskenderiye'de bir konsolosluk açması için iki hükümet anlaşmaya varmışlardır. Bu konsolosluk Çarlık zamanından beri ilk defa açılacaktır²⁰⁴.

²⁰² Hürriyet, 5 Kasım 1955, s.7

²⁰³ Hürriyet, Kasım 1955, s.7

²⁰⁴ Hürriyet, 26 Kasım 1955, s.1

Sovyet Rusya'nın, Mısır'a olan silah sevkiyatı diğer Arap devletlerine de sıçramaya başladı ve Sovyetler bu devletlerle de dostluk ant. İmzalamaya çalışıyordu. Nitekim 20 Kasım 1955'te, Moskova radyosunun bildirdiğine göre, Sovyet Rusya ve Suriye birbirleri nezdindeki diplomatik temsilcilerini karşılıklı olarak büyükelçilik kademesine yükseltmeye karar vermişlerdir. Radyo buna ilaveten ik memleket arasında karşılıklı hak ve menfaatlerin korunması esasına dayanana dostluk münasebetlerinin esasen mevcut olduğunu fakat bundan sonra bu dostluğun daha ziyade gelişmesine doğru daha derin ve esaslı yakınlaşmaların gerçekleşeceğini de bildirmiştir. Moskova radyosundan sonra Rus idare ve kontrolü altındaki Bükreş radyosun Arapça servis, hususi bir yayın yaparak Rusya'nın Arap alemine karşı derin bir hayranlık duyduğundan ve Arapların emperyalist tahakkümünden kurtulmaları için kendilerine gereken bütün yardımları yapacağından uzun boylu dem vermiştir. Kahire radyosuna göre, Yemen Hükümeti de bir beyanname neşr ederek Rusya silah verme teklifinde bulunduğu takdirde Yemen'in buna kabule hazır olduğunu bildirmişti²⁰⁵. Buda Rusya ile Yemen arasında bir dostluk antlaşmasının imzalanması için yapılan görüşmeler müspet netice vermiştir ve yakında antlaşmanın imzalanacağı bildirilmiştir.²⁰⁶ Ortadoğu'da Sovyet Rusya'nın, Mısır ve diğer Arap memleketlerine silah vermeye başladığı günden beri husule gelen vaziyeti dikkate takip etmekte olan ilgili Amerikan çevreleri, Ortadoğu'nun dünya çapındaki soğuk harpin en tehlikeli sahnesi haline geldiğini ve bu yeni tehlikenin Batı ile Doğu arasındaki en büyük anlaşmazlık konuklarını teşkil etmekte olan Doğu Avrupa meseleleriyle Uzakdoğu'daki komünist tehlikesini gölgede bıraktığını belirtmektedir. A.P. Amerikan Haberler Ajansı Cenevre Bürosunun bildirdiğine göre, Birleşik Amerika, İngiltere ve Fransa, komünistlerin Mısır'a silah vermeleri üzerine Ortadoğu'da bozulan kuvvet muvazenesini yeniden tesis etmek için İsrail'e silah vermemeyi kararlaştırmışlardır. Üç Batı devleti bundan başka İsrail'in toprak bütünlüğünü yeniden teminat altına almamayı da kararlaştırmışlardır²⁰⁷.

2. Kriz Karşısında Sovyet Stratejisi

1956 Süveyş Buhranı'nın ortaya çıkmasında ani neden teşkil eden Konuların başında, mısır'ın Nil Nehri üzerinde kurmayı tasarladığı Aswan (Asuvan)

²⁰⁵ Hürriyet, 20 Kasım 1955, s.1

²⁰⁶ Hürriyet, 24 Ekim 1955, s.1

²⁰⁷ Hürriyet, 26 Ekim 1955, s.1

barajı gelmektedir²⁰⁸. Nasır'ın Aswan barajını yapabilmek için geniş çapta kredi ve sermayeye ihtiyacı vardı²⁰⁹. Mısır Hükümeti ABD'den 55 Milyon dolar, İngiltere'den 15 Milyon dolar ve Dünya Bankasından da 200 Milyon Dolar yardım taahhüdü elde etmişti. Fakat 15 Temmuz 1936'da ABD yardım sözünden geri döndü. Yardım taahhüdünde bulunmuş olan diğer iki kaynaktan ABD'yi izlediler²¹⁰. Sovyetler ise Aswan Barajı için Mısır'a 200 M. Dolar vermeyi teklif ettiler²¹¹. Kredi reddedilince, Nasır 26 Temmuz'da yani ihtilalin dördüncü yıldönümünde, Süveyş Kanalı'nı Millileştirdiğini ilan etti²¹². Bu davranışla Avrupa'nın petrol yolu artık Nasır'ın denetimi altına girmiş ve özellikle Fransa ve İngiltere için çok kârlı olan Kanal şirketi elden çıkmıştı. Üstelik eğer avsan barajı bu gelire yapılacak ise Kanal'dan geçiş ücreti de aratacak demektir²¹³. Nasır'ın tepkilere yol açan millileştirme kararı üzerine 29 Temmuzda Londra'da bir araya gelen ABD, İngiltere ve Fransa yetkilileri, 2 Ağustosta yayınladıkları bildiride Süveyş sorununu görüşmek üzere 16 Ağustosta yayınladıkları bildiride konferans toplanmasına karar verdiklerini açıkladılar. Süveyş kanalından geçişi düzenleyen 1888 tarihli İstanbul sözleşmesine taraf olanlarla Kanal'dan en fazla yararlanan ülkelerin çağrıldığı konferans, 16 Ağustosta Londra'da 22 ülkenin katılımıyla çalışmalarına başladı²¹⁴. Mısır'ın katılmama kararı aldığı konferansta çeşitli görüşler öne sürülmüştür ki bunların başlıcası ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in adını alan plandır²¹⁵. Dulles'in planına karşılık Mısır'ı destekleyen Sovyet Dışişleri Bakanı Şepilov, 1888 sözleşmesine taraf olan ülkelere ilaveten, Süveyş Kanalı'ndan faydalanan bütün ülkelerinde katılacağı daha geniş uluslararası bir konferans istemiştir²¹⁶.

Şepilov Süveyş kanalının sorununun iki yönü bulunduğunu bunlardan birincisinin, Kanalın millileştirilmesi olduğunu ve buna hiçbir ülkenin müdahale edemeyeceğinin, sorunun ikinci yönü ise Kanaldan serbestçe geçişin ise diğer ülkeleri de ilgilendirdiğini söylemiştir. Kanaldan geçişi düzenlemek üzere uluslararası bir kuruluşun meydana getirilmesi yolundaki Batı teklifini yermiş ve

²⁰⁸ Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası*, Ankara, 1972, s.81

²⁰⁹ Oral Sander, a.g.e.s.28

²¹⁰ Ömer E. Kürkçüoğlu, a.g.e. s.81

²¹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl siyasi Tarihi (1914-1990)*, Ankara, 1994, s.498

²¹² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.499

²¹³ Oral Sander, a.g.e.s.238

²¹⁴ Ömer E. Kürkçüoğlu, a.g.e. s.82

²¹⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası*, Ankara, 1972, s.82

²¹⁶ Ömer E. Kürkçüoğlu, a.g.e. s.83

böyle bir hareketin “sömürgeci bir nitelik” taşıyan ve “20. yüzyılın şartlarına aykırı” eski kanal şirketini başka bir görünüş altında tekrar canlandırma sonucunu doğuracağını öne sürmüştür. Şepilov, kanaldan serbestçe geçişi temin edecek çözüm yolunun bulunması için yapılacak çalışmalara Mısır2ın katılmasının sağlanması gerektiğini söylemiş ve egemen bir devlet olarak Mısır’ın hak ve çıkarlarının korunmasının önemi üzerinde durmuştur. Şepilov, daha sonra yeni bir uluslar arası sözleşmenin veya 1888 sözleşmesine ek yeni bir anlaşmanın hazırlanmasını istemiştir²¹⁷.

2. Krizin Savaşa Dönüşmesi

Amerika ve Batı’nın 1956’daki Aswan barajı projesi finansmanını yönetme konusundaki reddi. Gelişmeye başlayan Mısır-Sovyet ilişkisine yardım ettiği söylenebilir. Sovyetler başlangıçta Batı’nın reddettiği bu finansmanı teklif etmemiştir. Fakat Nasır’ın Batıya yönelik hayal kırıklığı, onun Süveyş Kanalı millileştirme kararına yol açtı. Süveyş krizi Sovyet-Mısır ilişkisini ortaya çıkaran ilk krizdi.

Süveyş krizi boyunca Sovyet Politikasını yönlendiren iki büyük düşünce mevcuttu. Birincisi, Moskova’nın Arap müşterilerine ve Batı ilgisine karşı bölgede karşılıklı pozisyonu nu geliştirme fırsatını krizde kullanma ihtimali ikincisi ise, Akdeniz’de ABD’nin G. deniz filosuyla bölgesel üstünlüğü kadar açıkça stratejik nükleer üstünlüğü olan Amerika’yla direk olarak karşı karşıya gelmekten kaçınma ihtiyacı, bu dönemde Sovyetler bölgesel savaşları globalleştiren ve nükleer kullanımlara yol açan Kuhrushçev’in doktrinsel hüneri altında çalışıyordu²¹⁸. Aynı zamanda Süveyş Krizi, İngiltere’nin bölgedeki etkisini sona erdirmeye Batı’nın ve ABD’nin itibarını sarsmada mükemmel bir fırsattı. Gerçek, ABD’ye karşı Sovyet propagandası iki bölüme ayrılır. ABD, müttefikleri olan İngiltere ve Fransa ile hareket etmesi ve ya ABD’nin Ortadoğu’daki büyük güç olan İngiltere ve Fransa’nın yer değiştirmesi²¹⁹.

Kanala ilişkin savaş öncesi periottaki müzakerelerde Sovyetler anti-kolonyel hareketlerden kazançla propaganda yaparak Mısır hak ve hareketlerini

²¹⁷ Ömer E. Kürkçüoğlu, a.g.e. s.83

²¹⁸ Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East from World war two to Gorbachev*, Cambridge, 1991, s.47

²¹⁹ Galia Golan, a.g.e. s.47

destekledi. Sovyetler, İngiltere ve Fransa'yı uyaran mektuplar yolladı²²⁰. Krutçhev, "Bir harp çıkarsa Arap devletlerini yardımsız bırakmayacağı, haklı savaşlarına pek çok gönüllü katılacaktır". Dedi. Sovyetler Süveyş davasında batılıları tehdide başlamış bulunmaktaydı. Komünist Partisi birinci sekreteri olan Nikita Krutçhev; "Süveyş Buhranı yüzünden bir harp çıktığı taktirde Arap devletlerini yardımsız bırakmayacağız" demiştir²²¹. Amerikan Büyükelçisi Fietcher Warren; Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi hadisesinin büyük devletler tarafından dikkat ve ciddiyetle takip edildiğini açıklamıştır. Büyük Elçi'ye göre, Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından Millileştirilmesi hadisesi her ne kadar bir üçüncü dünya savaşına sebebiyet verebilecek ehemmiyette bir ihtilaf ise de büyük devletlerden hiçbiri harbi katiyen arzulamamaktadır²²². Ancak, Britanya ve Fransız hükümetleri, gerek konak inşa eden ve onun sahibi olan şirkette hisseleri bulunduğu gerekse bu eylem Abdülnasır'ın Arap ülkeleri nezdinde önemini arttırdığı için bunu bir düşmanlık eylemi olarak değerlendirdiler. İsraililer ise bu eylemi bir süredir sınır sorunu yaşadıkları güçlü v düşman komşu bir ülkeyi zayıflatma fırsatı olarak gördüler. Sonuçta, Fransa, Britanya ve İsrail arasında Mısır'a saldırmak ve Abdülnasır yönetimini devirmek için gizli bir anlaşma yapıldı. Ne var ki bu eylem sadece Mısır'a ve onu destekleyen Arap Ülkelerine değil, aynı zamanda Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'ne yönelik bir tehdit idi²²³.

Nitekim İngiltere ve Fransa İsrail ile birlikte Mısır'a karşı bir komplo hazırladılar, bu komplo gereğince İsrail 29 Ekim 1956 günü birden bire Mısır'a karşı saldırıya geçti²²⁴. İngiltere ve Fransa aynı zamanda Mısır havaalanlarını da bombardıman ederek Akdeniz'den Süveyş Kanalı bölgesine asker çıkarmaya başladılar²²⁵. B.Britanya Başvekili Antony Eden Avam kamarasında verdiği beyanatta, Mısır'a İsrail'in karşılıklı olarak çarpışmayı durdurmak üzere 12 saatlik bir İngiliz-Fransız ultimatomeni kabul etmeleri halinde dahi İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Süveyş Kanalı bölgesine gireceklerini söylemişlerdir. Zira, Ani bir hareketle, Mısır hududunu aşır Sina çölünde ilerlemeye başlayan İsrail kuvvetleri hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Süveyş'in 15-20 kilometre yakınlarına kadar

²²⁰ Galia Golan, a.g.e. s.49

²²¹ Cumhuriyet, 25 Ağustos 1956, s.1

²²² Cumhuriyet, 4 Ağustos 1956, s.5

²²³ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, (Çev: Yavuz Alogan, İstanbul 1997, s.428

²²⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.499

²²⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.500

gelmişlerdir. Bu mesafenin gittikçe azaldığı v İsrail kuvvetlerinin maksadının Süveyş'i ele geçirmek olduğu açıkça müşahede olunmuştur²²⁶. Zira İngiliz ve Fransızların, her iki tarafında çekilmesini isteyen ultiyatomu yollamaları, İngiliz ve Fransızların Kanala yönelik saldırıları için bir bahane olmuştur.

3. İngiliz Ve Fransız Saldırıları Karşısında Sovyet Politikası

İngiltere ve Fransa Mısır'a karşı saldırıya geçerken Polonya'daki ayaklanma ile Macar ihtilaline güvenmişlerdi. Bu sebepten Sovyetlerin kımıldamayacağını düşünüyorlardı. Fakat b hesap yanlış çıktı 5 Kasım sabahından itibaren Sovyetler, Macar ihtilalini bastırmaya başlamışlar ve dolayısıyla Macaristan'daki durumları düzelmeye başlamıştı²²⁷. Bundan sonra Sovyetler İngiltere ve Fransa'ya savaşı durdurmaları hususunda gayet tehditkâr mesajlar yolladı.

Sovyet hükümeti, İngiltere ve Fransa'ya Mısır'daki çarpışmaya son vermedikleri takdirde daha kuvvetli bir devleti taarruz tehlikesine maruz kalabileceklerini ihtar etmiştir²²⁸.

Sovyet Başvekili, Bulganin, İngiliz ve Fransız başvekilleri Sir Anthony Eden v Guy Mollet'ye gönderdiği notalarda "Tecavüzü ezmek ve Mısır'da harpe son vermek için her çareye tevessül etmek azmindeyiz" demiş ve kuvvet ihtimaline gidebileceğini belirtmiştir. Sovyet Hükümeti, İsrail Başvekili David ben Gurion'a gönderdiği üçüncü bir mesajda "Ademi memnuniyet belirterek" Telaviv'deki sefirini geri çağırmakta olduğunu bildirmiştir. Bulganin, İngiltere ve Fransa'ya gönderdiği notalarda Başkan Eisenhower'e verdiği mesajı zikretmiştir. Rusya bu mesajda Amerika ile müştereken askeri harekâta geçilmesini mesajında Amerika ile müştereken askeri harekâta geçilmesini teklif etmişti²²⁹. Savaşın başlamasıyla birlikte Sovyetler savaşın içine girmeyecek şekilde bir takım adımlar attı 45 İlyushin-28 savaş uçağı Sovyet mürettebatıyla birlikte Mısır'a gönderildi. Suriye'ye daha çok hareket için Yukarı Mısır'daki Luxore (uçakları) transfer edildi. Bundan sonra Sovyetler açıkça yıkımdan ve ya bu savaş uçaklarının ele geçirilmesinden kaçındı. (endişe duydu) İngiliz ve Fransız hava saldırılarının başlamasından sonra Sovyetler Mısır ve Sudan'ın dışına bölgedeki nihai tahliye için yaklaşık olarak 380 Sovyet ve

²²⁶ Vatan, 31 Ekim 1956, s.1

²²⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.500

²²⁸ Yeni Sabah, 6 Kasım 1956, s.1

²²⁹ Vatan, 6 Kasım 1956, s.1

Çekoslovak danışmanı transfer etti. Bu hareket danışmanların savaş içindeki herhangi bir hareketten kaçınmalarını takip den emirleri izledi. Bu kısmen danışmanlar kadar önemli olan bazı 200 kadar Sovyet tank mürettebatını da içerdi. 31 ekimde İngiliz ve Fransızların ultiatom gönderdikleri günden sonra Sovyetler Birliği krizin Güvenlik konseyi'ne gönderilmesini teklif etti²³⁰.

Bu arada Sovyet Rusya'ya yaptığı ziyaretten birkaç gün evvel Şam'a dönen Suriye Reis-i Cumhuri Şükrü el-Kuvvetliye yakın çevrelerden şu şayan-ı dikkat haber sızmıştır. Moskova'da Rus liderleriyle yaptığı temaslarda, onlardan büyük hareketler beklediğini söyleyen Şükrü el-Kuvvetli'ye muhatapları "Bizden her şey işte yalnız harp isteme" tarzında mukabelede bulunmuşlardır. Bu cevap, Suriye Reis-i Cumhuriyetini olduğu kadar onun avdetinde Suriye'de, Mısır ittifakı ve Sovyetlerle en geniş işbirliği taraftarlarını inkisarı hayale uğratmıştır²³¹.

Sovyet Rusya'nın da isteği üzerine B.M. Güvenlik konseyi İsrail'in Mısır'a karşı görüştüğü harekâtı görüşmek için 31 Ekimde toplandı birleşik Amerika ile Rusya, Konseyin İsrail kuvvetlerine mısır topraklarına çekilmeleri hususunda emir vermesini istemekte birleşmişlerdir. İki devletinde delegeleri aynı zamanda konseyin İngiltere, Fransa, İsrail, Mısır ihtilafına herhangi bir askeri müdahalede bulunmaları hususunu ihtar etmesini de istemişlerdir. Mısır kabinesi devlet reisi Nasır'ın daveti üzerine 16'da toplanarak hasıl olan durum üzerinde müzakereler yapılmıştır. Kahire'de bir harp halinin karışıklığı ve telaşı hüküm sürmektedir. Devlet reisliğince yayınlanan bir kararname ile bütün Mısır'da Umumi seferberlik ilan edilmiştir. Sovyet Büyük Elçisi Aleksandır Abranof, İsrail Dışişleri vekâleti nezdinde teşebbüse geçerek çok ciddi bir dille İsrail'i "Büyük devletler hesabına Mısır'a karşı çıkmakla" itham etmiştir. Sovyet büyükelçisi icap ederse Rusya'nın Mısır'a silah ve malzeme yardımı yapacağını da sözlerine ilave etmiştir. İsrail taarruzu bütün dünyada bir bomba tesiri yaratmış bulunmaktadır. Başkan Eisenhower, acele bir konferans toplayarak durumu görüşmüş ve Amerika'nın Orta Şark'ta taarruza uğrayana yardım edeceğini bir sözcü vasıtasıyla ilan etmiştir²³². Washington'un Mısır'a karşı hiçbir şekil ve surette silaha başvurmayaacağı resmen açıklanmış ve Londra'da yeni İngiliz planına Amerika'nın gösterdiği soğukluk hayret uyandırmıştır²³³. Nitekim Amerika,

²³⁰ Galia Golan, a.g.e. s.49

²³¹ Vatan, 9 Kasım 1956

²³² Vatan, 31 Ekim 1956, s.5

²³³ Cumhuriyet, 14 Eylül 1956, s.1

İngiltere ve Fransa arasında 1950’de imzalanmış bir üçü deklarasyon, üç devlete mütareke hattını tecavüz eden herhangi bir devlete karşı “derhal harekete geçme” hakkını tanımaktadır. Arap Birliği siyasi Komitesi acele toplantıya çağırılmış Irak, Suriye, Ürdün ve Mısır’a yardıma hazır olduklarını bildirmişlerdir²³⁴. Sovyet Başvekili, Bulganin, Eden ve Molle’ye gönderdiği ayrı bir nota’da da ayrıca şunları söylemiştir: “Eğer bütün modern tahrip silahlarına sahip, daha kuvvetli devletler, İngiltere’ye taarruz etmiş olsaydı bu memleketin hali ne olurdu. Bu devletler deniz veya hava kuvvetlerini İngiliz kıyılarına, sevketsiz başka vasıtalarla, burada füzelerle harbi İngiliz topraklarına götürebilirler. Eğer Fransa ve İngiltere’ye karşı füzeler kullanılmış olsaydı siz bunu barbarca bir hareket diye vasıflandırırız, Fakat hemen hemen silahsız bir durumda olan Mısır’a karşı İngiltere ile Fransa’nın girişmiş oldukları hareketten bunun farkı nedir” Bulganin, İngiltere’yi mantığın sesini dinlemeye davet ederek M. Eden’i, hükümetinin, parlamentosunu, İşçi partisini, sendikaları ve milleti silahlı tecavüze ve kan dökülmesini durdurmaya davet ederek şöyle demektedir. “Mısır’a karşı girişilen harp diğer memleketlere de sirayet edebilir v üçüncü bir dünya harpi mahiyetini alabilir.” Eisenhower’da Ruslar Macaristan’dan çekilsin diye cevap verdi²³⁵. Sonuçta, İngiltere ve Fransa’nın hava saldırılarına girişmeleri sonucunda ABD ve Sovyetler Birliği bu açık saldırıya karşı B.M.de cephe aldılar. Bu B.M.’de ABD ile S.B.’nin ender anlaşmalardan biriydi. Bu alışılmadık ortak baskı karşısında Eden ateşkes ilanı edip 6 Kasım’da kuvvetlerinin geri çekildiğini açıkladı ve bunu Fransa kanaldan güvenceler verilmeden çekilmeyeceklerini açıklıyordu²³⁶. İsrail 1 Mart 1957’de güvenceleri şöyle sıraladı: (a) Gazze Şeridi B.M. barış gücü bölgede yönetimi el alacak, bölgenin geleceği konusunda anlaşmaya varılıncaya kadar asker bulunduracak ve işgal öncesi duruma geri dönme belirtileri olursa, İsrail haklarını korumak için harekete geçmekte serbest olacak²³⁷. (b) Akabe körfezi; Akabe’den serbest geçiş sağlanacak B.M. bir abluka girişimini önleyecek ve gelecek bir ablukayı saldırı olarak kabul edecektir.

Bu güvence istekleri bir bakıma 1967 Arap İsrail savaşının çıkış noktasını oluşturmuştur²³⁸.

²³⁴ Vatan, 31 Ekim 1956, s.5

²³⁵ Vatan, 6 Kasım 1956, s.5

²³⁶ Oral Sander, a.g.e.s.239

²³⁷ Oral Sander, a.g.e.s.240

²³⁸ Oral Sander, a.g.e.s.240

4. Süveyş Krizi'nin Sonuçları Ve Ortadoğu'da Değişen Güç Dengesi

Süveyş Buhranı, iki savaş arası (1919-1939) dönemden beri Ortadoğu'da başlıca söz sahibi olan iki Batılı ülkenin durumunda önemli bir değişiklik yapmıştır. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'dan kesin olarak çekilmelerinde 1956 Süveyş Krizi bir dönüm noktası teşkil etmiştir²³⁹.

1956 Süveyş savaşının getirdiği bir başka önemli yeni unsur, Sovyetler Birliği'nin faal bir taraf olarak girmesidir. 1955'te Mısır ile Sovyetler Birliği'nin arasında silah anlaşmasının yapılmasıyla başlayan Sovyetlerin bölge ile yoğunlaşan ilişkileri savaştan sonra öylesine gelişmiştir ki, artık Sovyetleri bölgenin karmaşık siyasi ilişkilerinde başrollerden birini işgal eden bir taraf olarak dikkate almak zorunlu olmuştur²⁴⁰.

Sovyetler Birliği, Üçüncü dünya ülkelerinin ve kısmen de Arapların destekleyicisi olarak düşmanlıkları bitirdi. Mısırlılar kriz boyunca Sovyetlere, müdahalede geç ve hareketsiz kaldıkları için kızdılar. Nasır'ın halefi Anwar (Enver) Sedat bu dönemde Moskova ile birlikte gözünü açtı. Enver Sedat Krizi bitirme konusunda Amerikalılarla da işbirliği yaptı. Süveyş krizi bölgede bazılarının gözünde Sovyet prestijinin artırmasına rağmen savaşın diğer bir sonucu bölgedeki güçlü Amerikan taahhüdünü teşkil eden Eisenhower doktrini idi. Bu Sovyetler Birliği için negatif bir Fenomen iken Moskova'nın hareketi, Mısırlıların seçebildiği bir ihtiyaç değildi²⁴¹.

İngiltere ve Fransa; Nasır'ın ve S. Rusya'nın Ortadoğu'daki prestijini ve tesirini yok etmek için isterlerken büsbütün arttırmışlardır²⁴².

3000 askerinin ölmesine ve savaşı kaybetmesine rağmen Süveyş saldırısından mısır kazançlı çıktı. Her şeyden önce Süveyş Kanalı üzerinde tam denetim sağladı. Böylece Mısır'da 1881 yılından beri sürmekte olan İngiliz etkisi ortadan kalkmış oldu²⁴³.

Mısır'a karşı Batılı devletlerin uyguladıkları ekonomik boykotu ve Kanal saldırısını sert bir biçimde kınayan Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da prestiji arttı ve mısır giderek bu devlete yanaşmaya başladı.

²³⁹ Ömer E. Kürkçüoğlu, a.g.e. s.90

²⁴⁰ Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, İstanbul 1976, s.63

²⁴¹ Galia Golan, a.g.e. s.47

²⁴² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.501

²⁴³ Oral Sander, a.g.e. s.240

ABD, gerek saldırılarının karşısında açıkça yerini alması ve gerekse bölgede emperyalist bir geçmişinin bulunmaması yüzünden tıpkı S.B. gibi prestij kazandı Ancak bölgede etkinleşen Sovyet politikasına karşıt olarak oluşturacağı ve Süveyş bunalımının bir sonucu olarak değerlendirilebilecek Eisenhower doktrini Arapların gözünde, Batı çıkarlarını korumaya yönelik bir düzenleme biçiminde yorumlandı ve bölgedeki Amerikan Prestijini uzun vadede düşürdü²⁴⁴.

IV. EISENHOWER DOKTRİNİ

1956-1967 Döneminin ilk yarısına Ortadoğu'daki Doğu-Batı çatışmaları hakim olmakla beraber, bu çalışmalarını yansıtan gelişmelerin başlangıç noktasını da, 1957 Ocak ayında ortaya çıkan Eisenhower Doktrininde bulmak yanlış olmayacaktır. Şu sebeple ki, 1952 Nasır ihtilali ile Mısır'da Monarşi yıkıldıktan sonra, Ortadoğu'da nasır2ın başlattığı Arap milliyetçiliği hareketine ilk darbe 1955 Bağdat atkından gelmiş, fakat 1956 Süveyş Savaşı, Batı'nın prestijine ağır bir darbe 1955 Bağdat Paktından gelmiş, fakat 1956 Süveyş Savaşı Ortadoğu'nun klasik sömürgecileri İngiltere ve Fransa'yı da bölgeden tavsiye ettiği için bu hem Nasır ve hemde onun destekçisi olan ve şimdi Arap dünyasında yıldızı parlamaya başlayan Sovyetler içinde mutlu bir gelişmeydi. Lakin Eisenhower Doktrini ile Amerika'nın Ortadoğuya girmesi her ikisinde tepkilerini sertleştirmiş ve bölgede peşpeşe krizlere sebep olmuştur²⁴⁵. Eisenhower doktrininin temeli, ABD'nin Sovyetlerin Süveyş bunalımından sonra Ortadoğu'da kazandığı prestije akışı, İngiltere'nin etkili olamamasının sonucu, bölgede bir karşı grup örgütlenme çabası ve bölgedeki olayları uluslar arası komünizmin bir parçası olarak kabul saldırısına karşı Ortadoğu ülkelerini korumak için" silahlı yardımda bulunmayı kararlaştırmıştır. Eisenhower Doktrini'ni anlamak için Sovyetlerin bu dönem de izlediği dış politikayı da bilmekte fayda vardır.

Moskova 1956'ü izleyen yıllarda "barış içinde bir arada yaşama" politikasını savunmaya başladı²⁴⁶. Bunun sonucu olarak Rusya, İngiltere, Fransa ve ABD'nin Ortadoğu'dan çıkışını kolaylaştırmak için komünist olsun ya da olmasın, her türlü ilerici harekâtı desteklemeye başladı.

²⁴⁴ Oral Sander, a.g.e. s.241

²⁴⁵ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail savaşları (1948-1988)*, Ankara, 1989, s.200

²⁴⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1919-1990)*, Ankara 1991 s.241

Bu tutum, Stalin'in "Benimle olmayan bana karşıdır" anlayışı ve uygulamasına taban tabana zıttı ve Stalin bu anlayışıyla Ortadoğu'daki gelişmelere ilgisiz kalıyordu²⁴⁷. Ancak yeni politikasıyla Ortadoğu'ya ilgisi artan Sovyetler Birliği'nin özellikle Bağdat Paketi'nin kuruluşundan sonra bölgedeki prestiji yükseldi. Üstelik "barış içinde bir arada yaşama" politikası da yeni yeni oluşmaya başlayan bağlantısız devletlere de sempatik görünüyordu²⁴⁸. Buna karşılık ABD Başkanı Eisenhower, SSCB'nin Ortadoğu'da ekonomik çıkarı olmadığı iddia etmiş ve 1955 yılında Süveyş kanalı trafiğinin %1'inden de daha az bir kısmının SSCB'nin Ortadoğu'nun temel zenginlik kaynağı olan petrole de ihtiyacı olmadığını çünkü kendisinin petrol ihraç eden bir ülke olduğunu sözlerine eklemiştir. Eisenhower, bu nedenle SSCB'nin Ortadoğu'ya karşı ilgisinin tamamen politik amaçlardan doğduğunu öne sürmüştür. Ortadoğu'nun stratejik önemine dokunana Eisenhower, SSCB'nin bölgeyi bu özelliğinden dolayısıyla ele geçirmek istediğini söylemiştir²⁴⁹.

Bu tehlikeyi sezen ABD başkanı Eisenhower, 5 Ocak 1957 tarihli ABD senatosuna gönderdiği mesajda, bölge ülkelerinin ekonomik sıkıntılarının giderilmesine yardımcı olmak ve komünizmin kötülüklerini anlatarak onu önlemelerini sağlamak için kendisine senatodan yetki verilmesini istiyordu²⁵⁰.

Başkan Eisenhower Kongreden şu hususlarda kendisine yetki verilmesini istiyordu: 1- Bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içinde olan Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak, 2- Bunlardan isteyen ülkelere askeri yardımda yapmak, 3- Milletlerarası komünizmin kontrolü altında da bulunana herhangi bir devletten gelecek açık silahlı saldırıya karşı ve bölge devletleri istediği takdirde Amerikan Silahlı kuvvetlerinin kullanılması²⁵¹. Senato bu hususlarla ilgili yetkileri Eisenhower'a verdi²⁵². Amerika 5 Ocak 1957 tarihinde de kongrenin onayından da geçerek yürürlüğe giren bu doktrinle, Ortadoğu ülkelerine yapacağı müdahaleleri meşrulaştırmayı düşünmüştü²⁵³.

1. Eisenhower Doktrininin Önemi ve Doğurduğu Sonuçlar

²⁴⁷ Oral Sander, a.g.e. s.241

²⁴⁸ Oral Sander, a.g.e. s.242

²⁴⁹ Ömer E. Kürkçüoğlu a.g.e. s.45

²⁵⁰ Mehmet Kocaoğlu, *Ortadoğu*, Ankara, 1995, s.114

²⁵¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.202

²⁵² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.203

²⁵³ M. Emin Bozarslan, *Savaşın Lübnan*, İstanbul 1976, s.130

Eisenhower Doktrini'nin ABD açısından beklenen sonucu verdiği söylenemez Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye doktrini, Ortadoğu ülkelerinin içişlerine doğrudan bir müdahale, Siyonizm tarafından beslene emperyalist bir manevra olarak görmüşler, Nasır ve Arap milliyetçiliğine karşı bir plan olarak yorumlamışlardır. Doktrin, İsrail de bile soğuk karşılanmıştır. Birçok İsrail gazetesine göre plan yeni bir Sovyet amerikan mücadelesi yaratacak ve İsrail'i Ortadan kaldırmak isteyen saldırgan milliyetçilere güç kazandırabilecekti ²⁵⁴. Eisenhower Doktrini'ne tepkiler bakımından Ortadoğu ikiye ayrılmıştır. İngiltere, Fransa, Lübnan, Pakistan, Irak ve hatta Yunanistan Eisenhower Doktrinini kabul ettiklerini açıkladılar²⁵⁵.

Bağdat Paktı üyeleri tarafından desteklenen, Doktrin'in uygulama alanı bulduğu tek yer Lübnan olmuştur²⁵⁶.

Eisenhower doktrini, Rusya veya komünist bloku ülkelerinden ortaya çıkan tehdidi görmeyen birçok Arap lideri ve Amerikan yönetiminin dünya görüşü arasındaki ayrılıkları ortaya çıkardı. 19 Ocak 1957'de Kahire'de Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Ürdün tarafından yayınlanan deklarasyonda "Arap milliyetçiliği, Arap politikasının uygulanabileceği tek kaynaktı", tehlike komünizm değildi fakat "emperyalizm, siyonizm ve sömürgecilikti"²⁵⁷.

Fakat Eisenhower doktrini'ne tepkilerin en şiddetlisini Rusya gösterdi. Eisenhower doktrini'nin Sovyet Rusya'nın Ortadoğu planları için beklenmedik bir sürpriz ve tatsız bir engel teşkil ettiği anlaşılıyordu²⁵⁸. Moskova radyosu, Amerikan politikasının sömürgeci niteliği gün ışığına çıkmıştır derken²⁵⁹. 7 Ocakta Moskova'da yapılan bir açıklamada Eisenhower doktrini, "Ortadoğu ülkelerini esaret altına alma amacını güden bir tedbir", "Amerikan tekelci sermayesinin ve askeri çevrelerin Ortadoğu'nun içişlerine kaba bir müdahalesi olarak nitelendiriyor ve bunun bölgedeki durumun yeniden ve ciddi bir şekilde bozulmasına sebep olacağı iddia ediliyordu. Sovyet Yüksek Şurasında yaptığı konuşmasında Eisenhower Doktrini ile Amerika'nın bölgeye atom üsleri yayacağını ve bu üslerden saldırganlık

²⁵⁴ Oral Sander, a.g.e., s.143

²⁵⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.203

²⁵⁶ Ümit Özdağ, *Değişen Dünya Dengeleri ve Basra Körfezi Krizi*, İstanbul 1991, s.54

²⁵⁷ Charles L. Robertson, Smith College, *International Politics since world War II*, Newyork, 1966, s.234

²⁵⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.203

²⁵⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.203

savaşı, başlatacağını ileri sürdükten sonra Ortadoğu konusunda şu 6 ilkeye dayanan bir “dörtlü anlaşma” imzasını teklif etti²⁶⁰.

- 1) Bölgedeki meselelerin münhasıran barışçı yollarla çözümü
- 2) Ortadoğu ülkelerinin İçişlerine karışmama ve egemenlik ve bağımsızlıklarına saygı.
- 3) Ortadoğu ülkelerinin bloklar arası politikaya bulaştırılmaması.
- 4) Ortadoğu ülkelere silah verilmemesi²⁶¹
- 5) Bölge ülkelere, egemenlikleriyle uyuşmayan siyasi ve askeri şartlar ileri sürülmeksizin, ekonomik yardım yapılması.
- 6) Bölge ülkelere, egemenlikleriyle uyuşmayan siyasi ve askeri şartlar ileri sürülmeksizin, ekonomik yardım yapılması.

Sovyet Rusya'nın bu teklifleri Batı'da hiçbir yankı uyandırmadı. Hiç kimse bu teklifleri ciddiye almadı. Fakat açıkça görülüyordu ki Eisenhower Doktrini Sovyetlerin hiç mi hiç hoşuna gitmemişti. Görülüyor ki Eisenhower Doktrini de Bağdat Paktı, gibi Arap dünyasında bölünmelere sebep oldu²⁶².

Eisenhower Doktrini'nin en önemli sonucu, soğuk savaşın yeniden hızlanmasına bir basamak oluşturmasıdır²⁶³. Eisenhower Doktrini ile Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki rolleri sana ermezse de ikincil dereceye düşüyor ve meydana gelen boşluğu tamamen ABD doldurmuş oluyordu. Sonuçta, Ortadoğu'da iki süper güç karşı karşıya gelmiş bulunuyordu²⁶⁴.

V. 1957 SURIYE KRİZİ

İkinci Dünya savaşı sonunda Suriye, Fransa'dan yakasının tamamen kurtararak tam bağımsızlığına kavuşmakla birlikte uzun müddet içerde siyasi iktidara kavuşamamıştır. 1945-1949 arasında nispeten sakin geçen Suriye'nin siyasi hayatı

²⁶⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.204

²⁶¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.204

²⁶² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.204

²⁶³ Oral Sander a.g.e. s.244

²⁶⁴ Mehmet Kocaoğlu, a.g.e. s.115

1949'dan itibaren tam bir karışıklık v düzensizlik içine girmiştir. 1949-1953 yılları arasında Suriye'de üç defa hükümet darbesi 21 kabine değişikliği olmuş ve bu arada da iki defa askeri diktatörlük kurulmuştur. Albay Edip Çiçekli 25 Şubat 1954'te askeri bir darbe ile iktidardan düşürülmüştür. Bu tarihten sonra Suriye'nin siyasi hayatında Baas Partisi birinci plana çıkmıştır. Bu gelişmede, Baas'ın 1955'ten itibaren Nasır'ı desteklemeye başlaması bilhassa büyük rol oynamıştır. Nasır'ın Bağdat Paketi'ne cephe olması ve silah alverişi ile Sovyetlere doğru kayması, Baas ile Nasır'ın münasebetlerinin gelişmesine yol açmıştır²⁶⁵. Nitekim Suriye'nin gittikçe sola kaymaya ve bu ülkede komünistlerin tesirinin artmaya başladığı görülmüştür²⁶⁶.

Nitekim daha Süveyş Buhranı devam ederken Suriye'de Sovyet teknisyenleri ve subaylarının bulunduğu yolunda haberler veriliyordu²⁶⁷. Zira Suriye'de 1956 başından itibaren komünistlerin faaliyetlerinin artması, bu gelişmenin liderliğini yapan savunma bakanı Halid el-Azm'ın 1957 Temmuzunda Moskova'ya yaptığı ziyarette 500 milyon dolarlık bir yardım anlaşması imzalaması, krizin başlangıcını teşkil etti. Bu anlaşmaya göre, Suriye'ye yapılacak bu askeri ve ekonomik yardım çerçevesi içinde, Lasyike'de yeni bir liman, karayolları ve demiryolları inşa edilecek sulama ve enerji projeleri finanse edilecek ve Sovyetler Suriye de 6 tane yeni havaalanı yapacaklardı²⁶⁸. 13 Ağustos 1957'de Suriye'de meydana gelen bir gelişme meselesi içine ABD'yi de soktu. Şöyle ki, Suriye hükümeti Suriye'deki mevcut rejimi değiştirmek için çalıştıklarını iddia ettiği, üç Amerikalı diplomatı sınır dışı edince ABD'de Suriye'nin Washington Büyükelçisini "istenmeyen adam" ilan etti²⁶⁹. Moskova ile yapılan anlaşmanın arkasından Ağustos ayında, Suriye Genelkurmay Başkanlığına, gençliğinde Fransız komünist Partisi'ne üye olmuş buluna ve komünist eğilimleri ile tanınan Albay Afif el-Bızri'nin getirilmesi bardağı taşıran damla oldu. Zira b gelişmelerden Türkiye, Irak, Ürdün, Lübnan ve İsrail son derece telaşlandılar. Çünkü bu ant. İle Sovyetler bir bakıma

²⁶⁵ Fahir Armaoğlu, *20. yüzyıl siyasi Tarihi. (1914-1990)*, Ankara 1994, s.506

²⁶⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.507

²⁶⁷ Ömer E. Kürkçüoğlu, a.g.e. s.507

²⁶⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail savaşları (1948-1988)*, Ankara, 1989, s.205

²⁶⁹ Türel Yılmaz, a.g.e. s.113

Ortadoğu'ya ayak basıyorlardı. Bundan dolayı Türkiye, Suriye sınırlarına asker yığdı. Bu ise Türkiye Suriye münasebetlerin gerginleştirdi²⁷⁰.

Suriye Türkiye'yi B.M.'e şikâyet ederken, Suriye'nin yanında yer alan S. Birliği'de Türkiye'ye tehditler yağdırmaya başladı. Bunun üzerine Amerika Türkiye'nin yanına ağırlığını koyarak Sovyetlerin karşısına dikildi. Sovyetler bu durum karşısında gerilemek zorunda kaldı ve Suriye krizi 1957 Ekiminde sona erdi²⁷¹.

Sonuç olarak, Suriye buhranı, “1950’lerin Doğu Batı nüfuz ve kuvvet çekişmesinin Ortadoğu’da patlak veren bir görüntüsü”, niteliğindeki Suriye Buhranı, ABD ve SSCB’nin Ortadoğu’da çatışma içine girmiş bulunana iki süper devlet böylece Ortadoğu’daki mücadelenin de tarafları haline gelmeye başlıyorlardı²⁷².

VI. LÜBNAN BUNALIMI

Lübnan Krizi tamamen Cumhurbaşkanı Camile Chamoun’un politikalarından kaynaklanmıştır²⁷³.

Lübnan Devlet Başkanı Camile Chamoun, özellikle Eisenhower Doktrini’ni kabul etmesinden sonra Nasırcılığa karşı çıktı ve Araplar arası sorunlar karşısında tarafsızlık siyasetini bırakarak Batı, özellikle de Amerikan yanlısı bir siyaset izlemeye başladı. Lübnan ile Mısır arasındaki ilişkiler gerginleşirken Lübnan’daki iç dengeler de sarsıntıya uğradı²⁷⁴.

Nitekim 1957 Haziran ayında yapılan genel seçimlere Chamoun hile karıştırarak, hem Eisenhower Doktrinini destekleyecek hem de 1958 Eylül ayında süresi bitecek olan Cumhurbaşkanlığı’nın bir dört yıl daha uzatılmasını gerçekleştirecek bir parlamentonun seçilmesini sağladı²⁷⁵.

Seçim sonucunda muhalefete mensup önemli kişiler parlamento dışında kalmışlardı. Ayrıca halkının yarısının Müslüman yarısının da Hıristiyan olduğu Lübnan’da Arapların çoğu parlamentoya girememişlerdi²⁷⁶. Nitekim Lübnan yöneticilerinin Batı yanlısı politikaları, Lübnanlı Arap milliyetçilerinin

²⁷⁰ Geniş Bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail savaşları (1948-1988)*, Ankara 1989, s.206

²⁷¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.206

²⁷² Ömer E. Kürkçüoğlu, a.g.e., s.118

²⁷³ Türel Yılmaz, *Uluslar Arası Politikada Ortadoğu*, Ankara 2004, s. 215

²⁷⁴ Sabahattin Şen, *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım*, İstanbul 2004, s. 215

²⁷⁵ Türel Yılmaz a.g.e. s.118

²⁷⁶ Türel Yılmaz a.g.e. s.119

hoşnutsuzluğu ile karşılaşırken, Müslüman topluluk daha fazla eşitlik talep etmekteydi. Comille Chamoun, Eylül 1958 sonunda Başkanlık süresi dolacağı ve anayasa gereğince yeniden seçilmesi mümkün olmadığı halde, dört yıl daha görev yapmak için anayasada değişiklik yapmak isteyince, Nasır yanlısı karşıtları ile taraftarları arasında silahlı bir çatışmanın başlamasına neden oldu²⁷⁷.

Lübnan'daki iç durumun bozulması sivil savaşın başlaması tehlikesini gösterdi. Arap birliği ve B.M. Güvenlik Konseyi Şaman ve UAR'ı Lübnan rahatsızlık oluşturmakla suçladı²⁷⁸.

Nitekim ABD Moskova'dan herhangi bir karşı saldırı olmadan Lübnan'a deniz piyadelerin indirmeden 2 ay önce Başkan Dulles, Nasır'ın güçlenmesi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Ürdün, Irak ve Lübnan'ı tehlikeye atabileceği korkusunu vurgulamıştı²⁷⁹.

Birleşmiş Milletlerin Lübnan gözlemci grup göndermesine rağmen sivil savaş yinede devam etti. Yine 1958 Temmuzunda Irak'ta askeri darbenin Irak monarşisini düşürmesiyle Lübnan'da kaygılar iyice arttı²⁸⁰. Irak'ta Monarşisini yıkılmasıyla sonuçlana darbenin Nasır taraftarı bir hareket olduğu görülmekteydi. İtekim ıraktaki rejim değişikliği tanıyan ilk devlet Birleşik Arap Cumhuriyeti oldu. Bu olay ABD'nin tutumunun değişmesine neden oldu. Çünkü Irak'ta Monarşinin yıkılması Bağdat Paktına ve ABD'nin Ortadoğu'daki nüfuzun ağır bir darbe idi. Irak'tan sonra Lübnan'da da aynı olaylar gerçekleşebilir ve Lübnan Nasır'ın kontrolü altına girebilirdi²⁸¹. Bunun üzerine, Lübnan Cumhurbaşkanı Şamon (Moruni Hıristiyan'ı) ABD'den acilen yardım istedi²⁸². ABD Lübnan Hükümetine yardım etmek amacıyla Beyrut sahillerine 10.000 Amerikan Deniz piyadesinin çıkarma yapmasına karar verdi. ABD'nin bu kararı Eisenhower Doktrini'nin ilk birlikleri çekildi²⁸³. Sonuçta 31 Temmuz 1958'de Lübnan parlamentosu Genel Kurmay

²⁷⁷ Sabahattin Şen, a.g.e. s.215

²⁷⁸ Hashim, SH Behbehani, *The Soviet Union and Arab Nationalism (1917-1966)*, Newyork, 1986, s.175

²⁷⁹ Walter Lafeber, *America, Russia and the Cold war (1945-1992)*, Carnell Univ. 1993 s.201.

²⁸⁰ Hashim SH. Behbehani a.g.e. s.175

²⁸¹ Türel Yılmaz, a.g.e. s.120

²⁸² Walter Lafeber, a.g.e., s.201

²⁸³ Sabahattin Şen, a.g.e., s.215

Başkanı General Chebab'ı büyük çoğunlukla Cumhurbaşkanlığına seçti²⁸⁴.ve Raşid Kerami'nin de meclis başkanı olmasıyla sona erdi²⁸⁵.

Lübnan'daki Amerikan çıkarması ve Temmuz'da Irak monarşisinin düşürülmesini müteakiben İngiliz yardımı, Sovyetler tarafından Arap doğusuna saldırı ve evrensel barışa tehdit olarak görüldü. Kruschev, Eisenhower, İngiliz Başbakanı Harold Mocomillan, Fransa'dan Charls de Gaulle'ye mesaj gönderdi ve devletlerin başkanlarının Ortadoğu'daki askeri çatışmayı bitirmek için, özel tavsiyeler üzerinde çalışmak amacıyla bir konferans önerdi²⁸⁶.

VII. 1967 ARAP – İSRAİL (6 GÜN) SAVAŞI

1948 – 1949 Arap - İsrail Savaşı İsrail'in bir “kuruluş” savaşı idi. 1956 Süveyş savaşı ise, Mısır ile Batıyı karşı karşıya getiren savaş olmuş ve İsrail bir bakıma “yardımcı” veya “yan kuvvet” rolünü oynamıştı. 1967 Arap - İsrail Savaşı ise İsrail ile bütün Arap dünyasını karlı karşıya getiren ve neticeleri bakımından da Ortadoğu'da tesirlerini günümüze kadar devam ettirecek yeni bir dönem açmıştır.²⁸⁷

Nitekim bu savaşta İsrail'in Araplar karşısında kazandığı kesin zaferler neticesinde, topraklarını savaştan öncekinin dört misli genişletmesi Arap - İsrail meselesine çok büyük boyutlar kazandırmıştır.²⁸⁸

1. Savaşın Sebepleri Ve Yapılan Hazırlıklar

1956 Süveyş savaşından 1967 Arap - İsrail Savaşına kadar 11 yıllık bir dönem uzanır. Bu 11 yıllık dönem içine, hem genel milletlerarası politikanın, hem Ortadoğu politikasının ve hem de Arap dünyasının pek çok gelişmeleri sığmıştır. Milletlerarası politikanın 11 yıllık döneminin yapısı iki unsura dayanır. Dönemin birinci yarısı Doğu – Batı çatışmalarının yoğun olduğu ve bu çatışmaların bilhassa Ortadoğu üzerinde yoğunlaştığı yılları kapsar. Dönemin ikinci yarısı ise bir yumuşama sürecinin Doğu ile Batı blokları arasındaki münasebetlere hakim olmaya başladığı bir safhadır. Bu dönemde iki hadise mevcut olup, bunlardan bir 1962 Küba krizi diğeri ise Çin Halk Cumhuriyetinin Sovyet Rusya'dan kapsamına sebep olan

²⁸⁴ Türel Yılmaz, a.g.e. s.121

²⁸⁵ Musa Duman “Lübnan”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.13, İstanbul 1993, s.263

²⁸⁶ Hashim SH. Behbehani a.g.e. s.175

²⁸⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948 – 1988)*, Ankara, 1989, s.199

²⁸⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1990)*, Ankara 1994, s.701.

Moskova Pekin çatışmasıdır.²⁸⁹ Nitekim 1962 Küba krizi dünyayı bir nükleer savaşın eşiğine kadar getirmişti.²⁹⁰ Küba buhranı ertesinde Amerikan – Sovyet ilişkilerinde bir yumuşama ve beraberinde nisbi bir rahatlama gözleniyordu. Ancak bölgenin değişen siyasi şartları karşısında bu durumun pek ömürlü olmayacağı açıktı.²⁹¹

Sovyet Rusya ise, Ortadoğu meselesinde, 1956 Süveyş Savaşının kendisine kazandırdığı siyasi ve diplomatik avantajları kaybetmemek için Arap - İsrail çatışmalarında ağırlığı aktif bir şekilde Arapların ve bilhassa Mısır'ın tarafına kaymaktan ve Ortadoğu'da Batı ile tam bir rekabet içine girmekten çekinmemiştir.²⁹² Zira 1960'ların ortalarında Sovyetlerin Arap dünyasındaki 10 yılı geçmeyen faaliyetleri neticesinde Moskova'nın etkisi Arap devletlerinin merkezine uzanan üç ülkeyi kapsamıştı. Mısır, Irak ve Suriye ve Sovyetler yükselişeydi.²⁹³ Yine bu dönemde 1956'dan beri Sovyet Rusya, Mısır ve Suriye'yi o kadar silahlandırmıştı ki, İsrail ile yapılacak bir savaşın neticesinden sadece Mısır ve Suriye değil Sovyetler dahi gayet emin görünüyorlardı. Bu sebeple 1967 Arap - İsrail Savaşını Sovyetlerin de tahrik ettiklerini söylemek mümkündür.²⁹⁴ Gerçek şuydu ki, 1967 yılının Mayıs ayı geldiğinde ne Mısır ve ne de İsrail bir savaşı düşünmüyordu. Fakat Suriye meselesi savaşı ateşleyen kıvılcım oldu.²⁹⁵ Nitekim 1966 Şubatında, Suriye'de iktidarda bulunan Baas Partisinin sol kanadı bir darbe yaparak iktidarı ele geçirdi. Bu sol iktidarla birlikte, Suriye İsrail sınırında hadiseler çıkmaya başladığı gibi bu yeni Başçılar, Başkan Nasır'ı İsrail'e karşı yumuşak davranmak Birleşmiş Milletlerin kanadının altına sığınmakla suçluyordu. 1966 Ekiminden itibaren de Suriye topraklarından hareket eden El – Fetih fedayini İsrail topraklarına saldırmaya başladılar. İsrail ise bu saldırıları Güvenlik Konseyine şikâyet ettiğinde oradan Suriye aleyhine bir karar çıkarmak mümkün olmuyordu. Zira her kararı Sovyet Rusya veto etmekteydi.²⁹⁶

Kasım ayında ise, Suriye ile Mısır arasında (B.A.C.) bir savunma antlaşması imzalandı. Bu gelişmeler üzerine İsrail, fedayin saldırı ve akınlarına karşı,

²⁸⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.199

²⁹⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.200

²⁹¹ M Lütfullah Karaman, *Uluslar arası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul 1991, s.91

²⁹² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.200

²⁹³ Adeed Dawisha and Koren Dawisha, *The Soviet Union in the Middle East (Policies and perspectives)* London, 1982, s.13

²⁹⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.702

²⁹⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.240

²⁹⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.703

Kasım ayının ortalarından itibaren “misile-i mukabele” taktiğini tatbika başladı. Yani yapılan en küçük saldırıya karşı en ağır bir şekilde ve ağır silahlarla karşılık verilmeye başlandı.²⁹⁷ Nitekim 7 Nisan 1967 günü Suriye ile İsrail arasındaki hava muharebesinde İsrail uçakları Şam üzerinde uçtuğu gibi altı tane de Suriye uçağını düşürdüler. 7 Nisan hadisesi Suriye ve Araplar için haysiyet kırıcı olmuştu. Bilhassa düşürülen uçakların Sovyet yapımı olması, Sovyetler için de hadisenin prestij kırıcı olmasına sebep oldu. Bundan dolayı Sovyetler Suriye’yi daha silahlandırdıklarından başka, Suriye üzerindeki kontrollerini de arttırdılar.²⁹⁸

11 Mayıs 1967’de Sovyet Cumhurbaşkanı Podgorini, Mısır parlamento delegelerinden birine şöyle demiştir: İsrail ve Suriye kendi sınırlarına kuvvet yığmaya başladılar ve 18 – 22 Mayıs 1967 arasında saldırıyı planladılar.²⁹⁹ Nasır, 14 Mayıs’ta Sina’da birliklerine emir verdi ve Birleşmiş Milletlere acil kuvvetlerinin (UNEF) Sina’dan çekilmelerini istedi. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin Şarm el – Şeyh ve Gazze Şeridi’ni boşaltmaları 18 Mayıs’a kadar devam etti. Sovyet medyası bu harekâtı destekledi ve Moskova Amerika’nın Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin geri dönüşüne yönelik olarak sarf ettiği gayretleri tasvip etmedi İsrail’in Sovyet büyük elçisi de iki tarafın Mısır – İsrail arasındaki kuvvetlerini tasfiye etmelerine yönelik 19 Mayıs’taki İsrail teklifini reddetti. 22 Mayıs’ta Nasır, Piron Boğazında bulunan İsrail gemilerinin engellendiğini bildirdi.³⁰⁰ Sovyet savunma bakanı Grechko, 28 Mayıs’ta Mısır savaş bakanı Badran’ı ziyaret ederek şunları söyledi: Eğer kriz şiddetlenirse Sovyetler Birliği ihtiyaç duyulduğunda filosunu gönderebilecekti ve nitekim Nasır 24 Mayıs’ta Tiran Boğazı’nı kapattığını ilan etmiş ve Sina’daki Mısır birliklerine destek vermiştir.³⁰¹

22 Mayıs’tan itibaren Tiran Boğazı’nın ve arkasında Akabe Körfezi’nin kapatılması, Ortadoğu’daki havayı birden bire gerginleştirdi. Çünkü İsrail Mısır’ın bu harekâtını kendisine yöneltmiş bir saldırı olarak kabul etti. Bu sebeple 23 Mayıs’tan itibaren Amerika ve Sovyetler harekete geçerek, bir savaşı önleme çabalarına giriştiler. Amerikan Başkanı Johnson, Sovyet Rusya’nın da Ortadoğu’da herhangi bir avantaj elde etmesini önlemek için bu devletle beraber hareket etme

²⁹⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.703

²⁹⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.704

²⁹⁹ Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East From World War Two to Gorbachev*, Cambridge, 1991, s.58

³⁰⁰ Galia Golan, a.g.e. s.59

³⁰¹ Galia Golan, a.g.e. s.59

kararı aldı. Bu Sovyetlerin de işine geldi.³⁰² Nitekim 7 Nisan'daki hava savaşında İsrail 6 Suriye Mig – 21 (Sovyet yapımı) savaş uçağını düşürmüştü.³⁰³ Bu sebeple savaş Sovyetlerin Araplara olan güvenini sarsmıştı. Fakat Sovyetler bir yandan da Arapların güvenini kaybetmeyi istemiyordu. Bu sebeple bir yandan Amerika İsrail'i, öte yandan da Sovyetler Mısırı ve Suriye'yi yatıştırmaya çalıştılar. Ancak hiçbir faydası olmadı. Bu arada Güvenlik Konseyi de 23 Mayıs'tan itibaren toplantılar yaparak ve bir takım kararlar alarak bir krizin patlamasını önlemeye çalıştı. Fakat bunlar da savaşı önlemeye yetmedi.³⁰⁴ Nitekim Ortadoğu'da savaş atmosferinin hızla yoğunlaştığı bu sırada 30 Mayıs'ta B.A.C. ile Ürdün arasında bir savunma antlaşması imzalandı. B.A.C. ile Suriye heyetleri Moskova'da temaslarda bulunurken 30 Mayıs ile 7 Haziran tarihleri arasında 10 Sovyet savaş gemisinin Türk boğazlarından Akdeniz'e geçeceğinin açıklanması ve buna karşılık Amerikan Altıncı Filosunun Akdeniz'de Girit civarında toplandığının bildirilmesi Ortadoğu'da durumun "ciddi" olduğunu gösteriyordu.³⁰⁵

B.A.C. ile Ürdün arasında 30 Mayıs'ta imzalanan savunma antlaşmasına 4 Haziran'da Irak da katıldı.³⁰⁶

Haziran ayının ilk günlerinde İsrail'in komşusu Arap ülkelerinde tam bir savaş havası esmekle beraber ilk saldırıyı İsrail'in yapması beklenmekteydi. Bu suretle İsrail saldırgan ve suçlu duruma düşürülmüş ve dolayısıyla dünya kamuoyunu da kendi yanlarına çekmiş olacaktı. Gerçekten de ilk saldırıyı 5 Haziran 1967 sabahı İsrail yaptı. Fakat bu saldırı Arapların akıllarından geçirmedikleri bir şekilde oldu ve savaşın daha ilk günü Arapların hezimetini hazırladı.³⁰⁷ Nitekim 5 Haziran 1967 sabahı havalanan İsrail uçakları Mısır, Suriye ve Ürdün havaalanlarını bombardıman etmeye başladılar. 5 Haziran günü akşam olduğu zaman, 16 Mısır havaalanı artık kullanılamaz hale gelmiş ve 280 Mısır, 53 Suriye ve 20 Ürdün uçağı ve birçok da Irak uçağı yerde tahrip edilmişti. Hava kontrolü artık İsrail'in elindeydi. Bu üstünlük İsrail'in kara harekâtını da kolaylaştırmıştır.³⁰⁸ Zira İsrail Sina'daki Mısır güçlerini kolaylıkla geri püskürterek, Golan tepelerini de ele geçirdiler.³⁰⁹

³⁰² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.705

³⁰³ Galia Golan, a.g.e. s.63

³⁰⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.705

³⁰⁵ Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası*, Ankara, 1972, s.144

³⁰⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.705

³⁰⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.247

³⁰⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.706

³⁰⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih, (1919 – 1990)*, Ankara 1991, s.422

İsrail'in Golan tepelerini de aldıktan sonra, Suriye topraklarında ilerlemeye başlamaları sonucu, 10 Haziran günü Sovyetler Amerika'ya başvurarak, İsrail ilerlemesi durdurulmadığı takdirde "askeri hareket" da dahil gerekli tedbirleri alacaklarını bildirdiler.³¹⁰ Nitekim 7 Haziran'da Mısır ordusunun Sina yenilgisinin bozguna dönüşmesi sonucunda Sovyetler gerekli tedbirleri almaya karar vermişlerdi. Yine aynı gün Moskova Mısır'a yardım gönderme isteğini de reddetti. Savaş uçaklarını indirmek için herhangi bir yer olmadığından. Yine Mısır istihbarat kaynaklarına göre Sovyetler Birliği Irak ve Sudan yoluyla da yardım göndermeyi reddetti.³¹¹

8 Haziran akşamı Ürdün ve müteakip gün ateşte anlaşıldı. 9 Haziran'da İsrail kuvvetleri Suriye bölgesine girdi ve Suriye ateşte anlaştı³¹² ve Altı gün savaşı böylece sona erdi.³¹³

2. Savaşın Sonuçları

Savaşın sonucu arplar için tam bir hezimetti.³¹⁴ İsrail 6 gün savaşının sonunda, Gazze Şeridi ile Sina Yarımadası'nın tümünü, Şeria Akarsuyu'nun batı yakasını, Kudüs kentini ve savaştan önce Suriye'nin elinde bulunan stratejik Golan tepelerini ele geçirdi.³¹⁵ Savaş sonunda tahrip edilen Arap uçaklarının sayısı 441 olarak tespit edilmiştir ki, bunun içinde Sovyet yapısı 280 Mig ve 60 İlyuşin uçağı da bulunmaktaydı. Başka bir deyimle, 1967 Arap yenilgisi aynı zamanda Sovyet silahlarının da yenilgisiydi. 1967 zaferi ile İsrail, topraklarını 4 misli daha genişletmiştir.³¹⁶

1967 İsrail askeri zaferi, Ürdün, Suriye ve Mısır arazilerinin ilhakı birçok Arap'ı 300 binden, Haziran 1967'de ise 1300000'e kadar Arap'ı, İsrail emperyalizmine maruz bırakarak bölgeyi ABD ve Sovyetler Birliği arasında yeniden taksimi (Ortadoğu'nun) statüyü sonunda çöktü.³¹⁷ Başkan Nasır, 9 Haziran sabahı radyodan Mısır halkına hitaben yaptığı konuşmada bir yandan istifasını açıklarken

³¹⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.707

³¹¹ Galia Golan, a.g.e. s.63

³¹² Galia Golan, a.g.e. s.64

³¹³ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.707

³¹⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.707

³¹⁵ Oral Sander, a.g.e. s.422

³¹⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.707

³¹⁷ Samir Amin, *The Arab Nation (Nationalism and Class Struggles)* (Çev: Michael Polis), London 1983, s.58

diğer yandan da yenilgiden Batılıları sorumlu tuttu.³¹⁸ Savaş karşısında ilk tepki tabiatı ile Arap ülkelerinden geldi. Zira savaş çıkmadan bir gün önce, yani 4 Haziran 1967 günü, Irak, Suudi Arabistan, Libya, Cezayir, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Amerika ve İngiltere'ye yapılan petrol sevkıyatını durdurdu.³¹⁹

9 Haziran 1967'de Suriye'nin Birleşmiş Milletler ateşkes çağrısını kabul ettiği gün İsrail Dışişleri Bakanı, Abba Eban, ülkesinin artık hiçbir zaman eski sınırlara çekilmeyeceğini açıkladı.³²⁰

Yine İsrail Başbakanı Levi Eshkol, 12 Haziran 1967 günü İsrail parlamentosunda, “bütün dünya milletlerine” hitaben yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: “İsrail Devleti'nin bir hafta önceki (yani savaştan önceki) duruma avdet edeceğine dair hiç kimse hayale kapılmasın bu güne kadar mevcut olan durum artık bir daha geri gelmeyecektir.” Böylece İsrail, 1967 savaşında ele geçirdiği Arap topraklarını geri vermeyeceğini açıklamış oluyordu.³²¹

2.1. 22 Kasım 1967 Tarihli 242 Sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı ve Sovyetlerin Durumu

1967 Haziranındaki 6 gün savaşı Ortadoğu'daki Sovyet varlığı için birçok problem gösterdi: Moskova'nın kendi müşterilerinin ve Sovyet kontrol eksikliğinin istikrarsızlığı, bölgenin istikrarsızlığı ve süper güçlerin karşı karşıya gelmesini içeren savaş riski ve ekonomik açıdan bazı problemler vardı.³²²

Savaş sona erer ermez, Sovyetler, Sosyalist ülkeler ve arap ülkeleri, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini sağlamak için Güvenlik Konseyi'nde faaliyete geçtiler. Fakat bu konuda bir karar çıkarma çabaları başarısızlıkla sonuçlandı.³²³ 23 – 25 Haziran tarihlerini müteakiben ABD başkanı Johnson ve Sovyet Başbakanı Kosyigin arasındaki Glossbaro görüşmesinde, Sovyetler ve Amerikalılar, Birleşmiş Milletler Genel Meclisi için ortak çözüm taslağı hazırladılar. İsrail ve Araplar tarafından reddedilen bu teklif İsrail'in çekilmesini, İsrail'in tanınmasını savaşın sona ermesini ve Birleşmiş Milletlerde çatışmayı çözmeye gayretlerini içeriyordu.

³¹⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.257

³¹⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.259

³²⁰ Cumhuriyet 9 Ekim 1973 s.1

³²¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.259

³²² Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East From World War Two to Gorbachev*, Cambridge, 1991, s.68

³²³ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.265

Arapların cevabı Kortum Arap zirvesinin üç yokuydu. (hayırıydı) (Barış yok, Tanıma yok, müzakere yok)³²⁴ yani, Arap devletlerin başkanları, İsrail işgallerinin hiçbir şekilde kabul edilemeyeceği ve bu konunun hiçbir şekilde müzakere edilemeyeceği kararını almışlardı.³²⁵ Ancak Moskova bu Kortum kararına aldırmadı. Zira Araplar Kortum Konferansında birliktelikten uzaktı. Suriye hep birlikte katılmayı reddediyordu.³²⁶ Anlaşma sağlanamadığı için mesele Güvenlik Konseyi'ne havale edildi.³²⁷ Güvenlik Konseyi ise, İsrail'i destekleyen Amerikan ve Arapları destekleyen Sovyet görüşlerini uzlaştırmak için uzun süren görüşme ve tartışmalardan sonra nihayet 22 Kasım 1967'de 242 sayılı kararı kabul etti³²⁸ ve 22 Kasım 1967 çözümü süper güçler tarafından Birleşmiş Milletlerden geçirildi. Ancak, İsrail mikro emperyalizmi güçlenmişti ve zaferini duyurmak zorunda olduğunu hissetmedi.³²⁹

242 çözümü, Mısır, Ürdün ve İsrail tarafından kabul edildi. Washington ve Moskova tarafından üzerinde anlaşılan 242 çözümü şu maddeleri içeriyordu:

İsrail'in işgal ettiği yerlerden çekilmesi.³³⁰ İsrail'in tanınması (hâkimiyetine olan saygı), bölgesel bütünlük ve bölgedeki her ülke için politik bağımsızlık ve tehdit kuvvetlerinden bağımsız olan sınırlarda güven ve barış içinde yaşama hakkı. Devletlerarası çatışmaların durdurulması. Birleşmiş Milletler temsilcilerine barıştaki arabuluculuk için başvuru. Denizcilikte serbestlik, mülteci sorununun çözümü ve askerden arındırılmış bölgeler. Ancak Sovyet – Amerikan anlaşmazlığının belirsiz olduğu bölgeler de vardı: Bunlar ne kadar arazinin boşaltılacağı konusuydu. Zira araplar 1967'de alınan tüm arazilerden çekilmesin istiyordu ve Moskova da bu isteği destekliyordu.³³¹

2.2. Kararın Doğurduğu Sonuçlar ve Sovyetler Açısından Önemi

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı kararı, Ortadoğu sorununa ilişkin kapsamlı bir çözüm önerisidir. Karar bölgedeki her devletin güvenlik içinde yaşayabileceği adil ve kalıcı bir barışı

³²⁴ Galia Golan, a.g.e. s.70

³²⁵ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul 1997, s.478

³²⁶ Galia Golan, a.g.e. s.70

³²⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.708

³²⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.709

³²⁹ Samir Amin, a.g.e. s.58

³³⁰ Cumhuriyet 9 Ekim 1973 s.7

³³¹ Galia Golan, a.g.e. s.71

amaçlamaktadır. Karar, savaş yoluyla toprak elde edinmenin kabul edilmezliğini vurgulamaktadır.³³²

Sovyetler Birliği desteklemiş olduğu bu kararı Ortadoğu’da kapsamlı ve adil bir çözüme ulaşılması yönündeki çabaların dayandırılması gereken uluslar arası yasal temel olarak görmektedir.³³³ Sovyetler Birliği’nin bu görüşü benimserken hareket ettiği gerçek şudur: İsrail’in Haziran 1967’de komşu Arap devletlerine karşı giriştiği saldırının hemen ardından alınmış olan bu karar, uyuşmazlığın çözümünde kuvvet kullanımı veya tehdidiyle yabancı toprak ele geçirmenin kabul edilmezliğini temel bir ilke olarak öne sürmekte ve işgal altındaki bütün Arap topraklarından İsrail askerlerinin geri çekilmesini bölgede kalıcı, gerçek bir barışın kurulabilmesi için temel koşullardan biri olarak değerlendirmektedir. Sovyetler Birliği’nin görüşüne göre, 242 sayılı kararda hükme bağlanmış olan, Ortadoğu devletlerinin “güvenli ve tanınmış sınırlar çerçevesinde barış içinde yaşama” hakkı, İsrail’in saldırı sırasında ele geçirdiği Arap topraklarının herhangi bir bölümünün denetimini elinde tutması için bir gerekçe olamaz. Bölgedeki devletlerin hepsinin bağımsızlık ve güvenlik içinde, var olma haklarının korunması için gereken koşulların yaratılması ancak işgal altındaki toprakların İsrail tarafından geri verilmesiyle olanaklıdır.³³⁴

Sovyetlerin bu yorumu, Mısır ve Ürdün delegeleri tarafından aynen paylaşıldı. İsrail Dışişleri Bakanı Eban ise, tamamen aksi görüşü savundu. Başkan Nasır da, 242 sayılı karara tepki gösterdi. 23 Kasım günü Mısır Milli Meclisi’nde yaptığı konuşmada Mısır’ın İsrail’i tanımayacağını İsrail ile herhangi bir barışı müzakere etmeyeceğini söyledi ve İsrail’in işgal altındaki topraklardan çekilmesinin bir müzakere konusu olmadığını belirterek Mısır ordusunun Altı gün savaşı öncesinden daha güçlü olduğunu ileri sürdü.³³⁵

³³² Robert Davydkov, Oleg Famin, *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*, (Çev: Levent Oğuz) İstanbul 1988, s. 12 Dipnot 1.

³³³ Robert Davydkov, Oleg Famin, a.g.e. s.12

³³⁴ Robert Davydkov, Oleg Famin, a.g.e. s.13

³³⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.708

VIII. 1967 – 1973 ARASI DÖNEMDE SOVYETLERİN ORTADOĞU POLİTİKASI

1. 1967 Arap – İsrail Savaşı'nın Sovyetler Açısından Doğurduğu Sonuçlar

1960'ların ortalarında Sovyetlerin Arap Dünyasındaki 10 yılı geçmeyen faaliyetlerinden sonra Moskova'nın etkisi Arap devletlerin merkezine uzanan üç ülkeyi kapsamıştı: Mısır, Irak ve Suriye. Daha sonra bu Yemen ve Cezayir'i de kapsadı. İki Batı yanlısı devletlerin başında gelen Ürdün ve Suudi Arabistan yerli milliyetçi anti Batı Hıristiyanlığının baskısı altında da kalıyordu. Moskova bu dönemde yükselişeydi ve Batı güçleri savunmaya itilmişti.³³⁶ Ancak 1967 Haziranındaki 6 Gün Savaşı Ortadoğu'daki Sovyet varlığı için birçok sorun doğurdu: Moskova'nın kendi müşterilerinin ve Sovyet kontrol eksikliğinin istikrarsızlığı; bölgenin istikrarsızlığı ve süper güçlerin karşı karşıya gelmesini içeren savaş riski ve ekonomik açıdan Arapları desteklemede, bazı problemler ortaya çıkarmıştı.³³⁷

Nitekim Haziran Savaşı SSCB'nin Arapların umdukları ölçüde bir “dost” olmadığını göstermişti.³³⁸ Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa ülkelerinin 1967 savaşında Arapların beklediği desteği göstermemiş olması Arapları hayal kırıklığına uğratmıştır. Cezayir Devlet Başkanı Bumedyen bu konuda yaptığı bir konuşmada Doğu Avrupa'nın tutumunun da Batınıninkinden farklı olmadığını söyleyerek duyulan hoşnutsuzluğu dile getiriyordu. Aslında, SSCB, Araplara geniş yardımlar yapmıştı ve bölgeye karşı SSCB'nin yakın ilgisi söz konusuydu. Zira 1967 savaşı üzerine BM'de yapılan müzakerelere bizzat Sovyet Başkanı Kosyigin katılmış ve Arapları destekleyen bir tutum almıştı.³³⁹

1967 savaşı sonrasında, Kremlin, utandırıcı bozgun süresince Arap radikal ve gelişmiş rejimin muhafazakâr devletleriyle karşılıklı savunmasızlığını doğru bir şekilde hissetmişti ve sonuçta, bozguna uğramış Arap rejimleri Büyük Sovyet ekonomisine katılmayı ve ülkelerinin askeri açıdan yeniden yapılandırmayı kabul

³³⁶ Adeed Dawisha and Koren Dawisha, *The Soviet Union in the Middle East (Policies and perspectives)*, London, 1982, s.13

³³⁷ Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East From World War Two to Gorbachev*, Cambridge, 1991, s.68

³³⁸ Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası*, Ankara, 1972, s.150

³³⁹ Ömer E. Kürkçüoğlu, a.g.e. s.151

etmeyi çok istiyorlardı.³⁴⁰ Nitekim Araplar önceleri bir hayal kırıklığı duymalarına rağmen SSCB'ne olan bağlılıklarını da arttırmışlardır. Bir bakıma Arapların yenilmiş olması SSCB'nin bu ülkeler üzerindeki nüfuzunun artmasını sağlamıştır. Çünkü “yenilmiş bir ülkenin muzaffer bir ülkeden daha sadık bir müşteri olması” tabiidir. SSCB'nin 1948 yılında kurulur kurulmaz tanıdığı İsrail'in yok edilmesini istemeyişinin temel nedeni budur. Sovyetler Birliği'nin Araplar üzerindeki nüfuzu, Arap - İsrail çatışması yüzünden artmıştır.³⁴¹ Arap – İsrail anlaşmazlığı Arapların Sovyetler Birliği'ne olan bağlılığın var oluşu nedenidir. Zira 1967 savaşı, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya tam anlamıyla girmesi sonucunu vermiş olmaktadır.³⁴²

2. 1967 – 1973 Arası Dönemde Sovyetler Ve Ortadoğu

1967'den beri Ortadoğu'da Rusya'nın amaç ve politikalarında meydana gelen değişmelere rağmen, Sovyetlerin global ve bölgesel rolünün bu derece değişme zorunluluğu Sovyetlerin bölgedeki durumu fark etmesi, bölgeye belirgin göze çarpan bir şekilde öncelik vermesine neden olmuştu.³⁴³

Nitekim 1967 bozgunu Sovyetler Birliği ve Arap müttefikleri arasındaki ilişkinin biçimini değiştirdi. Savaşı müteakiben Moskova, Arap savaş kayıplarını telafi etmek için büyük bir ikmal gayretine girişti ve bundan sonra 1967 ve 1973 arasında, Mısır, Suriye ve Irak'ta Sovyet danışman varlığı periyodik olarak arttı. Bu periyot boyunca Suriye'de 1300'de iken Mısır'da birkaç 100'den 2000'e yükseldi. Üstelik Mısır ve Suriye'deki Sovyet danışmanlarının görevi Sovyet yapımı silahlar konusunda Arap silahlı kuvvetlerini eğitmektir.³⁴⁴ Sovyetler çok sayıda Arap subayını da eğitmek için Sovyetler Birliği'ne getirdi. Sovyetlerin bu gayretleri her zaman olumlu sonuç getirmedi. Nitekim sorun, Mısır konusundaydı. Sovyet siyasal ve askeri güdülerine Mısır'ın güvensizliği ve Mısır'ın gururu Sovyet doktrininin geçişini engelledi. Mısırlılar savaşmak için ihtiyaç duydukları silah sistemlerini Sovyetlerin sürekli sakladıklarından şikâyet ettiler ve verdikleri sistemler Amerika'nın İsrail'e verdiği en son sistem silahlar yanında “ikinci basamak”

³⁴⁰ Adeed Dawisha and Koren Dawisha, a.g.e. s.13

³⁴¹ Ömer E. Kürkçüoğlu, a.g.e. s.151

³⁴² Ömer E. Kürkçüoğlu, a.g.e. s.152

³⁴³ R.D. McLaurin, Mohammed Mughisuddin, Abrahm R. Wagner., *Foreign Policy Making in the Middle East*, Newyork, 1977, s.20

³⁴⁴ Michael Eisenstadt and Kenneth M. Pollock, “Armies of Snow and Armies of Sand: The Impact of Soviet Military Doctrine on Arab Militaries, *The Middle East Journal*, Vol.55, no.4, Autumn 2001, s.552

kalıyordu ve 1967 savaşıdan sonra Sovyet danışmanlığının varlığının periyodik olarak arttırma kararı Mısır ordusunda gerginlik ve ihtilaf yarattı.³⁴⁵ Mısır – Sovyet ikili ilişkilerinde bu konu ayrıntılı olarak işlenecektir.

Tüm bu gerginlikler yaşanmakla birlikte, Sovyetler Ortadoğu’da bölgesel amaçlarını devam ettirmiş ve ABD ile herhangi bir çatışmadan da kaçınmıştır. Çünkü bu dönemde Ortadoğu’da Batı’nın nüfuzu azalırken Sovyetlerin bölgedeki nüfuzu artmaktaydı.³⁴⁶

1967 – 1973ararı dönemde Sovyetlerin Ortadoğu politikasındaki amacı zorunlu olmadıkça savaştan kaçınmaktır. Şayet böyle bir durum olur, ABD ile karşı karşıya gelirse de kendinden emindir. Gerçekten, Arapların umut ve idraklerinde şimdi, Sovyetlerin tanınmasında bir ümitsizlik, isteksizlik riski vardır. Ama bu büyük güç Ortadoğu üzerinde, bu bölgeyle yüzleşecektir. Ortadoğu’nun önemi bakımından uluslar arası politikada, bölgeye ABD’nin ilgisi belirgin bir şekilde artmaktaydı. Güçlü Sovyet varlığı, en azından 1960 sonrasına kadar açıkça ABD ile bir uzlaşma alanı gereksinimi durumu duyuyordu. (Bölgesel rol bakımından) iki büyük gücü Ortadoğu bölgesi bakımından nükleer bir çatışma içine çekmemek bölge içinde önemli bir şüpheydi. Çünkü ABD 1970’te Ürdün’ün gücünü kırmıştı ve halen Vietnam savaşı içindeydi ve bu ABD’nin dünya çevresindeki popülaritesini kırmıştı. Sovyetlerin ABD ile Arapların lehinde karşı karşıya gelmesi Araplar için inandırıcı değildi. Bu yüzden ABD ile Sovyetler Birliği arasında Başkan Nixon’un 1972 Mayısından sonra Moskova’ya ziyareti ile devletlerin bölgesel rolü görüşüldü. Arapların ortak görüşü olarak “no peace, no war” “ne barış, ne savaş” statüsünün bırakılması, İsrail’in durumu, Kudüs, Golan tepeleri ve Sina görüşüldü.³⁴⁷

Soğuk savaşın bitmesine ve Avrupa’da Doğu – Batı gerginliğinin genel olarak rahatlamasına rağmen Sovyetler Birliği, Ortadoğu’da Avrupa’nın varlığı ve etkisini azaltmaya çalışmaya devam etti aynı zamanda Sovyet hareketleri Ortadoğu’da Avrupa’nın tarihi etkileşim faaliyetleri gibi bazı Batı varlığının kabulünün isteksizliğini önerdi.³⁴⁸

³⁴⁵ Michael Eisenstadt and Kenneth M. Pollock, a.g.e. s.553

³⁴⁶ R.D. McLaurin, Mohammed Mughisuddin, Abrahm R. Wagner, a.g.e. s.21

³⁴⁷ R.D. McLaurin, Mohammed Mughisuddin, Abrahm R. Wagner, a.g.e. s.21

³⁴⁸ R.D. McLaurin, Mohammed Mughisuddin, Abrahm R. Wagner, a.g.e. s. 22

IX. ROGERS PLANI

1970 Haziranında eski ABD dışişleri bakanı William Rogers yeni bir barış planı ortaya attı. Bu planının temel hedefi esas barış görüşmeleri başlayıncaya kadar üç aylık bir ateşkes ilanının sağlanması idi.³⁴⁹ Sovyetler ise Amerikalılarla yapılacak müzakerelerde her şeyi masaya yatırmayı istediler. İsrail ve Mısır, Ürdün ve Suriye arasında bir yerleşim planı çizmeyi istediler. Ancak Mısır ve İsrail arasındaki bir yerleşme Suriye'yi yalnız başına İsrail ile karşı karşıya getirebilirdi. Suriye, hem askeri hem de diplomatik olarak güçsüz kalabilirdi.³⁵⁰ Rogers, İsrail ile Mısır'ın kuvvetlerini kanal bölgesinden geri çekmelerini ve Süveyş'in trafiğe açılmasını istiyordu. Bundan sonra Mısır, İsrail ve Ürdün arasında görüşmeler başlayacaktı ve İsrail 1067'de kazandığı toprakların "tamamına yakın bir bölümünü" terk edecekti. Moskova planı kabul etmiş fakat İsrail'in "tüm işgal edilmiş toprakları" terk etmesini istemiştir. Başkan Nasır da ABD'li yetkililerle yaptığı özel temaslarda Rogers planını desteklediğini ifade etmiştir. Mısır, hemen planı kabul ettiğini belirten eylemlere girişmiş kanalı temizlemeye başlamıştır. Ayrıca Nasır, plana karşı çıkan Filistinli gerillalara cephe alarak, Mısır'daki iki gerilla radyo istasyonunu kapatmıştır. Fakat İsrail Rogers planını kabul etmemiş, Süveyş kanalını temizleyen ekiplere ateş açmış ve ABD'nin baskısına rağmen Araplarla dolaysız görüşmelerde ısrar etmiştir.³⁵¹

X. AKDENİZ'DE SOVYET – ABD MÜCADELESİ

Geleneksel Rus ve Sovyet Politikası açısından körfez bölgesi stratejik bakımdan oldukça önemli olmuş, Hint Okyanusu ve Körfez bölgesinde denetim sağlamak ve sıcak sulara ulaşmak bu politikanın bir parçası haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya ve özellikle Basra Körfezi'ne yönelik politikası bazı iniş çıkışlar gösterse de genel olarak Batı'nın bölgedeki etkinliğini sınırlamak bölgenin denetimini ele geçirerek Sovyetler Birliği'nin de güvenliğini tehdit edecek bir süper gücün ortaya çıkarak güç dengesini bozmasına izin vermemek ve nihayet fiyatın yüksek tutulmasına çalışılması kaydıyla petrolün sevkinin sürekliliğini sağlamak şeklindeydi. Zira Sovyetler özellikle ABD'nin bölgedeki etkinliğini

³⁴⁹ Cumhuriyet 9 Ekim, 1973 s.7

³⁵⁰ David A. Korn, "Us – Soviet Negotiations of 1969 and the Rogers Plan", *The Middle East Journal*, Vol.44, No.1, Winter, 1990, s.41

³⁵¹ Cumhuriyet 9 Ekim, 1973 s.7

sınırlamak istemiştir.³⁵² Çünkü XX. Yüzyıl sona ererken, Sovyetler Birliği'nin güneyinde hiçbir devlet onu çıkması muhtemel bir savaşta yenecek kapasiteye erişerek doğrudan bir tehdit niteliği kazanmamıştır. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa'nın önemli ölçüde güç kaybederek bölgeden çekilmeleriyle ortaya çıkan boşluğu dolduran ABD'nin dışında bölgede stratejik tehdit oluşturacak bir güç kalmamıştır.³⁵³

Amerika'nın ise Ortadoğu'ya duyduğu ilginin ana siyasi unsuru Sovyetleri bölgeden uzak tutmak ve güneyden çevrelemektir. Zira Dışişleri Bakanı Dulles tarafından temsil edilen Amerika'nın Politikası, Ortadoğu'da Anti – Komünizm bayraktarlığı ve Anti – Sovyet askeri paktlar kurulması esasına dayalı olarak oluşturulmuştur.³⁵⁴

Özellikle 1967 Arap – İsrail savaşından sonra Sovyetlerin Akdeniz'e yerleştikleri ve Mısır'da İskenderiye, Port Said ve Mersamatruh, Suriye'de Latokya (Lazkiye) limanlarında ve diğer birçok Arap ülkelerinde üsler ve kolaylıklar sağladıkları ve birçok bakımlardan ABD'nin Akdeniz'deki 6. Filosu ile boy ölçüşebilen bir “Akdeniz gücü” haline gelmedikleri bir gerçektir. Sovyetler Akdeniz'e yerleştikleri nispetle, eskiden onların da taraftar olduğu “Akdeniz'in tarafsızlaştırılması” iddiasından yavaş yavaş vazgeçtikleri ve onun yerine sadece ABD'nin 6. Filosunun Akdeniz'den çekilmesini talep etmeleri ile göze çarpılmaktadırlar.³⁵⁵

Sovyetlerin denizde Amerikalılarla boy ölçüşebilecek bir seviyeye geldikten sonra geliştirmeye başladıkları görüş şudur: Sovyetler Birliği bir Karadeniz ve dolayısıyla Akdeniz gücüdür. Bu itibarla Sovyetlerin Akdeniz'deki filosu “yabancı filo” olarak kabul edilemez.³⁵⁶

1970'lerin sonlarına kadar ise ABD'li stratejistler ABD'nin Sovyetlere karşı verdiği mücadelenin odak noktasının Körfez olması gerektiğini savunmuşlardır.³⁵⁷ Ve ABD'nin bu dönemde Ortadoğu Politikasının iki temel

³⁵² Tayyar Arı, *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi (1978 – 1996)*, İstanbul, 1996, s.81

³⁵³ Tayyar Arı, a.g.e. s. 82

³⁵⁴ Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, İstanbul 1976 s.51

³⁵⁵ İsmet Giritli, *Ortadoğu ve Komünizm*, İstanbul 1975, s.50

³⁵⁶ İsmet Giritli, a.g.e. s.51

³⁵⁷ Freed Halliday, *Yeni Soğuk Savaş (ABD – Sovyet İlişkilerinin Dünü ve Bugünü)*, (Türkçesi: İlker Özünlü) İstanbul 1985, s.136

belirleyicisi petrolün Amerikan ve dünya pazarlarına güven içinde ulaşması ve İsrail'in korunmasıdır.³⁵⁸

XI. ORTADOĞU'DA BAAS İDEOLOJİSİ VE SOVYET

BAAS İLİŞKİSİ

“Yeniden doğuş” anlamına gelen Baas, “Arap sosyalizmi”nin yöntemleri ile bu “Yeniden doğuşu” gerçekleştirmeye çalışan siyasal anlayış partilere verilen isimdir.³⁵⁹

İdeolojik bir cereyan olarak Baas Partisi, devrim ve modernleştirmeyi esas hedef kabul eden büyük Arap kitlelerinin can çekişme ve ümitlerini hülasa etektedir.³⁶⁰ Arap milliyetçiliği ile sosyalizmin karışımı olan Baas'ı ilk formüle edenler Şam Üniversitesi Profesörlerinden Hıristiyan Mişel Eflak ile Suni Müslüman Salahaddin El-Bitar'dır. Eflak ve Bitar'ın Paristeki öğrencilik yıllarında Fransız Komünist Partisi ile ilişkileri oldu. 1936 yılında enternasyonallığı savunan görüşlerin Arap dünyasına uymayacağını belirten Eflak ve Bitar Fransız Komünist Partisi ile ilişkilerini kestiler.³⁶¹

Arap Baas Sosyalist Partisi'nin 1943'te bir küçük entelektüel grup tarafından kuruluşu; daha ziyade Arap dünyasının içinde bulunduğu durumun ıslahını görme arzularından ileri geliyordu. Bu partinin, Arapların yeniden doğmasına sebebiyet vereceğinden ümitliyidiler.³⁶² Parti açık bir şekilde Atlantik Okyanusundan İran Körfezi'ne kadar bütün Arapça konuşan memleketlerin sorunlarının münakaşa ve hallinin kendine görev edindi. İlk kongreden üç gün sonra İttifak ve Sovyetler Birliği blokları hakkındaki tutumunu açıklayarak “Bunlardan biri ile beraber olmak, Araplara kötülükten başka bir şey sağlamaz” dedi. Böylece Partinin diğer bir temel görüşü ve kararı ortaya çıktı Parti diğer Arap Siyasi kuruluşları arasında tarafsızlığı savunanların ilkiydi.³⁶³

³⁵⁸ Ümit Özdağ, “Yeniden Yapılanan Ortadoğu” *Irak Dosyası II*. İstanbul, 2003, s.150

³⁵⁹ Suat Darlar, *Ortadoğu (Vaad edilmiş Topraklar)*, İstanbul 1997, s.109

³⁶⁰ Kamel S. Abu Jaber, *Arap Baas Sosyalist Partisi* (Çev: Ahmet Ersoy), Ankara, 1970, s.12

³⁶¹ Suat Parlar, a.g.e., s.109.

³⁶² Kamel S. Abu Jaber, a.g.e. s.28

³⁶³ Kamel S. Abu Jaber, a.g.e. s.33

Baas Partisi Sosyalist bir Parti olmakla birlikte, Sovyetler Birliğine uzun bir süre olumsuz kalmıştır. Sovyetler Birliği 1947 yılında Birleşmiş Milletlerde Filistin'in bölüşülmesi lehinde oy vermişti. Baas Partisi bu yüzden Sovyetler Birliği'nin Batı kadar kötü görmekteydi. Sovyetler B. İle Marksist ideoloji arasındaki ayrımı ise daha sonra yapacaktır. ³⁶⁴Nitekim Mişel Eflak, Arap toplumuna özgü bir sosyalizm anlayışı oluşturmaya çalışırken "Marksizm, milletlerin ve manevi değerlerin verdiğini reddeder. Komünizm yıkıcıdır. Zira yeryüzünde bir cennet, mevcut toplumun yok edilmesinden Sovyetler Birliği'ne bağlama arzusundan ileri gelmektedir." demek suretiyle Marksizm'e sert eleştiriler yöneltmektedir. ³⁶⁵ Eflak'ın, Arap Birliği ideali ve Başçılık ilk çıkışlarını Suriye'de yaptı. ³⁶⁶

Baas Partisi, Filistin savaşına bil fiil katıldı. Para ve silah topladı, gönüllüler yolladı. Bitar ve Eflak cepheye gittiler. Filistin'de Arapların mağlubiyeti Baas Partisi'ne Arap siyasi dünyasının derinliklerine girme fırsatı doğurdu ³⁶⁷. 1947-48 Arap-İsrail savaşının Baas Arap ülkelerinde şube açmaya muvaffak olmasıydı. Bununla beraber, yine de fazla gelişmemiş fakat bilhassa Suriye, Irak ve Ürdün silahlı kuvvetleri içine sızmıştı ³⁶⁸. Ancak, Baas Partisi 1949 Suriye seçimlerinde yenilgiye uğradı ve Baas 1953'te Ekrem Hawrani'nin Arap-Sosyalist Partisi ile birleşti ³⁶⁹.

Baas'ın Suriye'deki ilk mühim başarısı sol partilerle işbirliği yaparak 1954 seçimlerinde, 140 milletvekilliğinden 16'sını elde etmesi olmuştur ³⁷⁰. Irak'a ise Baas Partisi, 1955 yılının ilk birkaç zarfında Batı ile yapılan Paktlar ve ittifaklar aleyhinde konuşmuştu. Keza Parti yapılan Paktlar ve İttifaklar aleyhinde konuşmuştu. Keza Parti Nuri Said'e, Batı lehindeki siyaseti ve Bağdat Paktına imza kayması ile üyeliği sebebiyle Irak'ın Pakt'a girişini şiddetle te'lin etti ³⁷¹.

Nitekim Suriye'ye Bağdat Paktı'na girmesi için baskı yapıldı. Baas Partisi Bağdat Paktı'nı; Arapları Sovyet aleyhtarı bir koalisyona itmek ve aynı zamanda

³⁶⁴ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul 2004, s. 170

³⁶⁵ Sabahattin Şen, a.g.e. s.162

³⁶⁶ Suat Parlar, a.g.e., s.114

³⁶⁷ Kamel S. Abu Jaber a.g.e. s.34

³⁶⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988)*, Ankara, 1984, s.209

³⁶⁹ Suat Parlar, a.g.e., s.114

³⁷⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.209

³⁷¹ Kamel S. Abu Jaber, a.g.e. s.46

İsrail'i himaye etmiş olmak şeklinde yorumladı. Zira Pakt antlaşmasına göre ilgili Arap devletleri, müstakil faaliyete tevessül etmeyeceklerdi. O halde “Paktlar Araplar için emperyalist devletlerin emrine girmek anlamına” geliyordu ³⁷². Bu arada Mısır ve Suriye'nin Bağdat Paktı'na karşı takındıkları müşterek düşmanlık, Baas'ı Nasır'a karşı daha hoşgörülülüğe sevk etti ³⁷³. Batı ve Arap dünyası arasındaki münasebetlerin bozulması, Süveyş Kanalı sorununu doğurdu. Bu esnada Batı, Arapların nazarında bütün kredisini kaybetmişti. Askeri bakımdan Batı devletleri Arap dünyası içindeki önemli üslerinin çoğunu kaybetmişlerdi. Bu yakın bölgedeki Sovyet kuvvetlerinin büyüklüğü ile ters orantılı teşkil ediyordu ³⁷⁴.

Batı düşmanlığı temayülü daha sonra Sovyetler Birliği'nin komünist propagandasındaki değişiklik yardımıyla şekil değiştirmişti. Bununla beraber, 1955'te Sovyet uzmanları kendi kendilerini tenkide başladılar ve (komünizm) bu konuda hatalı hareket ettiklerini kabul ettiler ve bundan sonra topyekün Milliyetçiliğinin bir velinimetini olarak sahaya çıkıyordu ³⁷⁵.

Nitekim Nasır'ın Çekoslovakya'dan silah satın alması, Suriye'nin Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmasına da olanak sağladı ³⁷⁶.

Bu yakınlaşmanın bir sonucu olarak, Suriye-Sovyetler Birliği ticaret anlaşması 16 Kasım 1955'te imzalandı. Suriye ve Mısır böylelikle anlaşması 1955 yılından itibaren her yıl artan bir şekilde Sovyetler Birliğinden ekonomik yardım almaya başlarken, Baas Partisi Suriye komünist Partisi ile işbirliği yapma yoluna gitti. Baas Partisi bu dönemde, Suriye komünist Partisi için şu sloganı kullanıyordu “Aynı çizgide bulunabiliriz; fakat onlara katılamayız Baas Partisi'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik tutumunu olumlu yönde değiştirmesinde, SSCB'nin ulusal hareketleri destekleyen politikayı başlatması da önemli bir rol oynamıştır ³⁷⁷.

1957'de Suriye'de belirli bir Sovyet taraftarı tutum şekli alıyordu. Dâhilde komünistler, Suriye'de daha önce hiçbir devrede kazanmadıkları kuvvete erişiyorlardı. Bu kısmen memleketteki genel hava sebebiyle kısmen de Baas ile

³⁷² Kamel S. Abu Jaber, a.g.e. s.49

³⁷³ Kamel S. Abu Jaber, a.g.e. s.48

³⁷⁴ Kamel S. Abu Jaber, a.g.e. s.49

³⁷⁵ Kamel S. Abu Jaber, a.g.e. s.50

³⁷⁶ Sabahattin Şen, a.g.e. s.203

³⁷⁷ Sabahattin Şen, a.g.e. s.204

yapılan işbirliğinden ileri geliyordu. Keza, silah ve teknik yardım ile yapılan istikrazlarla Sovyetler Birliği'nin Suriye'deki prestiji ve nüfuzunun artmasından ötürü idi. Komünist sempatizanlar Suriye ordusu ile hükümetinde önemli kilit noktalarını dolduruyorlardı. 17 Ağustos 1957'de bir komünist sempatizanı olan Afif El-Bızri, Genel Kurmay Başkanlığı'na getirilmişti. Diğer bir komünist sempatizanı olan Halid El-Azim de bir yardım ve istikraz anlaşmasını başarıyla imzalamıştı. İyice kuvvetlenmişti ³⁷⁸. Ancak Baas ile dostu olan Komünist Partisi arasında bir mücadele, için için devam ediyordu. Afif El-Bızri ve Halid el-Azim koalisyonu teşkil eden komünistler kendilerini bilahere iktidara getireceğini ümit ettikleri Sovyetler Birliği ile daha sıkı ilişkiler kurulması taraftarıydı. Baas Suriye'de kilit noktalarda bulunana komünistlerin aniden iktidara gelmesini önlemiş olmak için, Baas Mısır'la birleşme fikrini ortaya attı. Mısır'la birleşmek suretiyle Baas komünistlerin planlarını boşa çıkaracak modern tarihte Arapların büyük bir ümitle bekledikleri "birlik" fikrini gerçekleştirecekti ³⁷⁹.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (B.A.C) kuruluşundan hemen sonra Nasır, Suriye'deki komünist nüfuzunu silmeye başladı ve Suriye Ordusu Genel Kurmay Başkanı Afif El-Bızri'yi görevinden uzaklaştırdı ³⁸⁰. Irak'ta ise, 8 Şubat 1963 tarihinde darbe yapan Baasçılar, Kasım'ı devirerek Abdüsselam Arif'i Cumhurbaşkanlığına getirdiler ³⁸¹. Öte yandan bu darbe, Suriye Baasçılarını da cesaretlendirmiş ve 8 Mart 1963'te Baasçılar, Suriye'de iktidarı ele geçirmişlerdir ve Basın iktidarı ele geçirmesiyle Salah Biter Başbakan olmuştur ³⁸².

Bunu fırsat bilen Sovyetler bu partinin sol kanadıyla ilgilenmeye başladılar³⁸³.

Ancak Baasçılar içinde ayrılıklar bu tarihten itibaren baş gösterdi ve sol radikaller ve ılımlılar olarak ikiye bölündüler.

Baas içindeki sol radikallerle ılımlılar arasındaki mücadele sona ermedi ve bu mücadele sonunda şiddet yoluyla çözümlenmedi. Başbakan Salah Bitar yönetimi,

³⁷⁸ Kamel S. Abu Jaber, a.g.e. s.54

³⁷⁹ Kamel S. Abu Jaber, a.g.e. s.55

³⁸⁰ Kamel S. Abu Jaber, a.g.e. s.58

³⁸¹ Türel Yılmaz, *Uluslar arası Politika Ortadoğu*, Ankara 2004, s.142

³⁸² Türel Yılmaz, a.g.e. Ankara s.141

³⁸³ Galia Golan, *Soviet Policies, in the Middle East from World war twoGorbachov*, Cambridge, 1991, s.143

General Salih Cedid ve Baas'ın Suriye Bölge Komutanlığı içindeki müttetikleri tarafından 23 Şubat 1966'da yapılan kanlı bir darbe ile iktidardan düşürüldü Eflak ve Bitar başta olmak üzere ılımlıların birçok lideri tutuklandı. Darbeden sonra Dr. Nureddin Attasi Devlet Başkanı, Dr. Yusuf Zuayen Başbakan ve Dışişleri bakanı oldu ³⁸⁴.

Salah Cedid'in önderliğinde Suriye'de gerçekleştirilen askeri darbe sonucunda Baas etkinliğini yitirdi ve SSCB ile ilişkiler geliştirilirken komünistlerde hükümette görev aldı ³⁸⁵.

Nitekim yapılan anlaşmalarla, Sovyetler Suriye'ye ekonomik ve askeri yardım yapmaya başladılar. Ayrıca bu sol kanat Başçıları ve kaç yıldır Moskova'da bulunan Suriye Komünist Partisi lideri Halid Bektaş Şam'a döndüğü gibi, Kabinede komünistlere de iki bakanlık verildi ³⁸⁶.

Ancak daha 1968'de, Parti kongrelerinde Esad, Başbakan Zuayen'i Moskova taraftarı Komünist Parti ile sıkı fıkı ilişkilere sahip olmakla devletin kilit noktalarına bu partinin üyelerini yerleştirmekle eleştirmekle ve Baas Partisi yönetiminin arkasından Şam'daki Sovyet büyükelçiliği aracılığı ile Sovyetler ile temasa geçmekle suçlanmıştı ³⁸⁷.

Kısaca, 1970 yılına kadar, bunların iktidar mücadeleleri Suriye Politikalarına yön vermiştir. 16 Kasım 1970'te Baas'ın Milliyetçi grubuna mensup olan Hava Generali Hafız Esad bir darbe ile iktidarını kurmuş ve 2000 yılında ölene kadar da Suriye'de iktidar da kalmıştır ³⁸⁸. Irak'ta ise, 17 Temmuz 1968'de Baasçılar yeniden darbe yapıp, Abdurrahman Arif'i devirerek, iktidarı ele geçirdiler ve devlet başkanlığı ile Başbakanlığı Hasan el-Bekir'in uhdesine verdiler ³⁸⁹. 1968'de iktidarı ele geçiren Irak Baas Partisi kendisinin varlık nedenlerinden birini Arap çıkarlarının korunması olarak tanımlamıştı ³⁹⁰. 1970'li yılların sonuna kadar durum bu şekilde devam etti. Gerçekte, 1968 yılından beri Hasan el-Bekir Devlet Başkanı olmasına

³⁸⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.212

³⁸⁵ Suat Parlar, a.g.e. s.115

³⁸⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.212

³⁸⁷ Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, İstanbul 1976, s.172

³⁸⁸ Türel Yılmaz, a.g.e. s.141

³⁸⁹ Türel Yılmaz, a.g.e. s.143

³⁹⁰ Mensur, Akgün "*İran-İrak Savaşı Bölge Dengeleri ve Türkiye*", (Edit: Haluk Ülman), Ortadoğu Sorunları ve Türkiye", Aralık, 1991, s.37

rağmen, 1969 yılında Hasan el-Bekr'in yardımcılığına getirilen Saddam Hüseyin ön plandaydı. Hasan el-Bekr, 1979'da darbenin 11. Yıldönümünde yaptığı bir konuşmada devlet başkanlığını Saddam Hüseyin'e devredeceğini açıklaması üzerine 16 Temmuz 1979'da Saddam Hüseyin hem Devlet Başkanı hem de Devrim Komuta Konseyi başkanı oldu ve böylece Irak'ta "Saddam dönemi" başlamış oldu ³⁹¹.

Sonuçta; batıda nasıl müstemlekecilik bir denge unsuru olmuşsa Sovyetler Birliği'nde aynı görevi Marksizm yerine getirmiştir. Sovyetler Birliği ile Marksist ideoloji arasındaki ayırım Baas tarihinin ancak son safhalarında yapılabilmektedir. Sovyetler Birliği Milletlerde de Filistin'in bölüşülmesi lehinde oy verdi. Bu yüzden Batı kadar kötü görülüyordu. Gerek Arap dünyasında gerekse Sovyetler Birliği ve milliyetçiliğine karşı oldukları isnadı, Baas tarihinde, partinin kuruluşundan beri görülmüştür ³⁹².

XII. ORTADOĞU'DA FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ VE SOVYET FKÖ. İLİŞKİSİ

Filistin ulusal varlığını sürdürmek ve bu topraklarda, demokratik, laik ve ulusal bir Filistin devleti kurmak amacıyla kurulmuş çeşitli askeri ve siyasi kuruluşların tümünü kapsayan bir örgüttür ³⁹³. Arapça adı Münezzemetu't-Tahrir Filistinliyye olan, Filistin Kurtuluş Örgütü 1964'te kurulmuştur ³⁹⁴.

Örgütün nihai hedefi Filistin topraklarının İsrail işgalinden kurtarılarak bölgede bağımsız bir Filistin devleti kurulması idi ³⁹⁵.

Filistin Kurtuluş örgütü (FKÖ)'nin kuruluşu farklı aşamalardan geçmiştir. Mısır Devlet Başkanı Nasır, 1955'te Gazze'deki Filistinlileri komando eğitimine tabii tutarak, bunları "Fedayin" adı ile İsrail'e karşı kullanmıştır. Ancak fedayin hareketi kısas sürmüştü ve bu aşamadan sonra "el-fetih" örgütünün kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu örgütün Kuruluşuna ilişkin çeşitli söylemler mevcuttur. Ancak en kabul gören görüş, el-fetih'in Yaser Arafat tarafından kurulduğudur ³⁹⁶. Bundan

³⁹¹ Türel Yılmaz, a.g.e. s.143

³⁹² Kamel S. Abu Jaber, a.g.e. s.125

³⁹³ Ramazan Özey, *Dünya denkleminde Ortadoğu (Ülkeler-İnsalar-Sorunlar)*, İstanbul, 1997, s.138

³⁹⁴ Mehmet Çelik, "Filistin" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.13, İstanbul, 1993, s.146

³⁹⁵ İrfan acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara, 1989, s.56

³⁹⁶ Türel Yılmaz, a.g.e. s.144

sonraki aşama ise, FKÖ.'nün kurulmasıdır. Nitekim 1960'lı yıllarda Arap ülkeleri arasında anlaşmazlıklar had safhaya ulaşmış ve Filistin konusu adeta ortada kalmıştır³⁹⁷. Bunun üzerine Filistin'in kurtuluşu için savaşıacak ve sorumluluk üstlenecek bir örgütün kurulmasına ihtiyaç duyuldu. Yapılan çeşitli toplantı ve çalışmaların sonunda 28 Mayıs 1964'te toplanan Filistin Ulusal kongresi, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)nün kurulması kararı aldı. Örgütün başkanlığına Ahmet Şukeyri getirildi³⁹⁸. Örgütün resmi merkezi Kahire'de görünüyorsa da FKÖ lideri Ahmet el-Şukeyri Beyrut yakınlarında bir evde yaşıyor ve bulunduğu çevrede FKÖ gerillaları eğitim faaliyetlerinde bulunuyorlardı³⁹⁹. Aynı yıl Eylül ayında toplanan Arap Zirvesi FKÖ'ye karşı olan yükümlülüklerini belirledi. 1967 Arap-İsrail savaşında Arap ülkelerinin yenilmesi, FKÖ'nü önemli ölçüde sarstı ardından Ahmet Şukeyri başkanlığından ayrıldı ve yerine Yahya Hammad getirildi. 1968'in Haziran ayında, FKÖ'nün Parlamentosu konumunda olan Filistin ulusal konseyi dördüncü toplantısını yaptı. Toplantıda Filistin'de İsrail'e karşı direnen ve savaşan tüm örgütlerin FKÖ'ye alınması kararlaştırıldı. Örgütün 1969 yılındaki beşinci toplantısında gerilla örgütlerinin en güçlüsü olan el-Fetih'in lideri olan Yaser Arafat, FKÖ'nün yürütme Kurulu başkanlığına getirildi⁴⁰⁰.

FKÖ, İsrail'e komşu olan Arap ülkelerini birer askeri üs olarak kullanmaya başladı. Ancak İsrail'in Filistinlileri bahane ederek, Arap ülkelerine saldırma endişesi Arap ülkelerine saldırma endişesi Arap ülkelerini korkutmaya başladı. Bu korku, Arap ülkelerini FKÖ'ye karşı tavır almaya yöneltti. Çoğu Arap ülkesi, İsrail FKÖ'ye karşı tavır almaya yöneltti. Çoğu Arap ülkesi, İsrail yerine Filistinlileri düşman görmeye başladı. İşte bu sebeplerden ötürü 1970'te Ürdün Kralı Hüseyin, ülkesindeki Filistin kamplarını yok etmek için Ürdün ordusuna emir verdi. Ürdün ordusu kamplara olanca gücüyle saldırdı ve büyük bir katliam yaşandı⁴⁰¹.

Arafat yönetimi 1973'ten sonra diplomatik etkinliğe ağırlık vererek FKÖ'nün bir sürgün hükümeti niteliği taşıdığını göstermeye çalıştı. 1974'te Arap Birliği İslam Konferansı Teşkilatı, Afrika Birliği Örgütü (OAV), ardından 22 Kasım

³⁹⁷ Ramazan Özey, a.g.e. s.138

³⁹⁸ Ramazan Özey, a.g.e. s.139

³⁹⁹ İrfan acar, a.g.e. s.56

⁴⁰⁰ Ramazan Özey, a.g.e. s.139

⁴⁰¹ Ramazan Özey, a.g.e. s.139

1974'te de BM Genel Kurulu FKÖ'ye 4,5 Milyon Filistinlinin tek meşru temsilcisi olarak tanıdı. Aynı tarihte FKÖ, BM Genel Kurulunda konuşma yapan hükümet dışı ilk örgüt oldu. Eylül 1976'da Arap Birliğine resmen tam üye olan FKÖ, diğer birlik üyeleri gibi 1979'da Mısır ile İsrail arasında bir barış antlaşmasının imzalanmasıyla neticelenen Camp David müzakerelerinin dışında kaldı ⁴⁰².

1. Sovyet-FKÖ İlişkisi

Sovyetlerin, Filistinliler ile ilişkileri hiç de iyi başlamamıştı. Filistin Fedayileri başından beri Sovyetlerin gözünde Ortadoğu barış çabalarını ve siyasi çözüm olanaklarını dinamitleyici unsurlar olarak görmüşlerdi ⁴⁰³.

Sovyetler Birliği, FKÖ (PLO)'na herhangi bir yardımda bulunmadı. Bunun sebebi üç faktörden ibarettir. İlki FKÖ, Arap siyasi isteklerinin ve önceliklerinin doğal olarak pozisyonunu bozmasına yol açtı. İkincisi Sovyetler Birliği'ne göre, İsrail devletinin varlığı siyasi bir gerçektir. İsrail'i düşürmek düşünülemezdi. Sonuçta ve en önemlisi FKÖ kavramsal çerçevesi metodolojik olarak kabul edilemez. Komünist yöneliminden uzak milli bir hareketti ⁴⁰⁴. Zira Sovyet Ortadoğu politikası ile Filistin direnme hareketinin çizgisinin çatışması en belirgin olarak Sovyet Politikasının Arap dünyasındaki başlıca temsilcisi olan Moskova yanlısı Arap komünist Partilerinin Filistin direnme hareketine karşı takındığı tavırda ortaya çıkmıştır ⁴⁰⁵. Ayrıca Sovyetler Filistin devriminden pek hoşnutluk duymamasının biricik nedeni, Filistin devriminin nihai amacının İsrail'in ortadan kaldırılması olmasından ibaret değildir. Mısır ve Suriye gibi, Arap Kurtuluş hareketinin başını çekmiş olan ülkelerin Sovyet desteğine ihtiyaç duydukları, bu ihtiyaçlarını açıkladıkları bir dönemde bu ülkeleri "korunmak için başkalarına güvenmemekle" uyarın devrim niteliğinde çok daha dinamik bir Arap Kurtuluş hareketinin öne fırlaması Sovyetlerin pek tercih edeceği bir şey olamazdı. Ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü açıkça diğer ülkelerle geliştirmediği cinsten bir dostluğu Çin Halk

⁴⁰² Mehmet Çelik, a.g.m. *D.G.B.İ.T.*, C.13 , İstanbul 1993, s.147

⁴⁰³ Cengiz Çandar, a.g.e. s.144

⁴⁰⁴ Hashim SH Behbehani, *The Soviet Union and Arab Nationalism (1917-1966)* Newyork, 1986, s.188

⁴⁰⁵ Cengiz Çandar, a.g.e. s.145

Cumhuriyeti ile geliştiriyordu. Çin-Sovyet çatışması şartlarında Sovyetlerin bundan rahatsızlık duyduğu kuşkusuz idi ⁴⁰⁶.

Sovyetlerin FKÖ ile direkt olarak ilişkide bulunma tereddütü, birçok faktöre dayanır. İlk olarak FKÖ'nün kaynağında yatan Arap hükümetlerinin meselesiydi ikincisi ise FKÖ'ne siyasi yönelmelerin ne tür bir organizasyon olduğunu aydınlatmadı. Üçüncüsü, Sovyetleri Birliği, Filistin'i özgürleştirme kavramını çok zor kabul edebilirdi. Eğer bunlar olsaydı. Arap-İsrail çatışmasındaki direkt Sovyet varlığının Batı ile olan geniş ilişkileri kısıtlanabilirdi⁴⁰⁷. Ayrıca Sovyetler Birliği detant ile çerçevelemiş temel politikasını hiçbir gücün bozmasına izin veremezdi. FKÖ Sovyet Ortadoğu politikasında bu yüzden pürüz teşkil ediyordu. Bölgeyi bir savaş ortamı içinde tutarak ve Sovyetler ile Amerika'nın müttefiklerine olan karşılıklı taahhütleri yüzünden savaşa sürüklenmeleri olasılığını artıracaktı ⁴⁰⁸. Ama, Sovyetler Filistin Araplarının yasal ve bölünmez haklarını tamamen destekledi. Sovyetler, Filistin problemini Ortadoğu'daki gerginliği arttırmak amacıyla kullanmaya çalışan emperyalist kuvvetlerin mücadele ve gayretlerini destekler ⁴⁰⁹. Çünkü 19 Ekim 1974'te yayınlanmış olan "Tam bir görüş birliği" adlı Sovyet-Mısır ortak belgesinde, Sovyetler birliği ve Mısır'ın "Filistin Kurtuluş Örgütü temsilcilerinin Ortadoğu konusundaki Cenevre Barış Görüşmelerine, öteki taraflarla eşitlik temelinde ve ağımsız biçimde katılmalarından yana oldukları" vurgulanmış ve böylece FKÖ Filistin Arap halkının tek meşru temsilcisi olarak tanımıştır ⁴¹⁰. Sonuçta, Güçlü döneminde Filistin devrimi ile arası hiç te iyi olmayan Sovyetler Birliği 1971'den sonra, Filistin devriminin zor koşullar altında yaşamaya başladığı dönemde giderek Filistin devriminin en yakın müttefiklerinden biri haline geldi ⁴¹¹.

⁴⁰⁶ Cengiz Çandar, a.g.e. s.148

⁴⁰⁷ Hashim SH Behbehani, a.g.e. s.201

⁴⁰⁸ Cengiz Çandar, a.g.e. s.149

⁴⁰⁹ Hashim SH Behbehani, a.g.e. s.207

⁴¹⁰ Robert Davydov-Oleg Famin, *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*, (Çev: Levent Oğuz), İstanbul 1988, s.17

⁴¹¹ Cengiz Çandar, a.g.e. s.171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1973 ve 1980 YILLARI ARASINDA SOVYETLER VE ORTADOĞU

I. 1973 ARAP-İSRAİL (YOM-KİPUR) SAVAŞI

1. Savaş Öncesi Ortadoğu'da Genel Durum

1973 Yam Kippur savaşına varan gelişmeler esnasında 1967 savaşına takip eden gelişmelerin devamından başka bir şey değildir⁴¹². 1967 savaşından sonraki gelişmelerde iki ayrı istikamet göze çarpmaktadır. Bir yanda Amerika, Araplarla münasebetlerini düzeltmek için Ortadoğu barışını gerçekleştirmeye çalışmış ve buda İsrail ile münasebetlerine görüş ayrılıklarının ve hatta zaman zaman soğukluğun hâkim olmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu barışı Sovyetlerle beraber yürütmeye çalışmıştır⁴¹³. 1967 savaşı yenilgiyle sonuçlanmıştı. Yenilgi her kez için büyük bir sürpriz olmuştu. Mısır belki zafer beklemiyordu ama hiç kimse de bu boyutlarda bir yenilgiye hazırlıklı değildi. Ruslar dahil herkes şaşkın, İsraililer sevinçli Arap dünyası ise tam bir kargaşa içerisindeydi. Ruslar, kaçınılmaz olarak Mısır'ın yenilgisini bir ölçüde de kendi yenilgileri olarak ele alıyorlardı. Çünkü bölgedeki Amerikan üstünlüğünü dengeleyecek tek yol Sovyetlerin Ortadoğu'da daha büyük bir etkinlik kazanmasıydı⁴¹⁴.

Sovyetler savaş sırasındaki kayıplarını telafi etmek için Mısır'ı yeniden hızla silahlandırmaya başladılar. Nasır hazırlıklarını tamamladıktan sonra⁴¹⁵ 1967 yenilgisini telafi etmek arzusuyla Süveyş kanalı boyunca süren “yıpratma savaşında” Mısır ile Suriye ordularının SSCB tarafından silahsızlandırılmasında kendini göstermişti⁴¹⁶. Ancak yapılan ateşkesin ardından, kanal cephesi yeniden

⁴¹² Fahir ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1990)*, Ankara 1994, s. 715

⁴¹³ Fahir ARMAOĞLU, a.g.e. s.716

⁴¹⁴ Muhammed Hasaneyn Heykel, *1973 Arap-İsrail Savaşı ve Ortadoğu* (Türkçesi, Melek Baran) İstanbul 1977, s.60

⁴¹⁵ Fahir ARMAOĞLU, a.g.e. s.717

⁴¹⁶ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, (Çev: Yavuz Alagan), İstanbul, 1997, s.481

durgunlaşmıştı. Ateşkesten sonra iki mühim gelişme oldu. Birincisi, Başkan Nasır'ın 28 Eylül 1970'te ani ölümü ve yerine General Enver Sedat'ın geçmesidir.⁴¹⁷ İkinci gelişme ise Kasım ayında Suriye Baas Partisi içinde bir darbenin meydana gelmesi ve Baas'ın aşırı gurubunun iktidardan düşürülerek, mutedil bilinen Hafız Esad grubunun iktidarı ele almasıydı. Enver Sedat'ın Mısır'da dahi otoritesini kabul ettirmesi kolay olmadı. Bu sebeple Enver Sedat İsrail'in Sina'dan çekilmesini sağlamak ve Süveyş Kanalı'nı tekrar milletlerarası deniz trafiğine açmak suretiyle bir prestij sağlamak için İsrail'le anlaşmak istedi. (ancak Enver Sedat'ın yaptığı teklif) İsrail tarafından reddedildi.

Bunun üzerine Enver Sedat bu işin tek çıkar yolunun İsrail ile savaşmak olduğuna karar verdi. Fakat bunun içinde her şeyden önce silahlanmada İsrail ile eşit duruma gelmek ve bilhassa saldırı silahlarına sahip olmak gerekiyordu. Bundan dolayı Sedat 19 Mayıs 1972'de yani SALT-1 antlaşmasının imzasından kısa bir süre önce Moskova Moskova'ya gitti. Fakat Sovyetler çok değişmişti Fakat Sovyetler şimdi adeta Amerika ile ortak bir ortak bir Ortadoğu politikası takip ediyorlar ve bölgede yeni bir çatışma çıkmasını istemiyorlar intibasını aldı. Dolayısıyla Sovyetlerden silah'da sağlayamadı⁴¹⁸. Bunun üzerine Enver Sedat 18 Temmuz 1972'de Sovyet askeri personelinin (15000–2000 arasındaki) Mısır'ı terk etmelerini istedi⁴¹⁹.

Enver Sedat'ın bu hareketi Sovyetlerin Ortadoğu'daki prestiji için çok ağır bir darbe idi. Prestij kaybının yanı sıra Sovyetler Mısır gibi Ortadoğu'nun stratejik bir ülkesinden de çıkarılmış oluyordu. Keza, İskenderiye'deki Sovyet deniz Üssü de kapanıyordu⁴²⁰. Mısır Arap Cumhuriyeti Başkanı Enver Sedat, Sosyalist Arap Birliği Merkez Komitesi'nin toplantısında yaptığı bir buçuk saat süren konuşmada Mısır-Sovyet ilişkilerinin bir tarihçesini yapmış ve Mısır'daki Sovyet danışmanlarının geri çağrılmasını istemesinin nedenlerini açıklamıştır

⁴¹⁷ Fahir ARMAOĞLU, a.g.e. s.717

⁴¹⁸ Fahir ARMAOĞLU, a.g.e. s.718

⁴¹⁹ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul, 2004, s.286

⁴²⁰ Fahir ARMAOĞLU, a.g.e. s.718

Başkan Sedat, Mısır'ın 26 Temmuz 1952 devriminden bu yana izlediği siyasetin temelini Mısır'ın hiçbir nüfuz bölgesine bağlı olmamanın teşkil ettiğini, bu siyasetten temelini Mısır'ın halkının çıkarlarına hizmet isteğinin bir sonucu olduğunu söylemiştir. Başkan Sedat, bu siyaset üç ilkeye dayandığına işaret etmiştir. Bu üç ilke şunlardır:

- Mısır, emperyalizm ve sömürgeciliğe karşıdır.
- Mısır'da, Mısır'ın gerçeklerine cevap verecek sosyalist bir toplum kurulmaktadır ⁴²¹.
- Mısır'ın giriştiği eylemler, Mısır halkının aynı kaderi aynı çıkarları ve aynı tarihi paylaşan Arap ülkelerine bağlayan Arap milliyetçiliği çerçevesine dâhildir.

Başkan Sedat sözlerine devamla, “Öte yandan dış siyasetimizin temel hedeflerini düşmana karşı bizi askeri ve mali yönlerden desteklemiş olan Sovyetler Birliği ile her alanda sağlam ilişkiler sürdürmek olmuştur” demiştir ⁴²².

2. Sovyet Askeri Danışmanlarının Mısır'dan Çıkarılması Hususunda Arap Basını

Ürdün Basını: “Bu kararlar 23 Temmuz 1952'deki hükümet darbesinden bu yana geçen 22 yılın, ne Mısır'ın ulusal çıkarlarına ne de Arap ulusunun davasına bir yarar sağlamadığını göstermektedir. Silahlanabilmek için ütün Mısır ipotek edilmişti. Mısır Halkı Başkan Sedat'ın yeni bir yol, Mısır halkının çıkarlarını birinci plana plan'a çıkaracak bir yol izleyeceğini ummaktadır.”

Arabistan Basını: Suudi Arabistan Basını, Başkan sedat2ın aldığı karardan duyduğu memnunluğu gizlememektedir. “el-Bilade”:"Mısır'daki emperyalist mevcudiyetine son verdiği için Enver Sedat Arap ve İslam tarihine girdi.”

Lübnan Basını: Başkan Enver Sedat'ın kararı emperyalist, Siyonist ve gerici hücumu karşısında önemli bir gerileme teşkil etmektedir. Sovyetler Birliğinin

⁴²¹ Vatan, 21 Temmuz 1972, s.1

⁴²² Vatan, 21 Temmuz 1972, s.5

Amerika'nın Ortadoğu planına başlıca engel teşkil ettiği dikkate alınır. Başkan Sedat'ın kararının Arap-Sovyet ilişkilerinde esaslı bir değişiklik teşkil ettiği anlaşılır. Oysa Amerikan İsrail ilişkilerinde ancak güçlenmeden söz edilebilir. Başkanın kararı, Sovyet ancak güçlenmeden söz edilebilir. Başkanın kararı, Sovyet Mısır antlaşma hükümlerine uygun bile olsa durumun çok nazik olduğu bir sıraya rastlamaktadır.

Suriye Basını: sosyalist Arap Birliği Merkez Komitesi'nin Başkan Sedat'ın kararlarını oy birliğiyle kabul ettiğini ayrıca belirtmektedir.

Tunus Basını: Tunus'ta ise Başkan sedat'ın kararı memnurlukla karşılamıştı ve Sovyetlerin Mısır'a yerleşmelerine ve özellikle Sovyet donanmasının Akdeniz'e sızmasına karşı özellikle Sovyet donanmasının Akdeniz'e sızmasına karşı olduklarını söylemişlerdir⁴²³.

Bu olaylardan sonra Sovyetler 1972 Sonbaharından itibaren tekrar Mısır'a yanaşarak, Mısır'ın modern silah isteklerini karşılama hususunda kapıyı aralamaya çalıştılar. Bu çabaların sonucu olarak 1973 Şubatında Mısır ile Sovyetler arasında bir anlaşma meydana geldi⁴²⁴.

3. Savaşın Başlaması

Sovyetler ile ilişkiler düzene sokulduktan sonra, Mısır, Suriye ve Ürdün arasında yoğun temaslar ve savaşın planlanması için müzakereler yapıldı. Savaşın sadece Sina ve Suriye (yani Golan) cephesinde yapılması kararlaştırıldı. Yahudilerin en kutsal günü olan Yam Kippur'un tatil olduğu 6 Ekim 1973 günü Mısır ve Suriye kuvvetleri aniden İsrail'e karşı saldırıya geçtiler⁴²⁵. İsrail hükümet yetkilileri ise bu ani saldırı karşısında, Mısır ve Suriye'nin İsrail'e karşı bir saldırıya geçmiş olduklarını öne sürerek birleşmiş Milletler gözlemcilerini ve Güvenlik Konseyi yetkililerini durumu işlemeye çağırmıştır⁴²⁶.

⁴²³ Vatan, 21 Temmuz 1972, s.1

⁴²⁴ Fahir ARMAOĞLU, a.g.e. s.718

⁴²⁵ Fahir ARMAOĞLU, a.g.e. s.719

⁴²⁶ Cumhuriyet, 7 Ekim 1973, s.1

Savaş boyunca, Sovyetler ve ABD tarafından Ortadoğu'ya silah sevkiyatı yapılmıştır. Nitekim ABD başkanı Nixon ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel sekreteri Leonid Brejnev'in Ortadoğu savaşıyla ilgili özel mesaj gönderdiklerinin açıklamıştır. Nixon mesajında Ortadoğu'da savaşı sona erdirebilmek için Sovyetler birliği'nin desteğini istemiştir⁴²⁷. Ancak ABD, 11 Ekim'de, Mısır ve Suriye'ye önemli miktarda savaş malzemesi sevkine başlamakla suçladığı Sovyetler Birliğinin İsrail-Arap uyuşmazlığında "İlimlaştırıcı" bir rol oynamaya çağırılmış bunalıma ortak çözüm aranmaması halinde meydana gelecek sonuçlara karşı Sovyetleri uyarmıştır. Yine ABD askeri yetkilileri Sovyetlerin modern yük kapasitesi yüksek nakliye uçakları ile Mısır ve Suriye'ye çok fazla miktarda savaş malzemesi sevk edildiğinin saptandığını söylemişlerdir⁴²⁸.

Ancak Beyrut'ta yayınlanan "En-Nahar" gazetesi Arap askeri kaynaklarına dayanarak verdiği haberinde altı büyük ABD savaş gemisinin İsrail karasularına girdiği ve bu gemilerin Kıbrıs'tan geldikleri belirtilmektedir⁴²⁹. Savaş sırasında, Arapların başlangıçta üstünlükleri varken, daha sonra İsrail çabuk toparlandı ve 1967 sonrası topraklarına sahip oldu.

Savaşın sonunda, Amerika ile Sovyetler Birliği'nin yaptığı Güvenlik Konseyi toplantısında birlikte sundukları karar tasarısı sonucunda 23 Ekim 1973 günü 338 sayılı kararın her iki tarafında kabulüyle çarpışmalar durdu- Karar tasarısı:

1- Güvenlik Konseyi; Ortadoğu'da cereyan etmekte olan savaşa katılan bütün taraflardan ateşli kesmelerini ve bu kararın kabul edilmesinden en geç 12 saat sonra bütün askeri faaliyete son vermelerini ister. Ateşkes tarafların şu anda işgal ettikleri mevzilerde yürürlüğe girecektir.

2- İlgili taraflardan, ateşin kesilmesinden hemen sonra Güvenlik Konseyi'nin 1967 yılında aldığı 242 sayılı kararın bütün maddeleriyle uygulanmasını ister⁴³⁰.

⁴²⁷ Cumhuriyet, 7 Ekim 1973, s.7

⁴²⁸ Cumhuriyet, 7 Ekim 1973, s.1

⁴²⁹ Cumhuriyet, 7 Ekim 1973, s.7

⁴³⁰ Cumhuriyet, 7 Ekim 1973, s.1

3- Acil ve sürekli ateşkesle birlikte, Ortadoğu’da uygun koşular altında kalıcı barışı kurmayı amaçlayan taraflar arası müzakerelerin başlamasına karar vermiştir⁴³¹.

Ateşkesle rağmen İsrail Mısır 3. Ordusunun etrafındaki çemberi tamamlamak için 23 Ekimde çağrışmaları yeniden başlatınca, yeni bir kriz Amerika ile Sovyet Rusya’yı karşı karşıya getirdi⁴³². Durumun böyle olduğu bir sırada İsrail’in çağrışmaları başlatması üzerine Mısır, kendisi ile İsrail kuvvetleri arasında Amerikan ve Sovyet kuvvetlerinin konulmasını istedi. Sovyetler bu teklifi derhal desteklediler. Fakat Amerika buna o kadar kesin bir şekilde karşı çıktı ki, Sovyetler gerilemek zorunda kaldı. Bunun üzerine, Güvenlik Konseyi’nin taraflar arasında Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin konuşulmasına dair 25 Ekim 1973 ve 340 sayılı kararı kabul edildi. Bu suretle dördüncü Arap-İsrail savaşı da sona ermiş olmaktadır⁴³³.

3.1. Savaşın Sonuçları ve Sovyetler Açısından Önemi

1973 savaşı İsrail’in yenilmezliği efsanesini yok etti. Hem Araplarda hem de İsrail’de yeni dönemin başlamasına neden oldu. Çeyrek yüzyıl sonra Siyonizm azalmaya başladı⁴³⁴. 1973 Camp David’e önderlik etti ve Sina’nın Mısır’a dönüşünü sağladı⁴³⁵. Mısır başkanı Enver Sedat, ABD’nin “kartların % 99”nu elinde tuttuğuna inandı. Mısır’ın ABD’ye yaklaşımı Amerikanın İsrail’den ziyade Mısır’a yakın olan Ortadoğu’daki ekonomik ve stratejik çıkarları üzerine olan varsayıma dayandırıldı. Sedat, ABD’nin iç politikalarını etkileyebileceğine inanan Mısır’ın ilk lideri olarak ortaya çıktı⁴³⁶.

⁴³¹ Victor Israelyan, “The october 1973 War: Kissinger in Moscow”, *The Middle East Journal*, Volume 49, Number 2, spring 1995, s.248-268

⁴³² Fahir ARMAOĞLU, a.g.e. s.720

⁴³³ Fahir ARMAOĞLU, a.g.e. s.721

⁴³⁴ Samir Amin, *The Arab Nation, (Nationalism and class struggles)*, (Çev: Michael Pollis), London, 1983, s.70

⁴³⁵ James A. Bill, Carl Leiden; *Politics in the Middle East*, Texas Univ. Boston/Toronto 1984, s.336

⁴³⁶ Shibley Telhami, “From Camp David to Wye Chonging Assump Lions in Arab-İsraili Negatiation, *The Middle East Journal*, Volume53, No: 3, Summer 1999, s.379-392.

Amerikan Politikası, Mısır'ı Sovyetlerden ayırmayı, soğutmayı ve aralarındaki ilişkiyi koparmaya çalıştı⁴³⁷.

Bu savaş sırasında Moskova daha aktif bir tutum içinde görünmüş ve savaş boyunca bir taraftan diğer Arap devletlerini Mısır ve Suriye'ye yardıma çağırırken bir taraftan da 1. ülkelere sürekli silah sevkiyatında bulunmuştur⁴³⁸.

Sovyetler savaş boyunca iki yönlü politika izledi ve başarısız oldu. Moskova'nın ana hedeflerinin ele geçirilemez olduğunu gösterdi. Yumuşamayı sürdürmek için yapılan gayretler ve en önemlisi Sovyet Amerikan çalışmasından kaçırma Amerikalılarla birlikte hareket etmeyi sağladı ve hatta ateşkes amacıyla uzlaşıldı. Bu Arapları kızdırdı. Mısır ve Suriye ilişkileri sürdürmeyi tehlikeye attı⁴³⁹. Ortadoğu'daki başarılı Amerikan hareketleri döneminde Mısır'ın Sovyet dostluk antlaşmasını yürürlükten kaldırmasıyla sonuçlanan Sovyet-Mısır ilişkilerinde kesin bir bozulma bu savaşın sonucu olarak ortaya çıktı⁴⁴⁰.

Sonuçta; Ortadoğu'da, (1948, 1956, 1967, 1969-70, 1973, 1982) savaşları tüm taraflar için acı hatıralar için acı hatıralar bıraktı Hemen hemen 45 yıldan beri iki taraf şiddetli silah yarışına girdi ve dünya kaynaklarını kullandı v sürekli daha korkunç bir savaş için hazırlandılar⁴⁴¹.

4. Camp David (Mısır-İsrail) Barışı

Mısır devlet Başkanı Enver Sedat, 19 Kasım 1977'de Kudüs'e giderek Mısır-İsrail ilişkilerinde yeni bir sayfa açtı⁴⁴². Sedat, Mısır açısından yararlı sonuçlar doğurmadığına inandığı savaşlar dizisine son vermek, SSCB'yi bölgede bir siyasi aktör almaktan çıkarmak, hepsinden önemlisi İsrail ile barış yaptıktan sonra Mısır'ı

⁴³⁷ Evgeni Primakov, "Soviet toward the Arab-İsraili Conflict", The Middle East (Ten Years after Camp David), (Edit.: William B. Quandt), Washington, 1988, s.27.

⁴³⁸ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, İstanbul 2004, s.381

⁴³⁹ Galia Golon, *Soviet Policies in the Middle East From World War two to Gorbachev*, Cambridge, 1991, s.93

⁴⁴⁰ Galia Golon, a.g.e. s.94

⁴⁴¹ Abdel Monem Said Aly, "From Geopolitics to Geoeconomics: Collective security in the Middle East and North Africa", *Peace and Stability in the Middle East and North Africa*, (Edit: Josej Janning, Dirk Dumberg), Gütersloh, 1996, s.19.

⁴⁴² Sabahattin Şen, *Ortadoğuda İdeolojik Bunalım (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul 2004, s.294

Amerika'nın bölgedeki önemli müttefiki yapmayı hedefliyordu⁴⁴³. 1978 Eylül'ünde Mısır ve İsrail arasında imzalana Camp David antlaşması, Mısır'ın savaşla geri alamadığı Sina'yı geri almasının yanında İsrail gerçeğinin bir Arap ülkesi tarafından resmi anlamda tanınmasını sağlayarak 1967 sonrasında Arap ülkelerinin değişen politikasının da somut bir ifadesi almıştır. Ancak Mısır v İsrail'in Camp David'e gelmeleri bir anda olmamış özellikle bu süreçte Mısır devlet Başkanı Enver Sedat ve ABD başkanı Carter önemli rol oynamıştır⁴⁴⁴. ABD başkanı Carter Ocak 1978'de İsrail ve Mısır'a giderek, iki ülkeyi Eylül 1978'de Camp David'de bir araya getirmek için çaba sarf etti. ABD'nin Mısır ve İsrail arasında Camp David'de görüşme yapılmasını başarması ve İsrail ve Mısır-İsrail barış Antlaşması imzalandı⁴⁴⁵. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi, İsrail ve Mısır'ın Camp David'e gelmeleri bir ada olmamıştır.

Enver Sedat'ın 1972'de Sovyet uzman ve teknisyenlerini Mısır'dan kovması yüzünden Moskova ile başlayan soğukluk 1973 savaşından sonra daha da su yüzüne çıkmıştır⁴⁴⁶. Enver Sedat, kaybettikleri torakları tekrar geri almasını n yolunun ABD ile ilişkilerini geliştirmekten geçtiğini görmüştü. Bu çerçevede Mısır 1975'ten sonra silah ihtiyacı konusunda Batıya ağırlık vermeye başlamıştır. Kahire; ABD'ye yakınlaşması ve Sovyetlerden Arap ülkeleri tarafından da finansman bakımından destekleneceğini düşünmekteydi⁴⁴⁷.

Enver Sedat, 14 Mart 1976'da bir açıklama yaparak 27 Mayıs 1971 tarihli ve 15 yıl süreli Mısır-Sovyet Dostluk ve İşbirliği antlaşmasını feshettiğini açıkladı. Daha ziyade Sovyetler Birliğinin Mısır'a istediği silahları vermediği gerekçesiyle feshedildiği belirtilmiştir. 4 Nisanda Mısır Parlamentosunda alınan bir kararla da, Sovyet donanmasının Mısır limanlarından yararlanmasını sağlayan antlaşma feshedildi. Açıkçası Mısır, Sovyetler Birliği ile tüm bağlarını koparıyordu⁴⁴⁸.

---

⁴⁴³ Sabahattin Şen, a.g.e. s.295

⁴⁴⁴ Tayyar Arı, a.g.e., s.406

⁴⁴⁵ Sabahattin Şen, a.g.e. s.295

⁴⁴⁶ Tayyar Arı, a.g.e., s.406

⁴⁴⁷ Tayyar Arı, a.g.e., s.407

⁴⁴⁸ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Ankara 2004, s.203

Enver Sedat, büyük tepki toplayan 1977 Kasımındaki İsrail gezisini gerçekleştirmiştir. İsrail'i ziyaret eden İsrail parlamentosunda ilk Arap lider olan Sedat, bu suretle Şüphesiz Enver Sedat bu tutumu ile ABD ve İsrail ile yakınlaşmaya çalışırken özellikle SSCB ve bölgede bu devlete yakın ülkelerin tepkisini çekmekteydi ⁴⁴⁹. Nitekim gerginleşen ilişkilerin sonucu olarak 1977 Aralığında İlimlilerin katılmadığı ve Red cephesinin etkisi altında gerçekleşen Arap Birliği'nin Trablusşam'daki zirvesinde Mısır ile ilişkilerin durdurulması kararı alınırken Mısır'ın buna tepkisi, Suriye, Irak, Cezayir, Güney Yemen ve Libya ile diplomatik ilişkilerinin kesme şeklinde olmuştur⁴⁵⁰. Enver Sedat Doğu Bloğu ile yakın ilişki halinde olan Red cephesi ülkelerinin bu tutumları karşısında ülkesinde bulunan Sovyetler Birliği ve diğer Doğu bloğu ülkelere ait olan kültür merkezleri ile konsoloslukları kapattığı gibi Moskova'daki Mısır büyükelçiliğini geri çağırdı⁴⁵¹.

Antlaşmaya Avrupa Topluluğu ülkelerinin destek vermesine karşılık Sovyetler Birliği ve Arap ülkeleri tepki gösterdiler Arap ülkelerinin hemen hemen hepsi Mısır'ın kendi topraklarını kurtarmak adına İsrail ile imzaladığı bu antlaşmayı Arap davasına yapılmış bir ihanet olarak yorumladılar⁴⁵².

1977 Aralığındaki Tripoli toplantısıyla adını duyuran ve Red cephesi olarak bilinmeye başlayan Suriye, Cezayir Libya, Güney Yemen ve FKÖ ise 20 Eylül'de şam'da toplanarak Mısır'a ekonomik boykot uygulanmasına SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesine bir ortak komutanlık kurulmasına ve Arap Birliğinin merkezinin Kahire'den başka bir yere nakledilmesine karar verdiler⁴⁵³.

4.1. Antlaşmanın Önemi

Camp David Antlaşması, Ortadoğu'daki sorunların daha da ciddileşmesine yol açmış, Ortadoğu'da mevcut çelişkiler yumağını daha da kapsamlı bir duruma getirmiş ve bölgede adil, kapsamlı bir çözümün sağlanmasına büyük zararlar

---

⁴⁴⁹ Tayyar Arı, a.g.e., s.411

⁴⁵⁰ Tayyar Arı, a.g.e., s.412

⁴⁵¹ Tayyar Arı, a.g.e., s.412

⁴⁵² Tayyar Arı, a.g.e., s.416

⁴⁵³ Tayyar Arı, a.g.e., s.417

vermiştir⁴⁵⁴. Camp David'den sonra İsrail Parlamentosu, İsrail'in Golan tepeleriyle alakalı yargı hakkını genişleten çözüm kararı aldı. Bu adım işgal edilen Suriye arazisinin ilhakı defektosu anlamına gelir⁴⁵⁵.

Ayrıca Gazze şeridinde hukuka aykırı yeni İsrail alanları kurulması ve buralara yerleştirilen yahudilerin sayısının artırılması Camp David'den sonra hızlanmıştır⁴⁵⁶. Kudüs'ün işgal altındaki doğu kesimini de içeren "Büyük Kudüs", İsrail Devletinin "ebedi ve bölünmez" başkenti ilan edilmiştir⁴⁵⁷.

Mısır bundan sonra, ABD'den en fazla dış yardım alan İsrail'den sonra ikinci ülke olmuştur. Sovyetler ise, (Ortadoğu'da) kendi etkisini arttırmaya çalışmaktaydı ve bu çerçevede 8 Ekim 1980'de Sovyet Rusya ile Suriye arasında bir "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalandı⁴⁵⁸. Sonuçta Camp David antlaşması olarak bilinen müzakerelerde Mısır ve İsrail'in anlaşmaya varamadığı açıktı⁴⁵⁹.

II. ORTADOĞU'DA SOVYET ASKERİ YARDIMLARI (1945-1980)

Emperyalist ülkelerin silahsızlandırma politikaları İkinci Dünya Savaşı sonrasında önemli ölçüde değişti. Özellikle silah bağışlamada devletlerin militarist yapıları güçlendirildi. Böylece biryandan bağımlılık koşulları bu ülkelere rahatlıkla kabul ettirilirken diğer yandan da silahlanma temel ihtiyaç haline getirildi. Soğuk savaşın başlangıç dönemlerinde yani 1950'lerin başında Ortadoğu'nun silahlandırılması süreci hızlanmıştı. Bu süreç ise Doğu ve Batı'nın birbirlerine karşı ittifaklar kurma temeline dayanmaktaydı⁴⁶⁰.

1948 savaşı sonrasında ABD, Fransa v İngiltere, Arap-İsrail silah dengesini korumak iddiasıyla yayınladıkları üçlü bildirge (Tripar Lite Declaration, 1950) ile savaşan taraflara ambargo uygulamayı kararlaştırmışlardı. Fakat bu ambargo

⁴⁵⁴ Robert Davydof-Oleg Fomin, *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*, (Çev: Levent Oğuz) İstanbul 1988, s.54

⁴⁵⁵ Evgeni M. Primakov, a.g.m. s.339

⁴⁵⁶ Robert Davydof-Oleg Fomin, a.g.e. s.55

⁴⁵⁷ Robert Davydof-Oleg Fomin, a.g.e. s.56

⁴⁵⁸ Tayyar Arı, a.g.e. s.422

⁴⁵⁹ James A. Bill, Carl Leiden, *Politics In the Middle East*, Boston/Toronto, 1984, s.364

⁴⁶⁰ Yavuz Gökalp Yıldız, *Global Stratejide Ortadoğu (Krizler, Sorunlar ve Politikalar)*, İstanbul 2000, s.58

silahlanma çabalarına sınırlama getirmedi. Ekonomik çıkarlar bu bildirmede amaçlanan hedeflerin önüne geçti. Üçlü bildirme ile uygulanan ambargo karşısında Mısır ile Suriye, Sovyet Silahları almaya öncelik vermeye başladılar. İsrail de bu dönemde silahların büyük çoğunluğunu Çekoslovakya'dan bir ülke değil aynı zamanda o dönemde SSCB'ne bağımlılığı en az olan doğu bloğu ülkesiydi. Aslında Sovyetlerde İsrail'e yönelik bu silah satışı desteklemekteydi. Çünkü böyle bir politika ile Sovyetler, Ortadoğu'da İngiliz etkisini zayıflatmayı ve İngiltere'nin izlediği Filistin politikası yüzünden ABD ile İngiltere'nin arasını açmayı hedeflemekteydi ⁴⁶¹.

Sovyetler Birliği bu dönemde, Arap devletlerine siyasi yaklaşımı, ekonomik yardımı ve Sovyet bloğu silahlarıyla yardımda bulundu. Psikolojik olarak Sovyetler Birliği kötü teçhiz edilmiş silah kıtlığı çeken Arap dünyasına gerekli malzemeyi temin eden ülke olarak büyük bir prestij kazandı. Siyasi açıdan, silah yardımı Sovyet etkisini genişletmek için bu üç stratejik sonucu vardı:

a) Araplar çok iyi silahlanarak İsrail'in askeri üstünlüğü ile mücadele edebilecekti,

b) Bazı Arap rejimlerini silahlandırarak Sovyetler Birliği muhtemel batı müdahalesine karşı onları koruyordu.

c) Orta doğudaki Sovyet askeri varlığı Doğu ve Batı arasındaki global güç dengesini etkiledi.

Bazı durumlarda Sovyet-Arap silah anlaşmaları birçok siyasi gelişmeler üretti. Bazen de siyasi gelişmeler silah anlaşmalarına yol açtı. Ana hareket 1955 Mısır-Sovyet silah antlaşmasıydı ⁴⁶². Nitekim bölgedeki Sovyet askeri hareketleri esasen Sovyetler Birliği'nin Çek müttefiklerini Mısır'a esasen Sovyetler Birliği'nin Çek müttefiklerini Mısır'a silah yığmak için kullandığında, 1955'in meşhur "Çek

⁴⁶¹ Yavuz Gökcalp Yıldız, a.g.e. s.59

⁴⁶² George Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, Washington, 1971, s.145

silah antlaşması” ile başladı. Suriye ve Irak’a ise Sovyet silah antlaşması” ile başladı. Suriye ve Irak’a, Sovyet silah satışı 1958’den kısa bir süre sonra başladı ⁴⁶³.

Çek silah antlaşması, Sovyetlerin Arap dünyasındaki rolünü değiştirdi. Sovyet silah akışının ikinci safhası Süveyş’ten sonraki periyotta meydana geldi. 1956 savaşından sonra Mısır tekrar silahlandı ve Suriye 1956’da Sovyetler Birliği ile ilk büyük silah antlaşmasını yaptı ⁴⁶⁴. Nitekim Sovyet Rusya’nın Kahire Büyükelçisi Bay Kiselef, Mısır ve diğer Arap devletlerinin silahlı kuvvetlerini Atom mermileriyle techiz etmeyi teklif etmiş olduğu, Newyork Niyosink haberler bürosu tarafından haber verilmektedir. Arap devletlerine karşı mukabil Sovyet teklifini, Hayzen haver’in Ortadoğu’ya ait doktrinine karşılık olmak üzere ortaya atıldığı müşahede edilmişti. Hindistan’ın Taty menşe’li diğer bir habere göre de; Orada bulunana Suriye Reisi Cumhuru Şükrü El-Kuvvetli’nin yayınladığı bir habere göre de, Sovyet Rusya’nın Suriye’de gizli hava üsleri inşa ettiğini bildiren Londra gazetelerinin bu haberini yalanlamıştır. Kuvvetli konuşmasına devam ederek şu hususları belirtmiştir: “biz bitaraf politika takip ediyoruz ve herhangi bir askeri ittifak tesis etmemiz hiçbir zan mevzu bahs edilemez” demiştir ⁴⁶⁵.

Suriye’nin 1956’da Sovyetler Birliği ile ilk büyük silah antlaşmasını yaptıktan sonra, üçüncü adım olarak da 1958 Irak ihtilalinde gerçekleştirildi. Irak, Cezayir ve Yemen Sovyet silahlarını paylaşan 5 radikal devlet Sovyet bloğu silahlandırma U.A.R. 1967 Haziran savaşının başlamasından dolayı olarak sorumluydu. Bu 1967 savaşından öncesi krize yol açan gerçekçi olmayan tutumlar yarattı. Sovyet bloğu Ortadoğu’daki silahlanma akışının 4. Safhası 1967 Haziran sonrası savaşını kapsar ⁴⁶⁶.

Onun iki ayırıcı özelliği a) savaş boyunca meydana gelen kayıpları temin etmek için U.A.R, Suriye ve Irak’ı (BAC) yeniden silahsızlandırma. b) Savaş sonrası

⁴⁶³ Michael Eisenstadt and Kenneth M. Pollack, “Armies of Snow and Armies of Sand: The Impact of Soviet Military Doctrine on Arab militaries”, *The Middle East Journal*, Vol. 55, No: 4, Autumn 2001, s.552

⁴⁶⁴ George Lenczowski, a.g.e. s.145

⁴⁶⁵ BCA, Fon Kodu: 03001, Kutu No: 131, Dosya No: 850, Belge No: 2

⁴⁶⁶ George Lenczowski, a.g.e. s.145

periodun karışıklığındaki yeni radikal rejimleri silahlandırma, ismen bunlar, Sudan, Libya ve G. Yemen⁴⁶⁷.

Nitekim, 1960 yılları boyunca ve 1970'lerde Ortadoğu'da ki Sovyet askeri girişimleri derinleştğinde Sovyetler, karışık sonuçlarla karşılaşmalarına rağmen Arap müşterilerine savaşa yaklaşımlarını gösterdiler. Bazı Arap ülkeleri Sovyetleri taklit etmeye çalışırken diğerleri daha seçici olup faydalı olduğuna inandıkları şeyleri seçiyorlardı⁴⁶⁸.

3. Sovyetlerin Mısır'a Silah Yardımı

1955'ten beri Mısır ve Sovyetler Birliği hemen hemen 2 yılda bir silah antlaşması yapıyorlardı. 27 Eylül 1955'te yapılan ilk anlaşma resmen Mısır ve Çekoslovakya arasında sonuçlandı, sonraki Sovyetler Birliği için ve kendi silahlarının destekleyicisi olarak formal bir girişimdi⁴⁶⁹.

1955 antlaşması silahları 4 büyük kategoride sağladı. Savaş uçağı, tanklar, savaş gemileri ve topları kapsayan diğer silahlardı. 200 savaş uçağı, 150 MIG-15 jet uçağı ve 40 ILYUSHIN(IL-18) hafif bombacılar Süveyş savaşından önce dağıtıldı. Bunu 100 T-34 tankı ve BTR-152 Zırhlı personel taşıyıcıları takip etti. Diğer teçhizatı MAZ kamyonları Goriunov ağır makineli tüfekler ve çek yapımı (önemli miktarda) tüfekler ve daha küçük silahlar. Deniz sektöründe ise anlaşma 6 adet denizaltının dağıtımını kapsadı. Bu ilk antlaşmada toplam askeri donanımın değeri 250 milyon olarak tahmin edildi. 1957 Sovyet-Mısır silah antlaşmasının esas donanım parçası 150 milyon dolar değerinde 200 MIG-17 jet uçaklarıydı⁴⁷⁰.

Önemli sayıda Çekoslovak yapımı içeren Katiusha tipi roket lancerlerini içeren konvansiyonel silahlar ve toplar Antlaşma, Mısır donanmasını da kapsıyordu.

⁴⁶⁷ George Lenczowski, a.g.e. s.145

⁴⁶⁸ Michael Eisenstadt and Kenneth M. Pollack, *a.g.m.* s.557

⁴⁶⁹ George Lenczowski, a.g.e. s.145

⁴⁷⁰ George Lenczowski, a.g.e. s.145

W sınıfı denizciler verildi. 19559 askeri antlaşmasında verilen askeri donanım 120 milyon dola olarak tahmin edildi⁴⁷¹.

1961 antlaşması büyük bir yenilik getirdi. İlk kez Doğu Alman askeri teknisyenleri Mısır'da gözüktü. Onlar Mısır donanma personeli için özellikle denizaltı savaşında hava antlaşması Sovyetler Birliği ve U.A.R arasında 1967 savaşından önce 1965 Ağustosunda Moskova'da sonuçlandı. Bu silahların değeri 310 Milyon dolar civarındaydı ve U. A.R'ın hava, kara ve deniz savaşındaki silahlarını arttırdı⁴⁷².

Sovyet askeri teknisyenler Mısır'a gönderildi⁴⁷³. Sovyet teknisyenlerinin görevi Sovyet yapımı silahlar konusunda, Arap silahlı kuvvetlerini, tüm planlama ve operasyonların biçimi hakkında eğitmektir⁴⁷⁴.

U.M.R taşıma dışındaki taşıma helikopter ve traynırlar dışında hava gücü 1967 Haziranının başında 400 savaş uçağından oluşuyordu:

163 MIG-21 Süpersonik Jet

40 MIG-19

100 Plus MIG-17

55-SU-7-Bombardıman Uçağı

30 TU-16 Bombardıman Uçağı

43 IL-28 Hafif Bombardıman Uçağı

1967 Haziran savaşının arefesinde U.A.R en az 900 tankı vardı. İlaveten donanması 67 savaş gemisinden oluştu⁴⁷⁵.

Moskova 1967 savaşından sonra Mısır'ın savaş kayıplarını tamamlamak için hemen harekete geçti⁴⁷⁶. Nitekim Sovyetlerin, Ortadoğu'da etkisinin daha da çoğalması özellikle 5-10 Haziran 1972de yapılan Arap-İsrail (6 gün) Savaşı'ndan

⁴⁷¹ George Lenczowski, a.g.e. s.145

⁴⁷² George Lenczowski, a.g.e. s.145

⁴⁷³ George Lenczowski, a.g.e. s.145

⁴⁷⁴ Michael Eisenstadt and Kenneth M. Pollack, *a.g.m.* s.552

⁴⁷⁵ George Lenczowski, a.g.e. s.149

⁴⁷⁶ George Lenczowski, a.g.e. s.150

sonra olmuştur. Bu savaşta değişen Ortadoğu dengesi üzerine Sovyetler, Suriye, Cezayir ve Mısır'da deniz üsleri kurmuşlar ve Akdeniz'de büyük bir donanma meydana getirmişlerdi⁴⁷⁷.

Ayrıca, Savaşın bitiminden sonra 10 gün içinde Sovyet Başkanı Nikola Podgorini, Kahire'yi ziyaret etti ve Sovyetlerin U.A.R'a silah göndermesi yeniden başladı. Gerçekten 20 Haziran'da Podgoroni halen Kahire'deyken Sovyetler Birliği'nin 200 Savaş uçağı göndermeye başladığı bildirildi. İngiliz kaynaklarına göre 1970 Temmuzun da UAR hava kuvvetleri MIG-19'lar hariç tüm savaş öncesi kategoriler dahil 463 Savaş uçağından oluşuyordu. 1967 ve 1970 savaş arifesindeki savaş uçağı gücü karşılaştırması:

U.A.R.daki savaş uçakları.

5 Haziran 1967		Temmuz 1970	
MIG-21	163	MIG-21	150
MIG-19	40	MIG-19	?
MIG-17	100	MIG15/17	165
SU-7	55	SU-7	105
TU-16	30	TU-16	15
IL-28	<u>± 43</u>	IL-28	<u>± 28</u>
Toplam	431	Toplam	463 ⁴⁷⁸

Mısır'ın savunması önemli sayıda SA-2 ve SA-3 yerden havaya atılan füzelerle güçlendirildi. SA-2 tipteki füzeler ilk defa 1963'te yüksek irtifalı savaş uçaklarına karşı yere yerleştirildi. Süveyş kanalı cephesinde yoğunlaşma fazlaydı⁴⁷⁹. Bu gelişmiş silahlı sistemleri için 15000 Sovyet askeri personeli getirildi. Bu geniş çaplı silahlandırmanın amacı, UAR'ın savunmasını daha iyi hale getirmek içindi

⁴⁷⁷ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 2000, s.696

⁴⁷⁸ George Lenczowski, a.g.e. s.150

⁴⁷⁹ George Lenczowski, a.g.e. s.151

Mısır'ın içleri, İsrail hava ve komando saldırılarına açıldı amaç a) Süveyş Kanal hattını, b) Aswan Barajı ve Yukarı Mısır'daki diğer bölgeleri c) Kahire ve Delta'nın endüstriyel merkezleri⁴⁸⁰.

4. Diğer Arap Devletlerine Yapılan Sovyet Askeri Yardımları

Sovyetler Birliği, Mısır'ı silahlandırma konusunda büyük gayret gösterirken diğer Arap radikal kamp devletlerini de göz ardı edemedi. Suriye ve Irak ikisi de 1967 Haziran savaşına katıldı. Sudan, Libya, Cezayir, Yemen Cumhuriyeti ve Güney Yemen gibi Arap-İsrail cephe hattından uzak olan devletler vardı. Mısır gibi, Suriye'nin Haziran savaşı boyunca ağır hava kuvvetleri kaybı vardı. 32 MIG-21 hemen hemen tüm filosu 23 MIG-15-17, 2 12-28 60 savaş uçağının hepsi ve neredeyse hava kuvvetlerinin 2/3'ni kaybetti⁴⁸¹.

Suriye, 3 yıl içinde Sovyetler Birliğinden 70-80 kadar MIG-21, 50-60 kadar MIG-17 Bombardıman uçağı en az 20 SU-7 bombardıman uçağı 40'in üzerinde Jet eğitmeni ve 10 civarında helikopter aldı. Irak'ında, Haziran savaşında kayıpları vardı. Az olsa da Sovyetler Birliği yardımına geldi. Hava kayıpları 9 MIG-21 5 Hanter Uçak, 1 TU-16 ve 2 Transport taşıyıcı ve 17 savaş uçağı idi⁴⁸².

Mart 1971 ortalarında Sovyetler Birliği, Irak'a 50 MIG-21, 50-60 kadar SU-7, 10'un üzerinde Jet eğitmeni ve 10'un üzerinde helikopter verdi. Cezayir'e 170 güçlü hava kuvveti Sovyetler B. Tarafından teçhiz edildi. 140 MIG kategorisinde savaş uçağı 28-30 hava bombardıman uçağı teçhiz edildi. Cezayir, SA-2 yerden havaya atılan füzeleri aldı⁴⁸³. 1970 Temmuzunda bazı Sovyet tankları ve zırhlı araçları Libya'ya verildi. Sovyetlerin Yemen ve G. Yemen'e askeri yardımı aralıklar ile idi. Çünkü 1960'larda Yemen'deki sivil savaş ve 1968-1969'daki Yemen'in kolonyel statüden bağımsızlığa geçişi idi ve kısmen bu ihtilalci devletlerin Batı ile alan ilişkileriydi. Sivil savaş boyunca Sovyet yapımı savaş uçakları Yemen'de

⁴⁸⁰ George Lenczowski, a.g.e. s.152

⁴⁸¹ George Lenczowski, a.g.e. s.152

⁴⁸² George Lenczowski, a.g.e. s.153

⁴⁸³ George Lenczowski, a.g.e. s.153

görüldü fakat bunlar öncelikli olarak U.A.R tarafından kullanılanlardı. Bazı Yemen hava kuvvetlerine ödünç verildi ⁴⁸⁴.

III. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN BÖLGE DEVLETLERİYLE İLİŞKİLERİ

Ortadoğu, dünyasının diğer kesimlerinden ziyade uzlaşılamayan milli kırsın, yönetimi güç dini yalnızlığın ve yüksek istikrarsızlığın kökeni tarihte coğrafyada, ekonomilerde, kültürde ve bölgenin dini karakterinde gömülüdür. Fakat çatışmanın kökeni henüz parçalanmış bölgedeki Sovyet-Amerikan rekabetinin ideolojik metrisini zorlayan uzun soğuk savaşın gerginliğiyle şiddetlendi ⁴⁸⁵. Ülkeleri II. Dünya Savaşından sonra bağımsızlık kazandığında Mısır, Suriye ve Irak orduları kuvvetle önceki sömürgeci efendilerinin silahlı kuvvetlerinin organizasyon doktrin ve geleneklerini yansıttılar. Mısır ve Irak (Britanya) Suriye (Fransa), Yine de askeri darbeler 1949'da Suriye'de 1952'de Mısır'da ve 1958'de Irak'ta laik milliyetçi rejimleri getirdi. Sovyetler Birliği sonuçta her birinin başlıca politik ve askeri patronu oldu. Bu devletlerin tüm üçü Arap Dünyasında liderlik rolünü arzuladı ve Moskova'nın hedeflerini gerçekleştirmeleri için onlara yardım edebileceğini umdu ve her biri Sovyet donanımına ve modern etkili ordu kurmak için ülkelerine teknik ustalıkta yardım edeceğine inandı Bu konuda (bkz. EK-2 Harita-2) ⁴⁸⁶.

2. Sovyetler Birliği Mısır İlişkileri

Ortadoğu'da Sovyetlerin giderek nüfuzunu artırmasında hiç kuşkusuz Mısır'ın önemi, çok önemli bir yer tutar. Nitekim 1952 Mısır devrimi, Bağdat Paktı ve Süveyş olayları bunu sağlayan önemli olaylardandı.

Sovyetlerin Araplara yönelmesinde, Arap-İsrail çatışması konusunda Moskova'nın İsrail lehine olan tutumunu değiştirerek Tarafsız pozisyona geçmesi

⁴⁸⁴ George Lenczowski, a.g.e. s.154

⁴⁸⁵ Graham E. Fuller, "The Middle east in Us-Soviet Relations", *Middle East Journal* , Vol, 44. No.3, Summer, 1990 s.416-430.

⁴⁸⁶ Michael Eisentad and Kenneth Pallack, a.g.m, s.551

etkili olmuştur⁴⁸⁷. Özellikle 1952 Mısır devrimi, Ortadoğu ve Arap dünyası için bir dönüm noktasıdır denilebilir. Bu devrimle Ortadoğu ve Arap Dünyası sahnesine yeni bir kişilik çıkmaktaydı. Bu yeni lideri Nasır'dı⁴⁸⁸.

Nasır, Batılı emperyalist ülkelerin boyunduruklarından kurtulmak için mücadele vermek gerektiğini savunmaktaydı. Ayrıca Arap gericiliğine ve tutucu krallık rejimlerine karşı mücadele bayrağını açan Nasır, Arapların aslında tek bir ulus olduklarını ancak emperyalist ülkeler tarafından suni sınırlarla bölündüklerini, bu bölünmenin de emperyalizmin ve ona bağlı Arap gericilerinin işine geldiğini, Arap halklarını tek bir devlet içinde birleşmeleri gerektiğini söylemekteydi⁴⁸⁹. Mısır ihtilali, Arap ülkelerindeki milli liberal harekete büyük ölçüde güç kattı. Mısır anayasası Mısır halkının Arap milletinin bir parçası olduğunu bildirdi⁴⁹⁰. Öte yandan 1952 Mısır ihtilalini müteakiben Sovyetler Birliği Arap Milliyetçileri arasında güç elde etmeye başladı ve bu Ortadoğu'da 20 yıllık Sovyet etkisinin ana eksenini oluşturdu⁴⁹¹. Mısır, bağımsızlığını elde etmesiyle emperyalizm ve sömürgeciliğe karşı mücadelede müttefik olarak gördüğü SSCB ile ilişkiler kurmuştur. Sovyetler Birliği ile işbirliği Mısır'ın sanayileşmesi yeniden oluşum süreci için kadroların sağlanması için maddi ve mali kaynak, milli ekonomisinin ürünlerinin bir kısmının pazarlanması için imkân sağlamıştır⁴⁹². 1952 Aralığında Sovyetler, Arap-İsrail müzakerelerinde B.M. genel meclisi aleyhinde oy kullanarak pozisyonlarını Mısır ve Arapların lehinde değiştirmişlerdir. Ancak Sovyetlerin Mısır'a karşı olan davranışlarındaki gerçek değişiklik sonradan belirdi. 1953 ve 1954 sonlarında Sovyetler, Mısır'ın anti İngilizci konumunu destekledi ve 1954 Ocağında Mısır savunma bakanlığı görevlisi Sovyetlere uzun bir ziyaret gerçekleştirdi⁴⁹³. Stalin'in ölümü, Rusya'nın dış politikasında Üçüncü Dünya Ülkeleriyle ilişkilerini yeniden

⁴⁸⁷ Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East from world War Two to Gorbachev*, Cambridge, 1191, s.44

⁴⁸⁸ Mehmet Emin Bozarslan, *Savaş Lübnan*, İstanbul 1976, s.117

⁴⁸⁹ Mehmet Emin Bozarslan, a.g.e. s.117

⁴⁹⁰ V.B. Lutskii, "The Devolution of July, 1952 in Egypt", *The Middle East in Transition*, (Edit: Walter 2. Lagueur), Newyork, 1958, s.502

⁴⁹¹ Freed Halliday "The Cold war and the third world" *The Cold war and the Middle East* (Edit: Yezid sayigh and Avi shlaim), s.0

⁴⁹² Ümit Özdağ, "Yeniden Yapılanan Ortadoğu", *Irak Dosyası II*, İstanbul 2003 s. 340

⁴⁹³ Galia Golan, a.g.e. s.44

gözden geçirmesine neden olmuştur⁴⁹⁴. Sovyetlerin izlediği barış içinde bir arada yaşama politikası sonucu, 1955 yılı Eylül ayında Mısır devlet başkanı Cemal Abdunasır, Çekoslovakya, Polonya ve Sovyetler Birliğinden silah alma konusunda bir antlaşmaya girmeye karar verdi ve bu olay Nasır ile Sovyetler arasındaki bağları kuvvetlendirdi⁴⁹⁵. Nitekim 1953 ve 1955 yılları arasında Sovyetler Birliğinin yaptığı açıklamada Mısır'da meydana gelen olayların yeni bir bağlantısızlık politikası ve askeri ittifaka girmeyi reddeden ihtilalci bir meclisten kaynaklandığı belirtilmiştir. Mısır hükümeti, Batılı devletlerin Mısır'ı askeri Pakt'a katılmasındaki teşebbüslerine ve kandırmalarına karşı, Nasır Bağdat Pakt'ını eleştirmiş Sovyet'le 1955 Nisanında tarihi Bandung Konferansında Mısır'ın bağımsızlığını açıkça talep ettiler. Ancak Gerçek Mısır bağımsızlığının Sovyetler Birliği ve Sovyet şirketleri ile kurulacak olan münasebet ve ilişkilerde olduğu belirtilmiştir. Sovyetlere göre Mısır'ın Bağımsızlığını kazanması girişilen ekonomik bağımsızlığın başarılmasının sosyalist devletlerle kuracağı münasebetler ve bunları ciddi bir şekilde örnek alması ile birlikte Batının tekeli ticaretine karşı bağımsızlığını kazanabileceği söylenmiştir⁴⁹⁶. Ancak, Baskın Amerikan Emperyalizmin yeni Mısır rejimine anti-Sovyet Bağdat Paktına katılması için baskı yapıyordu. Ama Bandung bildirisi ve Çek silah antlaşması Amerikan sistemine set çekti⁴⁹⁷. Zira, Moskova, Mısır ve onun ezeli rakibi Irak'la arasındaki şiddetli rekabeti iyi kullandı. Mısır sadece geniş coğrafyaya sahip değildi. Çok nüfuslu ekonomisi ilerlemiş ve etkili politikası olan bir devlettir. Hatta, Mısır Irak Batı ile ilişki içerisinde iken tarafsızlığı benimsemiştir⁴⁹⁸.

1953 yazında egemen olan Hür Subayların Kanal Bölgesi şirketinin millileştirdikleri İngiltere tarafından yapılan açıklamada bildirildi⁴⁹⁹. Mısır kesin bir dille Kanal bölgesinde konuşlanan geri kalan İngiliz birliklerinin de tahliyesini istedi. Sovyetler Birliği, Mısır'ın bu isteklerini yerinde buldu. Bu ölçü kabul edilirse.

---

⁴⁹⁴ Galia Golan, a.g.e. s.44

⁴⁹⁵ Benson Lee Grayson, *Ortadoğu'da Sovyet Çıkarları ve Amerikan tercihleri* (Çev: Harp akademileri YABE Başkanlığı) İstanbul 1984, s.27.

⁴⁹⁶ Hashim SH Behbehani, *The Soviet Union and Arab Nationalism (1917-1966)*, Newyork, 1986, s-112

⁴⁹⁷ Samir Amin, *The Arab Nation (Nationalism and class struggles)*, (Çev: Michael Polis), London 1983, s.51

⁴⁹⁸ Galia Golan, a.g.e. s.45

⁴⁹⁹ Hashim SH Behbehani, a.g.e. s.114

Sovyetlerin Arap dünyası üzerindeki siyasi amaçlarına çok uygun olacaktı. Mısır'ın milliyetçilik yönüne kayması, Mısırın batılı güçlerle çatışma içine sokabilirdi. Öyle ki bu çelişki Sovyetlerin lehinde uygun sonuçlar doğurabilirdi. Bu millileştirme ile Sovyetler Birliği Mısır'ın önemli bir güç olarak yer alacaktır. Ancak bu dönemde, Nasır, kesin bir siyasi yaklaşımla Komünistliği kabul etmemiş, Ancak Nasır Mısır için, “Demokratik Sosyalizm” kavramını savundu ve destekledi. Tüm bunlar Arap dünyasındaki Sovyet Dış Politikasının ana dönüm noktası idi⁵⁰⁰. Zira Nasır'ın yerli komünistleri bastırması ve iki ülke arasında yumuşak olmasına rağmen polemiklerin başlaması yüzünden bazı anlaşmazlıklar ortaya çıktı⁵⁰¹.

Sovyetler Birliği, Mısır'a karşı politikasında, en fazla askeri ve maddi destek vererek Ortadoğu'da nüfuzunu artırmaya çalışmış, Batı güçlerine karşı Mısır'ın yanında yer almıştır. Askeri uzmanlar göndererek Mısır ordusunun eğitimini üzerine almıştır. Ancak 1970'lere gelindiğinde durum farklılaşmıştır. Nitekim 1970 yılında, Mısır Devlet Başkanı ve Pan-Arabist hareketin önderi Nasır'ın ölümünden sonra yerine geçen Enver Sedat Sovyetler Birliğinden uzaklaşma politikasını benimsemiştir⁵⁰². Enver Sedat'ın 1962'den beri Devlet Başkan yardımcılığını yürütüyor olması, Devlet Başkanlığı için birinci ada olmasını sağlamıştı. Nitekim 3 Ekim 1970'de Arap sosyalist Birliği tarafından Nasır'ın halefi olarak bu göreve getiren Sedat 15 Ekim'de gerçekleştirilen seçimlerde halkın oyunu % 90'ını alarak Mısır'ın yeni Devlet Başkanı oldu. Öncelikle Devlet ve Parti içinde olası rakiplerini bir bir tasfiye eden Sedat 1971 Mayıs'ında kendisine karşı bir darbe hazırlığı içinde olduklarını iddia ederek Parti içindeki Sovyetlere yakınlığı bilinen radikalleri temizleyerek kısa sürede hem ülke yönetiminde hem de parti içinde tek otorite haline geldi⁵⁰³. 27 Mayıs 1971'de Sovyetlerle Dostluk ve İşbirliği Antlaşması Sedat, daha sonra yaptığı bir açıklamada bunu Sovyetleri daha fazla kızdırmamak ve yatıştırmak amacıyla yaptığını söyleyecekti⁵⁰⁴. 1972 Temmuzunda Sedat, yaklaşık yirmi bin Sovyet askeri Danışmanını sınır dışı etti ve Sovyet Mısır ilişkileri dondu⁵⁰⁵. Böylece

⁵⁰⁰ Hashim SH Behbehani, a.g.e. s.115

⁵⁰¹ Hashim SH Behbehani, a.g.e. s.179

⁵⁰² Ümit Özdağ, *Değişen Dünya Dengeleri ve Basra Körfezi Krizi*, İstanbul 1991, s.56

⁵⁰³ Tayyar Arı, *Bastra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç dengesi (1978-1996)*, İstanbul, 1996, s.369

⁵⁰⁴ Tayyar Arı, a.g.e. s.370

⁵⁰⁵ Galia Golan, a.g.e. s.78

Sedat daha sonra ülkesindeki tüm askeri tesis ve teçhizatı da tamamen Mısır'ın kontrolü altına almıştır⁵⁰⁶.

Bu hareketin nedenleri Sovyetler Birliği ve Sedat arasındaki anlaşmazlığın üç ana alanda görülebilir:

Sovyet silah ikmali İsrail'e karşı savaşın yenilenmesi ve süper güç yumuşaması. Bu gerginliğe yol açan başka konular örneğin Mısır'daki Sovyet personelinin kibirli davranışı altın kaçakçılığı (Sovyet Personelinin) 1971 yazında Mısır'ın müttefiki Sudan'a komşu olan Numeyriye'ye karşı darbe için Komünist desteği⁵⁰⁷. Yine Enver Sedat'ın bu kararı almasındaki etken ise İsrail üzerinde Mısır'ın ihtiyacı olan siyasi baskıyı kurabileceğini inandığı ABD'ye yakınlaşmaktı. Bu önemli gelişme Sovyetler birliğinin Suriye'yi daha fazla desteklemesi sonucu doğururken Hafız Esad Temmuz 1972'de Moskova giderek. 700 Milyon Dolarlık Askeri ve Ekonomik yardım temin etti. Suriye aynı zamanda Mısır ile Sovyetler birliği arasında arabuluculuk görevini üstlendi⁵⁰⁸. Bu durum özellikle Sovyetler açısından hem ciddi bir prestij kaybı hemde bölgedeki önemli bir üstten mahrum kalması anlamına gelmekteydi. Nitekim taraflar arası müzakerelerin olumlu sonuçlanması üzerine 1973 Şubatından itibaren Mısır tekrar Sovyetlerden Silah alımına başlamıştır⁵⁰⁹.

2. Sovyetler Birliği Suriye İlişkileri

Sovyetlerle Suriye ilişkisi Mısır gibi öncelikli olarak Stalin'in Ölümüne ve 1955'te Sovyetlerin Araplara Silah ikmaline başlamasına dayanır. Gerçekte, Suriye ilk silah ilişkisi 1954'de imzalandı. Bu Çekoslovak-Mısır ilişkisinden önce gelir. Baas Rejiminin Şam'a gelişi Sovyet Suriye İlişkisinde pozitif gelişmelerin başlangıcı oldu. 1957 Türkiye Suriye krizinde Sovyetlerin Suriye'nin yanında olması bu dönemde Sovyet-Suriye ilişkilerinin zirvesiydi. Bu yılda Sovyetler Suriye'ye

⁵⁰⁶ BensonLee Graysın a.g.e. s.28

⁵⁰⁷ Galia Golan, a.g.e. s.78

⁵⁰⁸ Sebahattin Şen, *Ortadoğuda İdeolojik Bunalım (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul 2004s.285.

⁵⁰⁹ Tayyar Arı, a.g.e. s.372

Moskova tarafından Arap ülkeleri ile uyumlu bir şekilde 98 Milyon dolarlık kredi teklif etti. Ve Suriye Komünist Partisi koalisyonu getirildi⁵¹⁰. 1958’de birleşik Arap Cumhuriyetinin kurulması ve buna binaen Suriye Mısır birleşmesi ile Sovyet Suriye balayı aniden bitti. 1961’de Şam’daki askeri darbe ile Suriye B.A.C.’den çıktı. Fakat Sovyetlerle olan ilişkiler B.A.C. periyodundaki gibi olumlu olmadı⁵¹¹.

1963-1964 yıllarında, Sovyetler açısından Suriye’ye karşın mısır’ın öneminin artması, Kahire’nin Arap dünyasındaki büyük etkisi ve bu dönemde Akdeniz’de atan Sovyet stratejik ilgisinden dolayıdır⁵¹².

1963 yılında Suriye’de Baas’ın ekrar iktidara dönmesiyle Sovyetler bu partinin sol kanadı ile ilgilenmeye başladı. Esasen, Baas’ın sol kanadı antikomünist olmasına rağmen Sovyetlerle ilişkilerini geliştirme çabası içinde idi ve açıkça anti batıcıydı. 1964’de Baas Partisinin sol kanadından olan Başbakanın idaresinde Suriye batı petrol şirketlerini millileştirdi ve sonra komünistlerle ilişkileri normalleştirmeye bağladı. Baas’ın sağ kanadının kısa bir periyotta yönetime gelmesine müteakiben sol kanat⁵¹³, 1966’dan Salih Cedid’in önderliğinde Baas’ın sol kanadı darbe ile iktidara geldi bu durumda, Suriye’nin USSR (Sovyet Rusya) tarafından uydulaştırılması Batı tarafında onaylandı⁵¹⁴. Moskova’da Sosyalizm için Sovyet Marksizm ve Leninizm’den çok uzaktı⁵¹⁵. 1966’dan beri gelişen Sovyet Suriye yakın ilişkisinde “Cedid” güçlü bir destekçi olarak görüldü. Öyle ki onun hakkında Sovyet ajanı olduğuna dair iddialar vardı. 1969 ve 1970’deki antikomünist hareketlerden Esad sorumlu tutuldu. Kesinlikle açıktır ki Esad rakibi Cedid’den daha az Sovyet yanlısı idi. Esad, Suriye bağımsızlığını sürdürmeye kesin kararlı idi. Moskova Suriye komünistleri arasında Arap-İsrail atışmasında Moskova ile ayrı düşmesine rağmen Cedid’i destekledi. Esad ise Moskova ile ilişkileri sürdürmesine rağmen bunu resmiyete (formal birlikteliğe) dönüştürmek istemiyordu⁵¹⁶. Esad, 13 Kasım 1970’te

---

⁵¹⁰ Galia Golan, a.g.e. s.140

⁵¹¹ Galia Golan, a.g.e. s.142

⁵¹² Galia Golan, a.g.e. s.142

⁵¹³ Galia Golan, a.g.e. s.143

⁵¹⁴ Samir Amin, a.g.e. s.53

⁵¹⁵ Galia Golan, a.g.e. s.143

⁵¹⁶ Galia Golan, a.g.e. s.145

iktidarı ele geçirir geçirmez⁵¹⁷ birçok üçüncü dünya ülkeleri gibi 1971 Mısır ve 1972 Irak ile Moskova tarafından imzalanan dostluk ve birliktelik antlaşmasını Suriye'nin bağımsızlığını koruyarak reddetmiştir⁵¹⁸. Ancak Hafız Esad, ilk dış ziyaretini 1-3 Şubat 1971'de Moskova'ya gerçekleştirdi. Sovyetler Birliği'nden ekonomik ve askeri yardım talebinde bulunan Esad ekonomik ve askeri yardım talebinde bulunan Esad SSCB'nin Ortadoğu'ya yönelik istek ve önceliklerini iyi biliyordu⁵¹⁹. Nitekim 1967'den bu yana Sovyetler Birliği, Suriye'nin askeri ihtiyaçlarını sağlamakta bulunmuş küçük silahlardan uçak ve füzelere kadar çeşitli malzeme yollayarak Suriye pilotlarını S. Birliğinde Eğitmiş ve Suriye silahlı kuvvetlerinde 1000'i aşkın Sovyet askeri düşmanı bulundurmuştur. Nitekim Mayıs 1972'de Sovyet savunma bakanı Mareşal Greçko Sovyet Suriye işbirliğine ait bir antlaşmaya imzasını koymuş ve bunları karşılıklı ziyaretler izlemiştir⁵²⁰. Ancak en ciddi Sovyet-Suriye uyuşmazlığı 1976'da Suriye'nin Lübnan'ı işgal etmesiyle ortaya çıktı. Moskova birçok nedenden dolayı bu harekete karşı çıktı Esad'ın gücünü zayıflattı. Suriye'yi Suriye'yi Arap dünyasından izole etti. Suriye'nin bu harekâtı Moskova açısında Esad'ın kişisel ihtirası ve Suriye'nin gücünün artması şeklinde görüldü⁵²¹.

Esad sonunda 1980 Ekiminde fikrini değiştirerek Sovyetler Birliği ile Dostluk ve Birliktelik antlaşması imzaladı⁵²². Sovyet-Suriye antlaşması, tüm Arap halklarının çıkarlarına uygun düşmüştür. Sözleşmenin ön sözünde SSCB ve Suriye'nin emperyalizm ve suç ortaklarının izlediği saldırganlık politikasına kesinlikle karşı çıkmaya ve Siyonizm de dâhil, sömürgeciliğe v ırkçılığa karşı savaşı sürdürmeye kararlı oldukları vurgulanmaktadır. Bu sözleşme bu sıralarda imzalanan Camp David antlaşmasının ve ABD-İsrail "Stratejik İşbirliği'nin taban tabana zıddıdır⁵²³.

⁵¹⁷ Moshe Maoz, *Esad (Şam'ın Sfenksi)*, (Türkçesi: Hakan Gündüz), İstanbul 1991, s.142

⁵¹⁸ Galia Golan, a.g.e. s.145

⁵¹⁹ Sabahattin Şen, a.g.e. s.285

⁵²⁰ İsmet Giritli, *Ortadoğu ve Komünizm*, İstanbul, 1975, s.40

⁵²¹ Galia Golan, a.g.e. s.151

⁵²² Galia Golan, a.g.e. s.153

⁵²³ Robert Davydkov-Oleg Fomin, *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*, (Çev: Levent Oğuz) İstanbul 1988, s.96

3. Sovyetler Birliği İşlişkisi

Sovyetlerin İşan ilişkilerinin gelişme sũreci dikkate alındığında bũlgenin Moskova açısından taşıdığı önem ortaya çıkmaktadır. Nitekim İşan’da arlık Rusya’nın yayılma hedeflerinden birini oluřturmaktaydı⁵²⁴. İşan’daki Sovyet çıkarlarının birçoğu Rusya İmparatorluğu dönemine dayanır. İşan, stratejik konumu yũzũnden Rusya’nın jeopolitik çıkarlarına maruz kaldı. İşan, Rusya’nın birçok bölgesine yakındı ve bu bölgeler sınırda iki tarafın kapsadığı etnik azınlıkları içeriyordu. İşan Rusya ile İngiltere’nin rekabetinde bũyũk bir faktör olmuřtur⁵²⁵. Nitekim Rus arlarının İşan’daki amacı stratejiktir. Moskova, İşan’ı hem Rusların kendi gũvenliđi için bir tehdit olarak hem de bölgeye yayılmak için bir fırsat olarak grdũ⁵²⁶. Sonraları, Moskova’nın ekonomik durumu öyle bũyũk duruma geldi ki, 1910 yılında İşan dış ticaretinin % 69’u Rusya ile oldu. 1917 yıldıdaki Bolşevik ihtilali, Rusya’nın İşan zerindeki ilgisini bũyũk lũde azalttı. Ancak Yeni Sovyet yönetimi İşan’ı, Ortadoğu, Gũney Asya ve Uzakdoğu’da komũnizmin yayılması için stratejik bakımdan önemli bulduklarını açıkça belirttiler⁵²⁷. Bu doğrultuda 26 şubat 1921’de Sovyetler B. İle İşan arasında bir dostluk ant. İmzalandı. Ancak, Ağustos 1941’de Sovyet birliklerinin İşan’a⁵²⁸ girmesiyle anlaşma sona erdi. II. Dũnya savaşı boyunca İşan’daki Sovyet ve İngiliz birliklerinin varlığı Ocak 1942’de ũ kısımlı antlaşma ile dũzenlendi. Bu antlaşma İşan’a Rusya ve İngiltere ile mũtfefik olmasına ve savaşın biriminden sonra 6 Ay içinde Sovyet ve İngiliz birliklerinin boşaltılmasını sađladı⁵²⁹. Sovyetlerle İşan ilişkisinin ktũye gitmesi, İşan’ı ABD’ye yakınlaştırmıştır. Zira 6 Ekim 1947 tarihli Amerikan-İşan’a mũdahale hakkını vermekte ve İşan’ı tabi bir devlet haline sokmaktadır. Bu yũzden Sovyetlerin Tahran Bũyũkelisi Satıkof 31 Ocak’ta İşan hũkũmetine bir nota vererek İşan’ın Amerikan ssũ haline geldiğinden bahisle 7 mad. İhtiva eden hususlar belirtilmekteydi⁵³⁰.

⁵²⁴ Tayyar Arı, a.g.e. s.83

⁵²⁵ Galia Golan, a.g.e. s.176

⁵²⁶ Benson Lee Grayson , age s.15

⁵²⁷ Benson Lee Grayson , age s.16

⁵²⁸ Tayyar Arı, a.g.e. s. 84

⁵²⁹ George Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, Washington, 1971, s.24,

⁵³⁰ BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu no: 1001 Dosya no: 626 Belge No: 1

Stalin sonrası Sovyet hükümetleri, bütün diğer ülkelerle olduğu gibi İran'la barış içinde yaşamayı tercih edere hükümetler arası düzeyde de olsa ilişkileri normalleştirmenin yollarını aradı⁵³¹. Nitekim Stalinistler, Kremlin'den uzaklaştırıldıktan sonra Sovyetler Birliği, İran'ın ticaret, ekonomik kalkınma Zirai ve teknik teşviki konularında aktif bir rol oynamıştır⁵³². Ancak 1955'teki Tahran'ın Bağdat Paketi'ne katılma kararı, Sovyet-İran ilişkilerinin ilerlemesinde en büyük engel oldu⁵³³. Nitekim 26 Kasım 1955'te Sovyet Dışişleri bakanı Molotov, İran'ı iki ülkenin birbirlerine karşı başka bir ülkeyle anlaşma yapamayacağını içeren 10 Ekim 1927'deki Sovyet-İran antlaşmasınının 3. Maddesini ihlal etmekle suçladı⁵³⁴. Ancak, 1956'da Şah, Sovyetler Birliğini ziyaret etti ve üç yıllık ticaret anlaşması imzaladı. Bu kesinlikle Sovyuelerin korktuğu bir şeydi ve bu şahın Sovyetlerin saldırmazlık Paktını imzalama teklifini reddetmesiyle gerçekleşti İran'ın Washington ile anlaşması Sovyetler tarafından sert bir dille eleştirildi ve Sovyet Büyükelçisinin Tahran'dan 9 ay çekilmesine neden oldu. İki ülke arasındaki ilişkilerin dönüm noktası 1962'de Şah'ın iki süper güç arasında tarafsız ve denge politikasına teşebbüs etmesiyle başladı⁵³⁵. 1963'te Krushev, Breznev'i İran'a yolladı ve sonucunda Sovyet askeri yardımı kadar Batı Avrupa ile de ticareti ve kredi sağlayan antlaşmalar imzalandı. 1966'da Moskova, Tahran'a 290 Milyon dolarlık kredi verdi⁵³⁶.

Moskova, Şaha karşı olan dostça tavrını hemen hemen onun tahttan indirilmesine kadar sürdürdü. Ancak Ayetullah Humeyni'nin devrimiyle, Moskova'ya karşı düşmanca tavır alındı⁵³⁷. Sovyetlerin Afganistan'ı istilasından sonra İran, bu harekete karşı çıkan Müslüman milletlerle birleşti⁵³⁸.

---

⁵³¹ Tayyar Arı, a.g.e. s.87

⁵³² BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu no: 69 Dosya no: 433, Belge No: 1

⁵³³ Galia Golan, a.g.e. s.178

⁵³⁴ Ivar spectior, *The Soviet Union and The Muslim World (1917-1958)*, Washington, 1959, s.217

⁵³⁵ Galia Golan, a.g.e. s.178

⁵³⁶ Galia Golan, a.g.e. s.179

⁵³⁷ Benson Lee Grayson , age s.18

⁵³⁸ Benson Lee Grayson , age s.19

4. Sovyetler Irak İlişkisi

Sovyetler Birliği ile Irak arasındaki ilişkiler, 1958’de monarşi yıkılması ve yerine gelen Batı karşıtı rejimin Bağdat Paktı’nda ayrıldığını açıklaması ile birlikte başlamıştır⁵³⁹. 1960’lardan beri Baas Partisi idaresindeki Irak’ın anti-Batı ideolojisi onu, Sovyetlerin gelişmiş partneri haline getirdi. Irak’a yönelik Sovyet hedefleri genellikle onu Batı’dan uzak tutmada yoğunlaştı⁵⁴⁰. Gerçekten 1960’larda, Moskova’nın Irak’a yatırımı oldukça geniştir. Ülkede 1300 Sovyet askeri danışmanı vardı ve yarım milyar dolar askeri yardım 1967 sonunda Irak’a bağışladı⁵⁴¹.

1968 Temmuzda, Irakla teknolojik antlaşmalar yapıldı. Bunlar, Irak’ın petrol endüstrisinde nükleer gücünde, tarımda ve geniş endüstriyel üsler kurma planlarını yardım etti. Artan münasebetler ve karşılıklı sıkı ilişkiler Sovyet komünist Partisi ve Irak Baas partisi arasında kuruldu. Tüm bunlar Nisan 1972’de iki ülke arasında dostluk ve birliktelik antlaşmasının imzalanması sonucunu doğurdu ve Irak Baas liderleri, Siyonizm ve Batı emperyalizmine karşı iki rejimin stratejik ve ideolojik müttefikliğini temsil etti⁵⁴². Kremlinin imzaladığı dostluk ve işbirliği antlaşması, Moskova’nın imzaladığı dostluk ve işbirliği antlaşması, Moskova’nın Ortadoğu’daki asıl himaye ettiği devlet olarak ile Mısır’ın kademeli olarak yer değiştirdiğini göstermektedir⁵⁴³. Bu antlaşmayla Sovyetlerin, bir taraftan Arap (İran) körfezindeki durumunu kuvvetlendirmek istediği diğer taraftan ise İngilizlerin 1971 sonunda İran Körfezinden çekilmelerinden sonra petrol ve stratejik bakımdan dünyanın en önemli yerlerinden olan Körfeze Çin Halk Cumhuriyeti’nin sızmasını önlemek arzusunu güttüğü kabul edilmektedir⁵⁴⁴.

Ancak, Irak Arap-İsrail konusunda, Cenova Konferansını toplama konusundaki Sovyet-Amerikan gayretine ve 1977’deki ortak bildiriye karşı çıktı⁵⁴⁵. 1978 Mayıs’ında 21 Komünist idam edildi ve ordudan komünist tasfiyesi başladı.

⁵³⁹ Tayyar Arı, a.g.e. s.89

⁵⁴⁰ Galia Golan, a.g.e. s.157

⁵⁴¹ Galia Golan, a.g.e. s.165

⁵⁴² Adeid Dawisha and Karen Dawisha, *The Soviet, Union in the middle east (policies and Perspectives)* 1987, s.16

⁵⁴³ Benson Lee Grayson, age s.29

⁵⁴⁴ İsmet Giritti, a.g.e. s.101

⁵⁴⁵ Galia Golan, a.g.e. s.170

Onlar, darbe girişimi niyeti ve orduda hücreler kurmakla suçladılar. Nitekim Saddam Hüseyin, “Sovyetler Birliği, güvenliğini komünizmi yaymada görmektedir. Tüm dünya komünist olmayıncaya kadar tatmin olmayacaklar....” Demiştir⁵⁴⁶.

Sovyetlerin Afganistan’ı işgali Sovyet-Irak ilişkisinde gerginliğe yol açmıştır. Ve Sovyetler Irak yatırımında karlı çıkmadı⁵⁴⁷. Sonuçta 1960 ve 70’lerde Irak’ın Sovyetler Birliği ile ittifakı endi ihtilalinin sonucuydu ve iç hegomanya ile mücadele ve ortaya çıkan birleşe 1980’lerde Bağdat ile Sovyetleri kapsayan devletlerin birleşmesi ve 1978–79 da Şah’ı iktidardan eden ikinci büyük körfez ihtilalinin sonucuydu⁵⁴⁸.

IV. SOVYET-AFGAN İLİŞKİSİ VE SOVYETLERİN

AFGANİSTAN’I İŞGALİ

1970’li yılların sonunda, hem Ortadoğu bölgesinin v hem de Milletlerarası münasebetlerin İsrail ile Mısır’ın barışmasından da daha mühim hadisesi, 1979 Aralık ayı sonundan itibaren Sovyet Rusya’nın Afganistan’ı işgal etmesidir. Afganistan’ın işgali İran’da Batı taraftarı Şah rejiminin yıkılıp, geleceği soru işaretleriyle dolu ve o sırada iç bölümlerin tahdidi altına girmiş bulunan Humeyni ihtilali ile aynı yıla durum içinde bulunduğu bir sırada Sovyetlerin Afganistan’ı İşgali Sovyetlere, Basra Körfezine, Ortadoğu Petrollerine ve Hint Okyanusuna inmek imkânını kazandırıyor⁵⁴⁹. Zira Rusların Afganistan’ı istila etmelerinin muhtemel nedenlerinden bir tanesi de, Afganistan’ın Ortadoğu’nun kenarındaki stratejik konumudur⁵⁵⁰. Zira Afganistan üç büyük komşusu olan İran, Sovyetler Birliği ve Pakistan arasına sıkışmış tampon bir Devlet olarak bu komşularının tarihini günümüze kadar etkilemiştir⁵⁵¹. Afganistan’ın tümüyle Sovyetlerin denetimi altına girmesi, Kremlin’in Güney Asya Doğu Afrika boynuzu ve özellikle Basra Körfezi

⁵⁴⁶ Galia Golan, a.g.e. s.171

⁵⁴⁷ Galia Golan, a.g.e. s.174

⁵⁴⁸ Joe, Stork, “*The Soviet Union the Great Powers and Iraq*”, The Iraq REvolution of 1958, (Edit: Robert A. Fernea and Roger Louis), Newyork 1991, s.103

⁵⁴⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1990)*, Ankara, 1994, s-761

⁵⁵⁰ Edward Girardet; *Rusya ’nın Afganistan ’daki Savaşı*, (Çev: Yuluğ tekin Kurat), Ankara, 1984

⁵⁵¹ Nurten Şahin, “Afganistan”, *D.G.B.İ.T*, C-13, İstanbul 1993, s.19.

gibi dünyadaki Petrol kaynaklarının % 56'sının bulunduğu yörelerdeki nüfuzunu önemli ölçüde arttırmış olacaktı. Dolayısıyla bu işgali Batı'yı en büyük enerji kaynaklarından yoksun kılma stratejisini getirmiştir⁵⁵².

Afganistan tarihinin bir takım hususiyetleri vardır. Bunların başında ülkenin daima çalkantılar içinde bulunması gelir. Fakat bu çalkantıların ve istikrarsızlıkların birinci sebebi ise ülkenin feodal ve kabile hayatına dayanan bir sosyal yapıya sahip olmasıdır⁵⁵³.

Afganistan'ın milletlerarası politikanın mühim bir konusu haline 19. yüzyılın ikinci yarısında itibaren olmuştur⁵⁵⁴. Nitekim Çarcı politika bu dönemde Afganistan'ı iki şekilde görmüştür: 1-Afganistan'a komşu olan çeşitli bağımsız Müslüman hanlıkları ortadan kaldıran ve Rusya'ya kalan Rus yayılmasının devamı için uygun bir alan olarak; 2 + Rus bölgelerinin güvenliğini korumak yerine İngiliz nüfuzunun kısıtlanacağı duyarlı bir bölge olarak 1885 yılında, İngilizlerin Afganistan'ı istiladan korumak için savaşa girmesi konusundaki tehdidi Moskova'nın Afganistan sınırındaki baskısını azaltmasına neden olmuştur⁵⁵⁵. Nitekim bu mücadele 1907 İngiliz Rus anlaşması ve bu anlaşmanın Afganistan'ı İngiltere'nin kontrolü altına bırakması ile neticelenmiştir. 1917'de Çarlığın yıkılması ve Rusya'da Sovyet rejiminin kurulması üzerine Afganistan, İngiltere'ye karşı Sovyet Rusya'ya dayanma yoluna gitmiş ise de bu da fazla sürmemiş ve 1933'ten itibaren Afganistan hem İngiltere ve hem de Sovyet Rusya'ya karşı birçok Ortadoğu ülkesinin yaptığı gibi Nazi Almanyası'na dayanmaya başlamıştır⁵⁵⁶.

Sovyetler sonraki yarım yüzyılda (20. yüzyılın ilk yarısı) Afganistan'daki gelenekçi, yarı-feodal yönetim ile genellikle dostça ilişkiler içinde kalmıştır. Sovyet dostluğunun bir anısı olarak Başbakan Bulganin ve Komünist Parti Sekreteri Nikita Khrushchev 1955 yılının aralık ayında Afganistan'a bir resmi ziyaret yaptılar ve

⁵⁵² Edward Girardet; a.g.e. s.5

⁵⁵³ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.762

⁵⁵⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.763

⁵⁵⁵ Benson Lee Grayson, *Ortadoğu'da Sovyet Çıkarları ve Amerikan Tercihleri* (Çev: Harp Akademileri YABE Başkanlığı), İstanbul 1984, s.8

⁵⁵⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.763

Kâbil'in gelişmesi ile ilgili çalışmalarına yardım için danışmanlar ve ekonomik yardım gönderdiler⁵⁵⁷.

1945'ten sonra Afganistan'ın geçirmeye başladığı iç gelişmeler zincirleme bir şekilde, 1979 sonunda ülkenin Rusya tarafından işgali ile neticelenmiştir. Bu gelişmelerde ağırlık noktası Afganistan'ın tarihinde en uzun hükümdarlık yapan Muhamed Zahir Şah'tır⁵⁵⁸. Zahir Şah 1933–1973 yılları arasında 40 yıl adar hükümdarlık yapmıştır. 1953 Eylül'ünde General Muhammed Davud Han kansız bir darbe ile başbakanlığı ele geçirdi ve 1963 Martına kadar sürecek olan on yıllık bir diktatörlük tesis etti. Davud Hanın dış politikada yaptığı ilk iş Sovyetlere yanaşmak oldu. Afganistan'ın Sovyet nüfuzu altına girmesi Davud Han'ın diktatörlüğü zamanında olmuştur Davud Han zamanında Sovyetler Afganistan'a çok geniş ve ekonomik ve askeri yardım yapmışlardır⁵⁵⁹.

Ruslar, Kâbil'de modern bir havaalanı, yeni petrol ve doğalgaz işletmeleri ve gelişmiş bir haberleşme ağı meydana getirmişlerdir. Ayrıca Afganistan'ın büyük ve modern bir hava kuvvetleri ordusu kurmalarına yardım etmişler ve 1977–78 yıllarında 184 uçaklık bir filoya ulaşmışlardır⁵⁶⁰. Fakat ne varki Davud Han'ın Sovyetlere bu derece dayanma politikası halkın tepkisi ile karşılaştı ve kendisine karşı muhalefetin artmasına sebep oldu⁵⁶¹. Ancak 17 Temmuz 1973'te Muhammed Davud Han yeniden bir darbe yaptı ve Monarşiyi devirerek ülkede Cumhuriyet ilan etti. Kendisi Cumhurbaşkanı ve Başbakan oldu. Davud Han'ın bu darbesi geniş bir gençlik kitlesi, reform taraftarları, Sovyet Rusya'da eğitim görmüş Subaylar ve Marksistler tarafından hararetle desteklendi. Davud Han yeniden Sovyetlerle çok yakın münasebetler kurduğu için Moskova memnundu. Solun Davud Han ile arası açılınca, Davud Han'a karşı yanlarına alarak 27 Nisan 1978 Nisanda da Afganistan Demokratik Cumhuriyetini ilan ettiler. Darbenin liderleri, Nur Muhammed Tarakki,

⁵⁵⁷ Benson Lee Grayson, a.g.e. s.9

⁵⁵⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.763

⁵⁵⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.763

⁵⁶⁰ Nurten Şahin, a.g.m. s.29.

⁵⁶¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.763

Hafızullah Amin, Babrak Karmal ve General Abülkadir idi⁵⁶². Rusya, yönetimi ele geçiren Devrim konseyi başkanı, Tarakki Hükümetini tanıdığını ilan etmiştir⁵⁶³.

Tarakki, 1978 sonbaharından itibaren Sovyetlerle çok yakın bir işbirliğine girmiştir. Sayıları 5000'i bulan her alandaki Sovyet uzamanları Afganistan'a gelirken, pek çok Afgani'da, Sovyet Rusyaya gönderildi. Paraki Moskovaya yaptığı ziyaretle 5 Aralık 1978 günü Sovyet Rusya ile 20 yıl süreli bir dostluk iyi komşuluk ve işbirliği antlaşması imzaladı⁵⁶⁴. İki devlet arasında askeri işbirliği, dolayısıyla ittifaka yakın bir bağ kuran bu anlaşmanın bilhassa 4. Maddesi Sovyetlerin 1979 Aralık ayında Afganistan'ı işgaline dayanak olmuştur. Zira bu maddeye göre, taraflar karşılıklı olarak ülkelerinin güvenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için bir birimiyle danışma içinde olacaklar ve karşılıklı muvafakat ile gerekli tedbirleri alacaklardı⁵⁶⁵.

Ancak, 1979 Eylülünde Başbakan Hafızullah Avni'nin yaptığı darbe ile Tarakki öldürülmüştür⁵⁶⁶. Bu arada ülkede isyanlar başlamıştır. Aminin de bu işi beceremeyeceğini anlayan Sovyetler, 24 Aralıktan itibaren uçaklarla Kâbil havaalanına asker indirmeye başladılar. Üç gün süren bu faaliyetten sonra 27 Aralık 1979 günü Sovyet askerleri hükümet dairelerini işgal ettiler⁵⁶⁷.

Sovyetlerin Afganistan'a askeri müdahalede bulunarak Amin'i devirip idam etmesi ve yerine Babrak Karmal'ı getirmesi Batı'da genel bir şaşkınlık ve dehşet yarattı⁵⁶⁸. Afganistan'ın 1979'daki Sovyet işgalinden sonra, Sovyetler ile Sovyet Müslüman liderleri arasındaki resmi dostluk ve işbirliğini zorlaştırdı⁵⁶⁹. Afganistan'ı ele geçirmekle Sovyetler, Basra Körfezi ve Ortadoğu petrolü istikametinde mühim bir ilerleme kaydetmiş oluyordular⁵⁷⁰.

⁵⁶² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.764

⁵⁶³ Nurten Şahin, a.g.m. s.29.

⁵⁶⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.765

⁵⁶⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.766

⁵⁶⁶ Seyyid Şahir Hüseyin, Abdülhamid Alvi, Absor Hüseyin Rızvi, *Sovyet İşgali Altındaki Afganistan* (Çev: İsmail Bosnalı- Abdullah Arslan), İstanbul 1982, s.30

⁵⁶⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.767

⁵⁶⁸ Bensan Lee Grayson, a.g.e. s.10

⁵⁶⁹ Alexandre Beningsen, *Afganistan İşgalinden Bu yana Sovyet Müslümanları*, (Çev: Rasih Malyalı), Ankara-1984 s.1.

⁵⁷⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.767

İran’da Şah’ın devrilmesi ile Amerika’nın Ortadoğu’da mühim bir dayanağı kaybetmesi e Arkasından da Afganistan’ın Sovyetler tarafından işgali, Amerikanın Ortadoğu hakkındaki stratejik değerlendirmelerinde büyük değişiklikler yapmıştır⁵⁷¹.

Amerika, Sovyetler Birliğini uluslar arası kuralları ihlal etmekle ve “Soğuk savaş hazırlıkları” yapmakla suçladı. 8 Ocak’ta 100 Kongre üyesine verdiği brifing’de Carter, Afgan işgalinin “İkinci Dünya savaşından bu yana barışla yönelik en büyük tehdit” olduğunu söylemiştir. Carter, daha sonra Sovyetler B.’ne yapılan mal satışlarını durdurdu ve 9 Ocakta 17 Rus diplomat Newyork’tan çıkarılmıştır. Bu gelişmeler karşısında ise Rusların beklenen tavrı 12 Ocakta belli olmuştur. Pravda’nın konuyla ilgili iki sorusuna uzun suçlamalarını reddediyor, Afganistan’da bulunana Sovyet birliklerinin “dışarıdan gelecek saldırılara karşı Afganistan’a yardımcı olmak” amacıyla yolladığını söylüyordu⁵⁷².

---

⁵⁷¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.768

⁵⁷² Seyyid Şabir Hüseyin, Abdülhamid Alvi, Absor Hüseyin Rızvi, a.g.e. s.17

SONUÇ

20. yüzyıla kadar, Osmanlı hakimiyeti altında, en müreffeh dönemini yaşayan Ortadoğu, bu tarihten itibaren üzerinde çıkarlarının çatıştığı ve mücadelelnin eksik olmadığı bir bölge halini almıştır. Özellikle kuruluşundan itibaren, Rusya'yı bir karadevleti olmaktan çıkarmak isteyen Rus Çarları, bu amaçları için bir çok mücadeleye girmişlerdir. Özellikle XIX. Yüzyılda, Osmanlı Devleti ile bir çok mücadeleye giren Çarlık Rusya'sı, 1917 Bolşevik ihtilali ile bu amaçlarını gerçekleştirme yolundaki çabalarını arttırmışlardır. Nitekim, I. Dünya savaşından sonra, Ruslaştırma politikası izleyen, Sovyetler, Ortadoğu ile de ilgilenmişlerdir. Sovyetleri Ortadoğuya çeken bir çok neden vardır. Ancak bunların en önemlileri Ortadoğu'nun bulunduğu coğrafi konum ve zengin petrol rezervleridir. II. Dünya savaşından sonra bölge üzerinde hakimiyetini kaybeden İngiltere ve Fransa'nın yerini, Sovyetler ve ABD ile Basra Körfezi ve Akdeniz'de bir güvenlik kuşağı oluşturmak isteyen Sovyetlerin Ortadoğudaki zengin petrol rezervlerine de göz dikmesi bu ilgisinin başka bir nedenidir. Ancak Sovyetlerin petrole ihtiyacı yoktur, ancak amaç, Ortadoğuda nüfuz kurarak, ABD ve diğer devletlere giden petrolün fiyatının artırılması ve bunun kontrol altında tutulmasıydı.

Sovyetlerin uzun yıllar Ortadoğu'da bulunma nedeni, 1948'de İsrail devletinin kurulmasıdır. İsrail'in kurulmasıyla, Filistin'in taksimi konusunda, İsrail lehine oy kullanan Sovyetler, 1948 Arap-İsrail savaşından sonra, İsrail'in ABD'yi arkasına almasından sonra, Arap dünyasının vazgeçilmez dayanağı olmuştur. Özellikle, 1952'de Mısır'da Monarşinin yıkılarak Nasır milliyetçiliğinin yükselmesiyle, Ortadoğuda aradığı fırsatı bulan Sovyetler, bu tarihten sonra Ortadoğu da iyicce söz sahibi olmaya başlamıştır. 1953'te Stalin'in ölümüyle yeni bir dış politika "barış içinde bir arada yaşama" izleyen sovyetler, Ortadoğu'da milliyetçi güçleri desteklemiştir. Ancak, Ortadoğu ülkeleri, Komünizme ne kadar

karşı olsalarda ondan kurtulamamıştır. Zira, komunizm artık bölgededir. Süveyş krizi sonrasında, Ortadoğu'ya askeri yardımlarını artıran Sovyetler, ABD ile birlikte, Ortadoğu'da, uzun yıllar, Doğu-Batı mücadelesinin yaşanmasına neden olmuşlardır. ABD tarafından, uygulamaya konulmak istenen ve Sovyetleri ortadoğudan çıkarma için planlanan Bağdat paktı'da işe yaramamıştır. 1948, 1956, 1967 ve 1973 yıllarında yapılan Arap İsrail savaşlarında, Araplara bol miktarda askeri yardım gönderen Sovyetler, hiçbir zaman Ortadoğuda fiili bir savaşa girmemiştir.

Zira ABD ile birlikte bölgede uyguladığı, ne savaş, ne barış politikası, Ortadoğuda soğuk savaşın çıkış noktası olmuştur. Ortadoğu ülkelerinde kurdurduğu Komünist partilerle, amacına, ulaşmaya çalışan Sovyetlere en büyük darbe, 1980'de Afganistanı işgal etmesiyle gelmiştir. Zira bu, işgal Sovyetler birliğine karşı Arap Ortadoğu'sunda, büyük bir tepki doğurmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Fon Kodu: 0 30-01, Kutu No: 131, Dosya No: 850, Belge No: 2

BCA, Fon Kodu: 0 30-01, Kutu No: 69, Dosya No: 433, Belge No: 1

BCA, Fon Kodu: 0 30-01, Kutu No: 1001, Dosya No: 626, No: 1

II. SÜRELİ YAYINLAR

1. GAZETELER

Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ocak 1948

Cumhuriyet Gazetesi, 12 Mayıs 1948

Cumhuriyet Gazetesi, 18 Mayıs 1948

Cumhuriyet Gazetesi, 30 Mayıs 1948

Cumhuriyet Gazetesi, 4 Ağustos 1956

Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ağustos 1956

Cumhuriyet Gazetesi, 14 Eylül 1956

Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ekim 1973

Cumhuriyet Gazetesi, 9 Ekim 1973

Hürriyet Gazetesi, 5 Ekim, 1955

Hürriyet Gazetesi, 24 Ekim 1955

Hürriyet Gazetesi, 26 Ekim 1955

Hürriyet Gazetesi, 5 Kasım 1955

Hürriyet Gazetesi, Kasım 1955

Hürriyet Gazetesi, 20 Kasım 1955

Hürriyet Gazetesi, 26 Kasım 1955

Vatan Gazetesi, 21 Temmuz 1972

Vatan Gazetesi, 31 Ekim 1956

Vatan Gazetesi, 6 Kasım 1956

Vatan Gazetesi, 9 Kasım 1956

Yeni Sabah Gazetesi, 6 Kasım 1956

III. TETKİK ESERLER

ARMAOĞLU, FAHİR, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara, 1989.

ACAR, İrfan, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara, 1989.

AMİN, Samir, *The Arap Nation (Nationalism and class struggles)*, (Çev: Michael Pollis), London, 1983.

ARI, Tayyar, *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi (1978-1996)*, İstanbul, 1996.

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu (Savaş-Siyaset ve Diplomasi)*, İstanbul, 2004.

ARMAOĞLU, Fahir, “(Amerikan Belgeleri ile) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktına, (1951-1955)”, *Belleten*, C. LIX, S.224, Ankara, 1995.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara, 1999

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Ankara, 1994

AKGÜN, Mensur, “*İran-İrak Savaşı Bölge Dengeleri ve Türkiye*”, (Edit: Haluk Ülman), Ortadoğu Sorunları v Türkiye”, Aralık, 1991, s.37

BEHBEHANİ, Hashim S.H, *The Soviet Union and Arab Nationalism, (1917-1966)*, Newyork, 1986.

BENNİNG GSEN, Alexandre, *Afganistan İşgalinden Bu Yana Sovyet Müslümanları*, (Çev: Rasih Malyalı), Ankara, 1984

BİLL, James A., LEİDEN, Carl, *Politics in the Middle East*, Texas University, Boston, 1984.

BOLSOVER, G.H., “1815-1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış, (Çev: Yuluğ Tekin Kurat), *Belleten*, C.30, s.118, Ankara, 1966

BOZARSLAN, Mehmet Emin, *Savaşın Lübnan*, İstanbul, 1976

CAMPBELL, John C., “The Soviet Union in the Middle East”, *The Middle East Journal*, Vol. 32, No:1, Winter, 1978.

CANATAN, Yaşar, *Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)*, Ankara, 1996.

ÇANDAR, Cengiz, *Direnen Filistin*, İstanbul, 1976

ÇANDAR, Cengiz, *Ortadoğu Çıkmazı*, İstanbul, 1988

ÇELİK, Mehmet, “Filistin” *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.13, İstanbul, 1993

- DAWISHA, Adeed, DAWISHA, Karen, *The Soviet Union in he Middle East (Policies and Perspectives)*, London, 1982.
- DAYDKOV, Robert, FOMİN, Oleg, *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*, (Çev: Levent Oğuz), İstanbul, 1988)
- DUMAN, Musa, “Lübnan”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.13, İstanbul,1993
- EISENSTAND, Michael and POLLACK Kenet M. “Armies of snow and Armies of sand the İmpact of Soviet military Doctrine on Arab militaries” *The Middle East Journal*, Vol: 55, No-4, Autumn 2001.
- ERENDİL, Muzaffer, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Ankara, 1992
- ERİŞ, Metin; *Amerikan-Rus Emperyalizmi*, İstanbul, 1978
- ELİBÜYÜK, Mesut, “Ortadoğu’nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri, Önemi” *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi* C.1, S.1 Elazığ, 2003
- FROMKİN, David, *Barişa Son Veren Barış (Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?)* (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 1993
- FULLER, Graham E., “The Middle East in US-Soviet Relations”, *The Middle East Journal*, Vol.44, No:3, Summer, 1990.
- GIRARDET, Edward, *Rusya’nın Afganistan’daki Savaşı* (Çev: Yuluğ Tekin Kurat), Ankara, 1984.
- GİRİTLİ, İsmet, *Ortadoğu ve Komünizm*, İstanbul, 1975
- GOLAN, Galia, *Soviet Policies in the Middle East From World War Two to Gorbachev*, Cambridge, 1991
- GRAYSON, Benson Lee, *Ortadoğu’da Sovyet Çıkarları ve Amerikan Tercihleri*, (Çev: Harp Akademileri YABE Başkanlığı), İstanbul, 1984

- HALLİDAY, Fred, *Yeni Soğuk Savaş, ABD-Sovyet İlişkilerinin Dünü Bugünü*, (Türkçesi: İlker Özünlü), İstanbul, 1985
- HALLİDAY, Fred, “Sovyet Politikası ve Ortadoğu: Bir Rapor”, *Ortadoğu Dosyası*, S.1, Haziran, 1988
- HALLİDAY, Fred, “The Cold war and the Third world”, *The cold war and The Middle East*, (Edit: Yezid Sayigh and Avi Shlaim), Oxford, 1997
- HEYKAL, Muhammed Hasaneyn, *1973 Arap-İsrail Savaşı ve Ortadoğu*, (Türkçesi Melek Ulagay, Nakiye Boran), İstanbul, 1977
- HOURANİ, Albert, *Arap Halkları Tarihi* (Çeviren:Yavuz Alogan), İstanbul, 1997.
- HÜSEYİN, Seyyid Şabir, ALVİ, Abdülhamid, RIZVİ, Absar Hüseyin; *Sovyet İşgali Altındaki Afganistan*, (Türkçesi: İsmail Bosnalı-Abdullah Arslan), İstanbul, 1982
- ISRAELYAN, Victor, “The October 1973 War: Kissinger in Moscow”, *The Middle East Journal*, Vol:49, No:2, Spring, 1995
- İBAS, Selahattin, “Arap-İsrail Sorunu” *Ortadoğu siyasetinde Ortadoğu*, Ankara, 2005.
- JABER, Kamel, S. Abu, *Arab Baas Sosyalist Partisi* (Çev: Ahmet Ersoy), Ankara, 1970.
- KARAMAN, Lütfullah M. *Uluslar arası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul, 1991
- KOCAOĞLU, Mehmet, *Ortadoğu*, Ankara, 1995.
- KORN, David, A, “Us-Soviet Negatiations of 1969 and the Rogers Plan”, *The Middle East Journal*, Vol: 44, No: 1, Winter, 1990
- KURAT, Akdes Nimet, *Başlangıçtan 1917’ye Kadar Rusya Tarihi*, Ankara, 1948.

- KURDAKUL, Nejdet, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ortadoğu'ya*, İstanbul, 1976
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası*, Ankara, 1972
- LAFEBER, Walter, *America, Russia and the Cold War (1945-1992)*, Cornell University, 1993
- LENCZOWSKI, George, *Soviet Advances in the Middle East*, Washington, 1971.
- LEWIS, Bernard, *Tarihte Araplar* (Çev: H. Dursun Yıldız), İstanbul, 2000.
- LUTSKII, V.B, “*The Revolution of July, 1952 in Egypt*,” The middle East Transition, (Edit: Walter Z. Lagueur), Newyork, 1958
- MAOZ, Moshe, *Esad (Şam'ın Sfenksi)*, (Türkçesi) Hakan Gündüz), İstanbul, 1991.
- MONEM, Abdel, ALY, Said, “*From Geopolitict, to Geo Economics: Collective Security in the Middle east and North Africa*”, (Edit: Josef Janning, Dirk Rumberg), Gütersolh,1996
- MCLAURIN, R.D, Mughisuddin, Mohammed, WAGNER, Abraham R.; *Foreign, Policy Making in The Middle East*, Newyork, 1977
- NİRAY, Nasrı, “Ortadoğu'daki Siyasal Gelişmelerde Türkiye'nin Yeri”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C.1,S.1, Elazığ, 2003
- ÖNGÖR, Sami, *Ortadoğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, Ankara, 1964.
- ÖKE, Mim, Kemal “Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu”, *D.G.B.İ.T*, C.12, İstanbul, 1993.
- ÖZDAĞ, Ümit, *Değişen Dünya Dengeleri ve Basra Körfezi Krizi*, İstanbul, 1991.
- ÖZDAĞ, Ümit, “Yeniden Yapılanan Ortadoğu”, *Irak Dosyası-II*, İstanbul, 2003,
- ÖZEY, Ramazan, *Dünya Denkleminde Ortadoğu, (Ülkeler, İnsanlar, Sorunlar)*, İstanbul, 1997

PARLAR, Suat, *Ortaoğu (Vaat edilmiş Topraklar)*, İstanbul, 1997.

PRİMAKOV, Evgeni, “Soviet Policy toward the Arab Israeli Conflict (*The Middle East Ten Years After Camp Daivid*), (Edit..William B.Quandt) Washington 1988

ROBERTSON, CHARLES L, COLLEGE, Smith, *International Politics Since World War II*, Newyork, 1966

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (1919-1990)* Ankara, 1991.

SOYSAL, İsmail, “1995 Bağdat Pakti” *Belleten*, C.55, S.212, Nisan, 1991.

SPECTOR, Ivar, “The Soviet Cultural Propaganda in The Near and Middle East”, *The Middle East in Transition*, (Edit: Walter 2. Laguer), Newyork, 1958.

SPECTOR, Ivar, *The Soviet Union and the Muslim World (1917-1958)*, Washington, 1959.

STORK, Joe, “The Soviet Union the Great Powers and Iraq”, *The Iraq Revolution of 1958*, (Edit: Robert A. Fernea and Roger Louis), Newyork, 1991

STRAKHOVSKY, Leonid, “*The Nature of Soviet Propaganda in The Near East*”, The Near East and the Great Powers (Edit: Richard N. Frye) Harvard University, 1951

ŞAHİN, Nurten, “Afganistan” *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.13, İstanbul, 1993

ŞEN, Sabahattin, *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul, 2004.

TELHAMİ, Shibley; “From Camp DAVID to wye: Changing Assumptions in Arab-Israeli Negatiation)” *The Middle East Journal*, Vol-53, No-3, Summer 1999

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih*, İstanbul, 2000

VATOLINA, L.N., “Two Soviet views on the middle East”, *The Middle East in Transition* (Edit: Walter Z. Lagueur), Newyork, 1958.

WINSTONE, H.V.F, *Ortadoğu Serüveni (1898-1926 Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve askeri İstihbaratın Öyküsü)*, (Çev: Fuad Davudoğlu), İstanbul 1999

YILDIZ Yavuz Gökalp, *Global stratejide Ortadoğu, (Krizler, Sorunlar ve Politikalar)* İstanbul, 2000.

YILMAZ, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000'e)* Ankara, 2004.

ZEINE, Zeine N., *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (Çev: Emrah Akbaş), İstanbul, 2003

EKLER

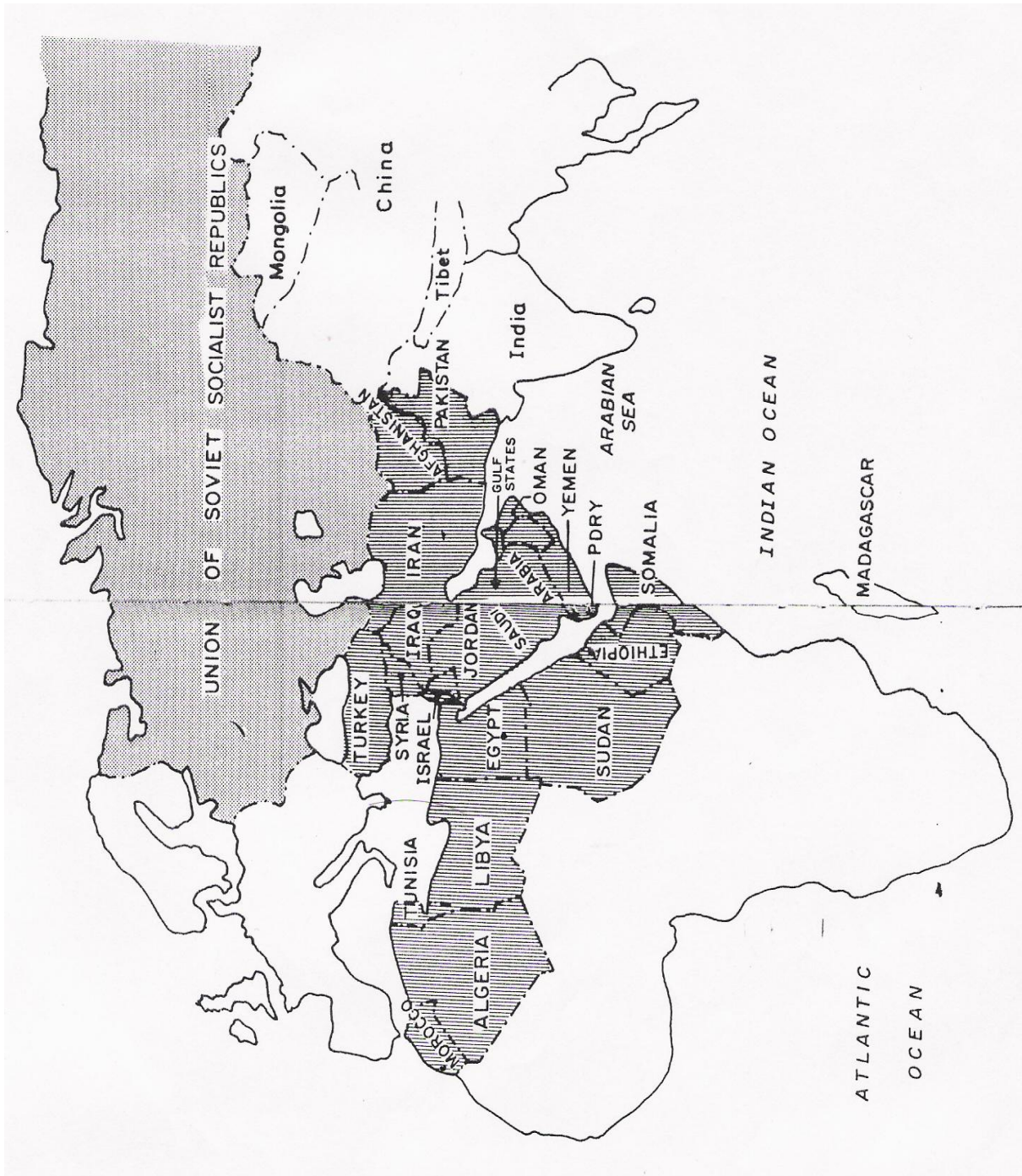
EK-1,
Harita-1

The Middle East

Yazid, SAYIGH, Avi SHLAIM, The Cold War ant the Middle East, Oxford, 1977

EK-2
Harita-2

Adeed DAWISHA, Koren DAWISHA, *The Soviet Union in the Middle East (Policies and Perspectives)*, London, 1982,

ÖZGEÇMİŞ

26/08/1980'de Elazığ ili, Keban ilçesinde doğdum. İlkokulu, Maden Namık Kemal İlkokulunda tamamladıktan sonra Ortaokulu Elazığ Ortaokulunda, Liseyi ise Balakgazi Lisesinde tamamladım. 1999-2003 yılları arasında Fırat Üniversitesi, Tarih Bölümünde Lisans programımı tamamlayarak aynı yıl Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisansa başladım.

Turgay MURAT